

EGYHÁZ-

5 – 6

-FÓRUM

Szenvedtek az igazságért

1988/1 – 2

Független katolikus folyóirat	Unabhängige katholische Zeitschrift
-------------------------------	-------------------------------------

Megjelenik	félévenként	Erscheint	halbjährlich
------------	-------------	-----------	--------------

Szerkesztőség és kiadóhivatal:	Redaktion und Herausgeber:
---------------------------------------	-----------------------------------

Teológiai-Pasztorációs Tanulmányok Magyar Központja	Ungarisches Zentrum für Theologisch-Pastorale Studien
---	---

Postfach 241, CH-6000 Luzern 6	Postfach 241, CH-6000 Luzern 6
-----------------------------------	-----------------------------------

Szerkesztők:

Paul M. Zulehner és
Wildmann János

Redakteure:

Paul M. Zulehner und
János Wildmann

Egyes szám ára	12,50 SFr	Einzelheft	12,50 SFr
Magyarországon	50.-- Ft	In Ungarn	50.-- Ft

Előfizetési díj (négy egymás után következő számra) 46.-- Sfr.

(A svájci frankban megadott ár, ill. előfizetési díj kb. 40%-os felárat foglal magában, amely a magyarországi terjesztés elősegítésére szolgál. A felártól indokolt esetben eltekintünk.)

Minden további példány 7,50, ill. előfizetés 28.-- SFr.

Abonnement (für vier aufeinander folgenden Nummern) 46.-- SFr.

(Die obigen Preise beinhalten einen Aufpreis von ca. 40 %. Er dient zur Verbreitung der Zeitschrift in Ungarn. Im begründeten Fall kann vom Aufpreis abgesehen werden.)

Jedes weitere Exemplar 7,50 SFr, jedes weitere Abonnement 28.-- SFr.

Bank:

Ungarisches Zentrum für Theologisch-Pastorale Studien/J. Wildmann
Postacsekk: 60-85911-2

Bankverbindung:

Ungarisches Zentrum für Theologisch-Pastorale Studien/J. Wildmann
Postscheck Nr.: 60-85911-2

Nyomda:

Maus Offsetdruck
Labhardsweg 2 a, D-7750 Konstanz

Druck:

Maus Offsetdruck
Labhardsweg 2 a, D-7750 Konstanz

Olvasóink leveleit a szerkesztőség címére kérjük.

Leserbriefe bitte an die Adresse der Redaktion

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Paul M. Zulehner, Élő egyházközség - az ember szószólója	8
Fairy von Lilienfeld, "Sokan vállalták hitükért a halált"	20
Dimitrij Poszpjelovszkij, Oroszország megkeresztelésének ezredik évfordulója és a vallás a mai Oroszországban: A hit küzdelme egy ateista államban	35
Gerd Stricker, A gorbacsovi reformok és a vallásszabadság a Szovjetúnióban ...	57
Hans-H. Hücking, Keresztény bázisközségek Közép-Kelet-Európában - a gorbacsovi reformpolitika kapcsán	82
Karl Christian Felmy, A földre szállt menny. Lelkiélet az orosz ortodox egyházban	91
Francesco Strazzari, A magyar egyház lelkipásztori problémái. Beszélgetés Szennay András pannonhalmi főapáttal	115
Josef Blank, Erőszakmentesség - háború - katonai szolgálat	130
Külföldi püspökkari konferenciák nyilatkozataiból (Svájc, Dél-Afrika, NDK)	160
Ernst J. Nagel, A lelkiismerettel kapcsolatos egyházi tanításról	164

ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, 1987/46. A katonai szolgálat lelkiismereti okból való megtagadása	166
Jung Antal, A háború és a kereszténység (E. Drewermann könyve alapján).....	170
Kiszely Károly, A katolikus katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon. Kronológia	174
Merza József, Demonstráció az alternatív szolgálatért.....	182
Kiszely Károly, Vita a magyar katolikus egyházban	190
Wildmann János, Feladatunk az üldözöttek segítése. Interjú Ulrich Nogerral az Erdélyből Magyarországra menekülők helyzetéről.....	199
Személyek és hírek	
- Dokumentációk:	
Levél a pápának az erdélyi katolikus egyházról.....	209
Szendi József veszprémi püspök par- lamenti beszéde.....	226
- Pozsony 1988, avagy "peresztrojka" szlovák módja	230
- Wildmann János, Egy egyházzsakadás margójára	235
Olvasóink leveleiből.....	237
Pályázati felhívás	242
Kérő köszöntés	243

Az **Egyházforum** két száma összevonásának egyszerű oka van: könyvkiadásunk megkezdése. **Tatjana Goricseva: Istenről beszélni veszélyes** c. nagyszerű művét a kijevi oroszok megkeresztelésének ezer éves jubileuma alkalmából jelentettük meg. A szerkesztőségünkhez érkezett levelek arról tanúskodnak, hogy jól választottunk. Az **Egyházforum könyvei** sorozat **első** kötetének kiadása azonban még jobban leterhelte amúgy is szűkös személyi, anyagi és technikai kapacitásunkat, így nem kerülhetett sor folyóiratunk 5. számának a tervezett időben történő kiadására, amiért az **Olvasó** megértését kérjük.

Az 5-6-os szám nagy részét két témakörnek szenteljük: az egyház helyzetének a Szovjetúnióban és az erőszakmentesség, illetve a katonai szolgálat megtagadása kérdésének. Címe így egyaránt utal a Szovjetúnióban élt, illetve élő hívek és a katonai szolgálatmegtagadók megpróbáltatásaira és tanúságtételére. Az **Orosz Ortodox Egyház millenniuma** alkalmából számtalan cikk, tanulmány és könyv jelent meg a téma legkiválóbb szakértőinek tollából. Ezekből válogattunk össze egy csokorra valót, hogy az olvasó bepillantást nyerjen az Orosz Ortodox Egyház múlt- és jelenbeli helyzetébe, megismerje főbb nehézségeit, de valamelyest reményt és világosságot hordozó lelkiségét is.

Az **Erőszakmentesség - Katonai szolgálatmegtagadás** kérdésének tárgyalását már régen fontolóra vettük. Olvasóink előtt is ismeretes, hogy egy - ha nem is bonyolult, de - kényes kérdésről van szó. Ezért annál nagyobb örömmel nyugtázzuk, hogy mind állami, mind egyházi részről föllazultak a merev frontok, és közelebb jutottunk egy talán minden érintett fél számára elfogadható megoldáshoz. Ennek következtében vesztek aktualitásukból azok az írások, amelyek kritikusan vettek szemügyre bizonyos egyházi álláspontokat. Ezek közzétételétől így nyugodt lelkiismerettel eltekintünk, annál is inkább, mert bízunk abban, hogy az érintettek megteszik egymás felé a kézfogáshoz még szükséges lépéseket. A jelen számunkban közölt írások elsősorban a téma teológiai vonatkozásait, illetve a világegyház általánosnak tekinthető álláspontját érintik, és a Magyarországon kialakult új helyzetbe engednek bepillantást. Szó szerinti fordításban közöljük azt az ENSZ-dokumentumot, amely lényegesen hozzájárult a kérdés-

sel kapcsolatos magyar állami és hivatalos egyházi vélemény megváltozásához.

Ebben a számunkban kapott helyet egy biblikus meditáció, amely különösen az egyházközség (csoport) lelkiisége szempontjából érdemel figyelmet. A csehszlovákiai és a romániai katolikus egyház helyzetével kapcsolatban közlünk egy-egy beszámolót, illetve dokumentációt. Néhány hosszabb-rövidebb cikk egészíti még ki az **Egyházfórum** 5-6. számát, amelyet szokásunknak megfelelően az olvasók leveleiből vett idézetekkel zárunk.

Az 1988/1-2. számunk megjelentetése egy újabb szakasz megnyitását jelenti az **Egyházfórum** történetében, 4. számunkkal ugyanis lejártak az első előfizetések. Vajon megmaradnak-e a régi előfizetők? Lesznek-e új megrendelések? Sikerül-e a folyóirat kiadásának anyagi feltételeit továbbra is előteremteni? Érdeklődésre tarthat-e számot a lap a megváltozott magyarországi körülmények között is? Bízhatunk-e - minden nehézség ellenére is - az otthoni olvasók aktív támogatásában? Kibővíthetjük-e a szerkesztőbizottságot olyan aktív magyarországi katolikusokkal, egyházi személyekkel, akik írói vénával rendelkeznek? Ilyen és hasonló jellegű kérdések foglalkoztattak bennünket már a 4. szám előkészítése során is. Könyvkiadásunk megkezdése és duplaszámunk megjelentetése jelzi, hogy az első forduló után pozitív mérleget vonhatunk meg.

Az **Egyházfórum** megrendelői közül ketten mondták le a folyóiratot (mindkét levélből idézünk), többen elhallgattak - a magyarországi olvasók közül valószínűleg néhányan megelégtették, hogy évek után sem kapták meg a lapot -, de sok új megrendelést kaptunk. A megrendelők, illetve előfizetők száma összességében jelentősen növekedett. Anyagi helyzetünk általában rossz, de amikor a számlák kifizetése esedékes, mindig együtt van (legalábbis volt eddig) a szükséges összeg. Különösen hálásak vagyunk a "**Glaube in der 2. Welt**" (Hit a szocialista országokban) elnevezésű zürichi szervezetnek, amely jelentős összeggel járult hozzá Tatjana Goricseva könyvének megjelentetéséhez. Ugyancsak köszönetet mondunk a svájci katolikusok "**Fastenopfer**" (Nagyböjti Adomány) intézményének a

folyóirat számára nyújtott anyagi támogatásáért. Az **Egyházforum** kiadása anyagi terhének nagy részét általában svájci adományokból fedezzük. Az anyagi támogatás szempontjából a második és harmadik helyen a nyugatnémetek, illetve a hollandok következnek. A svájciak adományozó készsége a budapesti közösségi házzal (ld. **Egyházforum** 4, 1987/2, 125-8. l.) kapcsolatban is megnyilvánult: a ház renoválásához jelentős összeggel járultak hozzá. Ennek a ténynek éppúgy örülünk, mint annak, hogy egyes nyugati lapok itt-ott figyelmet szentelnek az **Egyházforum** híreinek és cikkeinek. Nincs azonban tudomásunk arról, hogy Nyugaton élő magyarok is támogatták volna a budapesti báziscsoport kezdeményezését.

Örvendetes számunkra, hogy több olvasónk megszívlelte kérésünket és cikkeket, tanácsokkal aktív részt vállalt az **Egyházforum** formálásában. Megértésüket kérjük, ha a jövőben a beküldött levelekre és írásokra már nem tudunk válaszolni. Az ilyen irányú támogatást azonban ezután is szívesen vesszük. Különösen örülünk annak, hogy Magyarországon állandó szerkesztői munkatársakra leltünk. Bízunk abban, hogy közreműködésük pozitívan befolyásolja majd a folyóirat arculatát.

Természetesen továbbra is vannak nehézségeink, különösen a bizonytalan anyagi bázist, a szerkesztés személyi feltételeit és a magyarországi elosztás akadályait tekintve. Sajnos a jövőben sem emelhetjük az **Egyházforum** példányszámát, ezért ezután is kérnünk kell az olvasók türelmét és azt, hogy lehetőség szerint adják tovább az egyes példányokat. Abban a reményben adjuk nyomdába az 5-6-os számot, hogy az **Egyházforum** a maga szerény eszközeivel a jövőben fokozottabban járulhat hozzá egy nyílt, testvéri egyház megteremtéséhez, amely a kívülállók számára is érezhetőbbé teszi Jézus Krisztus szeretetét és Isten népének egyházra és társadalomra kiterjedő felelősségét.

1988. december

a szerkesztők

Élő egyházközség – az ember szószólója
(Biblikus meditáció Mt 8,1-4-ről)

Aki ezt a témát figyelemesen szemügyre veszi és nem járatos a mi felületes belső egyházi szóhasználatunkban, megkérdézheti: miért vagyunk bizalmatlanok az egyházközség szóval szemben, és miért csatoljuk a főnévhez az "élő" melléknevet? Létezhet vajon keresztény egyházközség, amely nem élő?

Titokban sokan így gondolkodnak. Sok egyházközségünk nagyon hozzáidomult az adott viszonyokhoz. A titkos kinyilatkoztatásnak a kisázsiai laodiceai egyházra vonatkozó csípős kritikája úgy hangzik, mint a közép-európai egyházközségek pasztorálszociológiai vizsgálatának sűrített eredménye:

"Azt mondd: Gazdag vagyok, dúsgazdag, nincs szükségem semmire. Nem látod, hogy nyomorult vagy: sajnálatraméltó, szegény, vak és mezítelen? Azt tanácsolom neked" – így folytatódik ez a kemény kritika – "végy tőlem tűzben kipróbált aranyat, hogy meggazdagodj; fehér ruhát, hogy felöltözködjél, s ne lássék szégyenletes meztelenséged; kenetet, hogy megkend szemedet és láss" (Jel 3,17 k).

Megtörténhet-e ma ilyesmi: hogy megtanuljuk látni, milyen lehet Jézus Krisztus egyháza a valóságban? Kritikus és – mint reméljük – egyúttal bátorító képet fogunk felvázolni egy olyan keresztény egyházközségről, amely él. E célból visszanyúlunk egy régi bibliai elbeszéléshez. Egy leprás meggyógyításáról szól a beszámoló. Fejtegetéseim folyamán meg fog mutatkozni, hogy húsvéti történettel van dolgunk, mely meg-

érteti velünk, hogyan él és cselekszik egy keresztény egyházközség.

Ezt a Mt 8,1-4 alatti régi, reménykeltő szöveget egy középkori ábrázolással együtt nézzük meg. A híres "Echternachi Kódex"-ből származik, amelyet 1040-ben írtak és illusztráltak.*

"Amikor Jézus lejött a hegyről, sok ember követte őt. Ekkor jött egy leprás, leborult elé és szólt: Uram, ha akarod, megteheted, hogy tiszta legyek. Jézus kinyújtotta a kezét, megérintette és szólt: akarom – légy tiszta! Ebben a pillanatban a leprás tiszta lett. Jézus azonban azt mondta neki: vigyázz! Senkinek ne mesélj erről, hanem menj, mutasd meg magad a papnak és mutasd be az áldozatot, amelyet Mózes elrendelt. Ez legyen számukra a bizonyíték (a gyógyuláso-dé)" (Mt 8,1-4).

A középkori képexegézis négy személyt, illetve személycsoportot ábrázol: a leprást, középen Jézust, hátrébb két férfit, akik a kezüket nézik, és végül középkori kortársakat.

(1) A lepra

Látjuk a leprás élethelyzetét. A művész a kép szélére rajzolta őt. Ő az az ember, aki az élet peremére került. Szó szerint lent van, le van nyomva. "Ki van közösítve", nem tartozik már a néphez, ahol élet van. Hiszen ez volt az ószövetségi jámborok felfogása: Isten adja az embernek az életet, mely azáltal élhető át, hogy az ember a néphez tartozik. A nép volt a békeességben való élet helye, közege. Nem odatartozni, kiközösítve, száműzve lenni ezért azt jelentette: kiesni az élettérből, elvágva lenni az élettől. A leprás leszorul a nem-élet mélységébe. Szociálisan rég halott, mielőtt még meghalt volna.

Nem-élet: ezt tapasztalja a leprás, mert senkinek nem szabad felé fordulnia. Ha valaki, akit szeretett, vagy aki őt szerette, közeledett hozzá, már távolról kiáltania kellett, hogy ne

* A leprás meggyógyítása. Az echternachi Evangeliarumból (1040 körül), Brüsszel (Paul M. Zulehner, *Priestermangel praktisch. Von der versorgten zur sorgenden Pfarrgemeinde*. München: Kösel 1983, 21.1.).

jöjjön közelebb. Ha az ember nélkülözi az emberekkel való kapcsolatot, akkor azt az élményt is elveszíti, hogy szeretetreméltó, értékes és (el)ismert. Akire rá sem tekintenek, annak tekintélye sincs.

Nem-élet: ez azt is jelenti, hogy nem mozoghat többé szabadon a szabadok között. A leprás be van szorítva a nem-élet szűk tartományába. Ott már voltaképp semmit nem tehet. Kívánságaihoz képest tehetetlennek érzi magát. Élete elkallódik. Nincs többé **növekedés**.

Nem-élet: ez végül is a haza elvesztése. Nem tartozik többé hozzá. Úgy él, mint egy idegen; elidegenedve övétől, elidegenedve saját magától. Nem ereszt már **gyökereket** a népben.

Persze még nincs egészen kiirtva az élet. Legalább a kívánságok, a remények élnek még. Hall Jézusról és reménykedik. Útra kel, találkozik Jézussal és – a művész ábrázolása szerint – kinyújtja felé a kezét. Vajon ezek az üres kezek nem a kiirthatatlan remény csalhatatlan kifejezői?

Ma gyógyítható a lepra. Egy, az emberiséggel egyidős betegséget legyőztek. De **új leprát** zúdítottunk magunkra. Ma is sokan az élet peremére szorulunk. Emellett ez semmiképpen sem azt jelenti, hogy "a társadalom peremére". Mert vajon ma, a mi társadalmunk középpontjában valóban intenzív és kielégítő az élet? Hogy elevenek legyünk, vajon sokszor nem nagyobb erre az esély a társadalom perifériáján, mint központjaiban? (Az elhamarkodott egyházbarátnak itt tartózkodást ajánlanánk: vajon nem azt kívánja-e túl hamar, hogy az egyház ennek a társadalomnak a középpontjában legyen? Nem volna-e jobb neki a peremén lennie, hogy sokak számára ébren tarthassa az élet reményét?)

E meggondolások azonban nem téveszthetnek meg afelől, hogy ma sok ember, csoport, sőt, nép van, amely az élet peremére került. Nem tettük-e félre az öregeket, betegeket, haldoklókat? Nem bénít-e bennünket egy titkolt félelem

attól, hogy megérintsük e szenvedőket, ami ahhoz vezet, hogy szociálisan leírjuk őket, sokkal előbb, mint ahogy testileg is meghalnak? Nem azon vagyunk-e éppen, hogy most felelőtlenül kitoloncoljuk azokat a munkásokat, akiket a jobb időkben idehívtunk? Hogyan bánunk azokkal, akik saját hibájukból vagy élettörténetük tragédiája által bűnössé lettek: bűnözőkkel, emberekkel, akiknek a házassága tönkrement, papokkal, akik megválnak hivatásuktól, apácákkal, akik elhagyják közösségüket? Nem egyenlőtlenül oszlanak-e meg még a mi gazdag társadalmainkban is az emberek életlehetőségei? Gazdasági visszaeséseknél kitűnik, hogy a munkások elsősorban mégis csak munkaerők a munka világának rab-szolgaházában; és ha valami nyugtalanít bennünket, úgy az a vásárlóerő csökkenése a munkanélküliség következtében. Azt azonban sokszor nem vesszük figyelembe, hogy az emberek a szociális kitaszítottságtól "megbetegszenek". Ráadásul nem éppen a jómódúak, mint amilyenek mi vagyunk, szenvednek-e a kapcsolatnélküliség poklosságától? Nekünk ugyan sok kenyérünk van, de nem éppen ebbe halunk-e bele, hiszen az ember nem csak kenyéren él?

Távolról sem merítettük ki a modern poklosság amúgy is hosszú listáját. Nem mi, gazdag népek ítéljük-e a szegényeket nem-életre? Vajon nem a szegény nemzetek számlájára élünk? Sőt, nem fegyverkezünk-e örült és bűnös módon ellenük: mert égbekiáltó sikkasztással fegyverkezésre használjuk azokat az eszközöket, amelyekből sokan megélhetnének? Biztonságpolitikánkkal sok embert a nem-élet poklosságára kárhoztunk. Nem szorult-e az egész emberiség a halál peremére? A szakértők sok, komoly figyelmeztetése régóta ismeretes előttünk: elfertőzzük, kifosztjuk földünket, a következő generációk számlájára élünk, röviden, naívan vagy rosszhiszeműen túllépünk könyörtelen határokon és ezzel sokak halálos ítéletét írjuk alá.

Ám a szociálisan elrendelt halál különféle

formáival kapcsolatban mi is ugyanúgy érzünk, mint az egykori leprás: **kiirthatatlan** az őseredeti **remény**, az emberhez méltó, békés élet vágya. A mi kezeink is üresek, de kinyújtjuk őket. Nem vagyunk hajlandók hozzászokni a halottként való léthez. Azt kívánjuk, hogy távolítsák el a követ a sírokról, amelyekbe az életünk be van zárva. Békés életet kívánunk az emberek számára. A feltámadásban reménykedünk sokak számára. Még ma is.

(2) Jézus

Most Jézus felé fordulunk és megnézzük, mit tesz Ő.

Máté beszámol róla, hogy Jézus a **hegyről** jön le. A Bibliában a hegy az Istenhez való közelség szimbóluma. Jézus akkor megy oda, ha Istenéhez egész közel akar lenni. Mózes a Sinai-hegyen kapja meg az útmutatást a nép élete számára. A hegyről, tehát Istentől érkezik a halál zónájában levő ember számára az élet.

Jézus **odamegy** a leprához. Isten mindig munkálkodik, így mondja a Biblia (Jn 5,17). Megérinti az embert, ha az a halál felé sodródik. Az üdvösség egész története kifejezhető egy ószövetségi ének szavaival:

"Az Úr szeme nyugszik az őt félőn,
aki az ő irgalmában reménykedik,
hogy kimentse lelküket a halálból
és táplálja őket éhínség idején."

(Zsolt 32,19k)

A halál, a meghalás előtti szociális halál is az Isten szándéka ellen való. Az ilyen szenvedés sérti Őt, aggodalomra indítja az emberért.

Jézus **ránéz** a leprásra, amit a középkori művészek sikerült jól ábrázolnia. Ezzel odafor-
dul ahhoz, akinek nélkülöznie kellett az együtt-
érzést. Ezzel megszegi a társadalmi szabályokat. Ellenségeivé tesz sokakat. Vajon nincs ma túl sok barátja az egyháznak? Talán mert a rossz oldalon állunk? Mert kényelmesen aggodalmaskod-

va alkalmazkodunk a társadalom bejáratott, de sokszor életellenes játékszabályaihoz?

Amikor Jézus a lepráshoz fordul, tekintélyt ad a jelentéktelennek. Éppen ez a gyógyítás egyik momentuma. Minden igazi élet, – így fogalmazta M. Buber – a találkozásból származik. Tekintet: nem volna ez jó szó a kegyelemre? Tekintetre méltatta alázatos szolgáló leányát, így fogalmaz az az aszszony, Mária, aki megértette, mi a kegyelem.

Feltűnő módon van megrajzolva Jézus keze. A művész nyilvánvalóan azt akarja mondani: az a lényeges, ahogyan Jézus az embert kezeli. Olyan bánásmód ez, amely az életbe visszavezeti és a haláltól elragadja az embert. A leprás a bibliai beszámoló szerint meggyógyul. Amellett a csoda semmiképpen sem csupán a testi gyógyulásból áll. Hiszen a mi német nyelvünkben már a betegséget sem a testi panaszok határozzák meg, hanem az, ami a beteggel szociálisan történik (a lepra németül "Aussatz", ami a kitaszítottságra utal – a ford. megj.). A gyógyítás csodája tehát magában foglalja azt is, hogy a beteget visszavezetik az élet szférájába. "Menj és mutasd meg magadat a papnak", tanúsíttasd, hogy megint odatartozol, hogy szabadon mozoghatsz. A kiközösítésnek vége, a communio, a közösség, helyreáll.

Ha egyetlen fogalommal akarjuk jelölni ezt az eseményt, erre nincsen alkalmasabb, mint a "feltámasztás" szó. Az ember, aki a nem-élet tartományában van, átkerül a közösségbe, a népbe, ahol most már legalább nyomokban van élet. A halálból az életbe való átmenet, tehát feltámasztás történik. Ez az értelmezés semmiképpen sem a "politikai teológia" dicséretes ötlete. Aki egyszer járt már a bodeni tóban levő Reichenau szigetén, ott három középkori templomot talál. Az oberzelli Szent György templomban jó állapotban fennmaradt freskókon Jézus csodálatos gyógyításait láthatjuk. Egyik oldalon a halottfeltámasztások jeleneteit gyűjtötték össze. A

leprás meggyógyítását a feltámasztások közé sorolták. Tehát a csoda, amelyet Jézus véghezvitt, nem kisebb, mint az életre való feltámasztás.

Nem **csorbítjuk** így meg a bibliai beszámolót? Nem fokozzuk le Jézus cselekvését csupán felebaráti tevékenységgé? Aki ilyen aggodalmasan kérdez, jegyezze meg előbb, hogy Jézus cselekvését **soha sem lehet túlságosan felebaráti cselekvésként** félreérteni. Jézus nem azért jött, hogy az embereket jámborral tegye, hanem, hogy a jámborokat emberivé tegye. Persze, éppen az ő embersége (olyan mint egy) **szentség**. Szemlélteti és tapasztalhatóvá teszi, milyen emberséges hozzánk Isten.

Nem **fokozzuk-e** le és nem korlátozzuk-e a bibliai beszámolót pusztán az evilági létre? Nos, bizonyos teológiák ma valóban ki vannak téve a kísértésnek, hogy a mégiscsak vigasztaló túlvilággal való kecsegtetés helyett (amit felrónak nekik), a földi lét (meglehetősen vigasztalan) kilátásával bíztassák az embert. Ennek ellenére azoknak, akik a földi létre való lefokozástól tartanak, azt kell mondani: Jézus cselekedeteit **soha sem lehet túlságosan földi cselekedettként félreérteni**. Jézus szenved attól, ha emberek szociálisan a halálzónába szorulnak. Számára nagyon is fontos a halál előtti élet, az, hogy az emberek már most feltámadjanak valamilyen kielégítő életre. Mert a korinthusiakhoz írt levél szerint: "békeességre hívott bennünket az Isten" (1 Kor 7,15). Persze, ez a földi feltámasztás ismét **olyan, mint egy szentség**. Nyomokban lehetővé teszi a sikerült életet, egy teljesen értelmes, tehát örök életet. A halál előtti kicsiny feltámadások így az élet végén a remélt igazi nagy feltámadás szentségeivé lesznek.

(3) Emberek Jézus mögött

Az Echternachi Kódex ábrázolása két férfit mutat Jézus mögött. A kezüket nézik. Nyilvánvalóan megértették, hogy mit jelent kereszténynek

lenni, s ezzel együtt, hogy mi a keresztény egyház. Jellemző rájuk, ahogyan az emberekkel bánnak: egyház tehát ott keletkezik, ahol az emberek **Jézus után mennek** (őt követik), és kezdik pontosan azt tenni, amit Jézus is tett. Ez tehát az jelenti: az egyház, ha valóban Jézus után halad, **a hegyről jön le**, tehát az Istenhez való közelségéből él, aki magát akarja nekünk adni, tehát imádságból és imádásból él; sőt, az egyház mindenekelőtt abból él, hogy előbb őt magát gyógyítja meg Jézus és ezért van arra hivatva, hogy Jézus gyógyító cselekvését tovább vigye az emberek között.

Az egyház **odamegy** az emberhez. Ha az egyháznak sok pénze van, éppen akkor hajlik arra, hogy Jézussal ellentétben igazgassa az embereket. Az igazgatás azonban legfeljebb csak nélkülözhetetlen feltétele lehet annak, ami Jézus egyházában történik: a gyógyító találkozásnak. Arcokra, emberekre, kezekre van szükség, nem papírra, csekklapokra és holt törvényekre.

Hogy az egyház úgy cselekszik, mint Jézus, annak fő kritériuma az, hogy benne is átélhető a feltámadás. Aki csak kapcsolatba kerül az egyházzal, az fellélegezhet, felemelheti a fejét, reménykedhet. Az egyház így helyévé válik a feltámadásnak. Helyet kap valami toposhoz, azaz helyhez jut az, aminek még nincs helye, tehát ami még "u-topia". Átéltetővé lesz tehát. A halálból átmentünk az életbe" így beszélnek dicsőítő megindulásban az első keresztények (1 Ján 3, 14).

a./ A feltámadás elbeszélése

Aki a kereszténység történetét ismeri, annak számára alapgondolatunk nem új. A legfontosabb tapasztalat, amelyet az első keresztény nemzedékek óta továbbadtak, Jézus feltámadása volt. A feltámadás témája annyira központi, hogy Pál a korinthusi keresztényeknek azt írhatta: "mert ha nincsen halottak feltámadása, akkor Krisztus sem

támadott fel. Ha pedig Krisztus fel nem támadt, akkor hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is." (1 Kor 15,13k).

b./ A feltámadás ünneplése

Az egyház igehirdetéséhez hasonlóan a liturgia és a szentségek is a halálból az életbe való átmenetből, tehát a feltámadásból élnek. Már a zsidó nép is úgy ünnepelte a pászka ünnepét, mint emlékeztetést arra, hogy a nép kiszabadult a halálos egyiptomi rabszolgaságból és eljutott az élettől duzzadó Kánaán országába. A keresztények ünnepélyesen megemlékeznek arról, hogy az ember a halál rabszolgaságából kiszabadult és eljutott az életre, amely többé nem múlik el. Amellett keresztények és zsidók számára a megtörtént, feltámasztó felszabadulásra való emlékezés egyben ok a reménységre, arra, hogy bízzunk saját felszabadulásunkban, feltámadásunkban. Dícsérünk egy olyan Istent, aki feltámasztott, és ezért minket is fel fog támasztani. Olyan Istent ünnepelünk, aki legyőzte a halált, tehát a mi mostani és még hátralévő halálunkat is le fogja győzni.

c./ A feltámadás átélése

Ha azonban mind az igehirdetésnek, mind a liturgiának a feltámadás a szíve, akkor a feltámasztás elvének kell meghatároznia az egyház gyakorlatát is, vagyis azt, amit az emberekkel, és értük tesz. Ezért egy olyan keresztény egyházközösség gyakorlata, amely arra támaszt igényt, hogy konzekvensen Jézus után jár, tehát valóban őt követi, amely tehát témánk értelmében "élő", mindig a **feltámadás gyakorlata** lesz.

Ezzel bezáródik megfontolásaink köre. Hiszen először a leprást vettük szemügyre, majd az emberek és népek sokféle mai poklosságával foglalkoztunk. Ezzel már meg is neveztük annak az egyháznak a legfontosabb feladatait, amely

nem csupán liturgiájában és igehirdetésében, hanem gyakorlatában is a húsvétból, a feltámadásból él és a feltámadás helye társadalmunkban. Ez közelebbről azt jelenti: az egyház nagy érzékenységgel felkutatja a sok kicsi és nagy **halált** a mai életben. Le fogja győzni attól való félelmét, hogy megérintse ezeket a halottakat. Ezért az egyházakat és a keresztyéket éppen azok mellett fogjuk megtalálni, akiknek kevés jut az életből, akiknek az életterét beszűkítették, akiket szociálisan halálra szántak. Az elnyomottak, öregek, betegek és haldoklók mellett, a nyomorékok, bántalmazott nők, hátrányos helyzetű elváltak, gyermekeiket egyedül nevelők mellett éppen úgy meg fogjuk találni őket, mint azok között, akik világszerte az égbekiáltó igazságtalanságok megszüntetésén fáradoznak, akik az északi és déli félteke gazdasági és politikai viszonyainak új definícióját keresik, akik nem nyugszanak bele abba, hogy a katonai technológia határozza meg az emberiség jövőjét, akik tehát az egyre súlyosabb világproblémák láttán minden jóakarató ember összefogását kívánják. Keresztény egyházközségek fel fogják szólítani fiataljaikat, hogy fogjanak hozzá békekezdeményezésekhez, még ha ez azzal a veszéllyel jár is, hogy békevágjukkal mások visszaélnek.

(4) A kortársak

A középkori művész a kép háttérében kortársakat illesztett be a gyógyítás történetébe. Megértjük-e üzenetét? Felhívás ez arra, hogy lépünk be az eseménybe és vegyünk részt benne.

Latin-amerikai teológusok szemünkre vetik nekünk, európaiaknak, hogy jóllakott-kíváncsi **nézőteológiát** művelünk. Túlságosan is a beérkezettek oldalán állunk, túl sok mindent kellene elhagynunk, túl sok barátot és privilégiumot kockáztathatnánk, ha hagynánk, hogy a bibliai történetek magukkal ragadjanak bennünket. Ezért inkább karosszékeinkben maradunk, agyafúrt

teológiai értekezéseket írunk, költséges oktatási intézményeket üzemeltetünk, önelégülten összegyűlünk katolikus naggyűléseken és utána a polgár elégedettségével egymást vállonveregetve visszatérünk meleg szobánkba. E nézőteológia a "következmények katasztrofális hiányán" ismerhető fel.

A középkori festő azt mondja: ne vonjátok ki magatokat az elbeszélte eseményből. Lépjetek be! Csináljatok közösségeitekből olyan helyet, ahol valami átélhető abból, ami az eseményben történt. Forduljatok azok felé, akik leprások, tehát nem élnek. Bánjatok jól velük, méltassátok őket tekintetre, adjatok nekik szabad életteret és otthont. Engedjétek, hogy ebben átéljenek valamit Isten emberszeretetéből. Adjatok teret Isten szándékának, a feltámasztásnak. (Adjatok neki teret, de ne rendeljétek el!)

Egyesek azt mondják talán: milyen szép álom a keresztény egyházközségről! Szép lenne, ha ez az álom a valóságban is létezne. De nincs-e szükségünk álmokra, ha változást remélünk? Számomra mind világosabbá válik: akinek nincs bátorsága álmodni, annak harcolni sincs ereje. Aki nem törekszik az elérhetetlenre, a lehetségest sem fogja elérni.

"Sokan vállalták hitükért a halált"

Az orosz ortodox egyházat "a világkereszténység részének" tekintjük - ahogy azt saját püspökeinek szinódusa is megfogalmazta s kiemelte e századi történelme egyik nehéz pillanatában. Eképpen előadásomat annak tudatában tartom, hogy az ortodox egyházzal közös az ókeresztény egyháztól származó hitvallásunk, s hogy az Atyába, Fiúba és Szentlélekbe vetett hitünket megvallva mindannyian valljuk az egy, szent, apostoli és katolikus egyházat is.

Az a tény, hogy - felekezeti szétválásunk ellenére is - közös az egyházra és egységre vonatkozó hitvallásunk; hogy valljuk legalább az első századokbeli eredeti, osztatlan katolikus, azaz egyetemes egyházból való származásunkat - mely egyház a Konstantin és a zsinatok előtti korszakában a római állam keresztényüldözései és a hiányzó egységes intézményrendszer ellenére is a valós egység titkát hordozta -; az a tény, hogy egyaránt valljuk, megtérésünk által kell megteremtünk ebből a mostani borzalmas és bűnös megosztottságból és az egyházak egymástól való eltávolodottságából az egyház egységét, ahogy azt az ökuménikus mozgalombeli atyák is megfogalmazták: mindez azon kérdés feltevésére indít bennünket, milyen adományt jelent az orosz ortodox egyház immár 1000 esztendő története a világkereszténység számára. A szétválás, az elszakadás mindig idegenséget is jelent: önmagunk nem-ismerését, meg-nem-értését és a másik elutasítását, és ez így van az egymástól különvált egyházak esetében is; a másik egyház adománya-inak elismerése viszont a szeretet cselekedete és a másik egyház keresztény erényeinek elismerése is egyben. A szeretetből fakadó cselekedet pedig

- a Biblia értelmében - a megismerés, a megértés aktusa is, és éppen ennek révén lépés az egység helyreállítása felé. (...)

Idő hiányában csak nagyon röviden ismertettem ez előtt a nemzetközi ökumenikus hallgatóság előtt az előadásomban használt alapvető fogalmain jelentését. Évtizedes munkám eredményei ezek, amelyek a "nemzet" kérdéskörét, a "nemzeti" jegyeknek az Isten egyháza - s egyben az európai kultúra - történelme és jelene során betöltött szerepét vizsgálják. A "nemzet" fogalmát lényegében az újkor fontos politikai és kultúralis fogalmának tekintem: a nemzet lényeges része annak, amit az újkori államok "profán vallásaként" szoktunk meghatározni, azaz egy államilag vagy inkább nyelvileg-kultúrálisan s emellett gyakran még földrajzilag és antropológiai típusok révén is meghatározott élettérben való közös evilági lét végső értékeként.

Az evangélium üzenetét az évszázadok során sokszor és sok nyelvre lefordították; ezáltal behatolt az egyes nyelvekbe, amelyek elég gyakran ezáltal jutottak el az írásbeliségig, és csatlakoztak a közelkeleti-görög-római kultúrkör magaskultúrájához és bontakoztatták ki saját egyéni kultúrájukat. S ez érvényes a "Rusz"-nak nevezett képződmény (azaz Oroszország) 10. században végbement megtérésére is. Ebből a szempontból a "Rusz megkeresztelkedésének" az orosz ortodox egyház által idén ünnepelt 1000. évfordulója is egy valódi keresztény, "őskeresztény" aktus emlékét őrzi.

Az akkoriban "Rusz"-nak nevezett népből azonban az újkorban, illetve az újkorhoz vezető történelmi fejlődés során három nép, három nyelv alakult ki: a nagyorosz, az ukrán (= "kisorosz") és a fehérorosz, melyeknek a maguk életterében meglehetősen eltérő sors jutott osztályrészül, míg végül az újkori orosz birodalomban a nagyoroszok uralma alatt egyesültek. E birodalomnak már nem "Rusz", hanem humanista-tudományoskodó "Rosszija" szó lett a neve. Ez utóbbihoz a

"rosszijszkij, -aja, -oje" melléknév tartozik; emellett azonban használták s még ma is használják a régi, a "Rusz"-ból levezetett "ruszskij, -aja, -oje" melléknevet is. A 15-17. századi moszkvai központi állam (melyből az újorosz birodalom is kialakult) elődeihez - a kievi és a vladimiri fejedelemségekhez - hasonlóan még "Rusz"-nak nevezte magát. De kiváltképpen az ortodox egyház a kievi és később a moszkvai metropolita idejében - illetve a két metropolita alatti időkben, akik közül az egyik hol Vladimirban, majd többnyire Moszkvában székel, a másik pedig Litvániában-Lengyelországban - nevezte magát felekezeti egyházként egyszerre mindig "ortodoxnak" és "ruszskaja"-nak, orosznek ("ruszskaja cerkov", "ruszskaja vera"). S ez érvényes még a nem a moszkvai Rusz-hoz tartozó területeken is.

Mivel tehát a "latin" Nyugat és a bizánci-görög "Kelet" ellentétének nyilvánvalóvá válása után az ortodox helyi egyház éppen e minőségében az ókeresztény apostoli hagyomány legitim hordozójának tekinti magát, ezért indokoltnak tartjuk, hogy a továbbiakban az "orosz" szót az előbbieken felvázolt régi egyházi értelmezés szerint, s nem e szó újkori nemzeti-imperialisztikus értelmében használjuk. (...)

Az európai újkor korai szakaszában és virágkorában léteztek ugyan speciális német-orosz kapcsolatok egyházi téren is, itt azonban csak magáról az ezer éve fennálló orosz ortodox egyházzal szeretnék beszélni, értve ezen a népet, az etnoszt és a hatalmi kört, amely a megkeresztelkedés révén részévé vált Isten népének, Jézus Krisztus minden nemzetre kiterjedő egyházának. Az orosz-egyházi szláv nyelvű és túlnyomórészt bizánci jellegű helyi egyház azon adományairól szeretnék szólni, amelyekkel hozzájárulhat Európa egyházi és kulturális formálódásához a latin-római hagyomány meghatározta területeken is. Úgy vélem, mi németek is "egycsónakban evezünk" Európa többi, nyugati jelle-

gű népével; ezért beszélhetek az "orosz ortodox egyházból származó és egész Európa javát szolgáló adományokról", amelyek bennünket, németeket is szolgálnak. Ezek egyben az ökumené javát szolgáló adományok is, hiszen Európa kereszténysége csupán egy része a világ kereszténységének.

Az első ilyen adomány – s egyben századunkban az orosz kereszténység legnagyobb és legdrágább ajándéka – éppen mártíromsága, "**martyriá**"-ja: az orosz keresztények bizonyágtétele hitükről testük és életük, vagyonuk és javaik, egészségük és jólétük árán is. Igen sokan váltak az orosz hívők közül (többségükben ortodoxok, de a Szovjetunió nem-orosz népeinek ortodox vallású polgárai és a szovjet hatalom alatt élő többi keresztény egyház és egyházi közösség tagjai is) hitükért a halált – szülőhelyükön, börtönökben vagy büntetőtáborokban, zord vidékekre száműzve. Nevek felsorolásával – püspököket, kiváló teológusokat és lelki vezetőket említve – csak a "jéghegy csúcsát" érzékeltethetnénk; azonban nagyon sok más igaz keresztény – pap, szerzetes, apáca és laikus – neve él még a történetek helyszínén Isten orosz népének emlékeztében. S bizonyos az is, hogy a ma még nem hozzáférhető helyi és központi levéltárak is sok fontos anyagot rejtenek a történészek számára. Megíratlan még a sokezernyi templom bezárásának története is: nem csupán maguk a pusztaságok, hanem az is, hogyan és milyen körülmények között történt mindez.

Mostanában a Szovjetunióban újonnan jelent jelszó, a "glasznosztj", a nyilvánosság, a problémákról való nyílt beszéd igénye azt a követelést is magával hozta, hogy ne legyenek "fehér foltok" a Szovjetunió történetében. Így megírandó még a keresztények és a többi, a Szovjetunióban lévő vallási felekezet híveivel szembeni erőszakos cselekedeteknek, a 20-as és 30-as évekbeli keresztényüldözések okainak és a Hruscsov pártfőtitkársága alatti (különösen 1957

és 1964 között érezhető) kereszténysanyargatásnak a dokumentált története. Az ideológiai okot ismerjük: ez nem más, mint az államvezető párt marxista-leninista világnézetében implicit módon bennefoglalt ateizmus, amely a Szovjetúnióban "harcos ateizmusként" szorosan összekapcsolódott a vörös október forradalmi eseményeivel és következményeivel és azzal a meggyőződéssel, hogy a "múlt csökevényeivel" szemben – s a vallást is ezek közé számították – szükségszerű az erőszak alkalmazása.

Mindezek ellenére a téma a legutóbbi időkig tabu volt a szovjet sajtó és közvélemény számára, sem a kommunista párttagokkal, sem a párton kívüli történészekkel nem lehetett beszélni róla. A hivatalos megfogalmazás szerint (különösen a Szovjetúnió első és második alkotmányára utalva, amelyek szerint a "lelkiismereti szabadság" a "vallásos kultusz szabadságát" is magában foglalja) csupán a szovjethatalom politikai ellenségeinek üldözéséről és megsemmisítéséről volt szó, nem pedig a hívőkéről.

A kortársak mégiscsak fennmaradt tanúbizonyságai azonban azt mutatják, hogy akkoriban "hitvalló kereszténynek" lenni a szovjethatalom szempontjából egyenlő volt a "politikai ellenséggel". Nem térhetünk ki itt részletesen azokra a bonyolult körülményekre, amelyek az orosz ortodox egyház helyzetét különösen a szovjethatalom első korszakában jellemezték, s amelyek abból adódtak, hogy az egyház korábban évszázadokon át az újorosz birodalom államegyházaként létezett. A történelemkönyvek és az orosz ortodox egyház élő emlékezete számon tartja mindezt – bár a kérdést részleteiben eltérő módon ítélik meg. Mindenképpen tény marad azonban az, hogy az egyházi hierarchia, az egyházi "nyáj" és a laikus vezetők mindegyik rétegéből megszámlálhatatlanul sok orosz ortodox hívő tett hitéről – egyéni képessége szerint – vérével is tanúbizonyságot. E tanúságtevők mártírkoronája díszíti ma az ezeréves fennállását

ünneplő orosz ortodox egyházat - s egyúttal Jézus Krisztus egész világot felölelő egyházát is.

Ezzel összefüggésben azonban még **további ajándékai** is vannak az orosz ortodox egyháznak az egész ökumené számára. Az első ezek között az, hogy **hierarchiájának szembe kellett néznie** az ortodox egyház fennállásának évszázadai s különösen is a cári korszak során elképzelhetetlen és látszólag teljességgel újfajta problémával, amely abban állt, hogy **egy deklaráltan harcos-ateista államban** kell léteznie. Roman Rössler az 1925-ben elhunyt boldogemlékezetű Tyihon pátriarkával kapcsolatban érzékletesen elénk állította mindezt, amikor kimutatta, hogyan alakultak ki a pátriarka testamentumának fő pontjai - bár ezekből nehéz kiszűrni a szovjet cenzúra akkori megbízottjának, Tuckovnak a hamisításait. A megüresedett patriárkátus helytartóhelyettesének, Szergij jaroszlavi metropolitának híres, úgynevezett "hűségnyilatkozata" csak e megfontolások kontinuitásában érthető meg igazán, akárcsak az a tény, hogy az orosz ortodox egyház a II. világháború (szovjet és orosz oldalról nézve a "nagy honvédő háború") után kiadta a "Szergij pátriarka testamentuma" című nevezetes könyvet. Mindkét mű körül még ma is viták zajlanak a szovjetúnióbeli hívők körében s különösen külföldön. Az ezekben kifejtett eszmék azonban máig is gondolatébresztőek maradtak. E gondolatok azokhoz az emlékekhez kapcsolódnak, amelyeket a régi, még osztatlan egyház őriz a Jézus Krisztus egyházát még az első három századában sújtó keresztényüldözésekről. Saját tapasztalataim és az orosz hierarchia már elhunyt vezetőivel való találkozásaim alapján elmondhatom, hogy ez az emlékezés nagyon fontos volt sok-sok püspök, pap és hívő számára.

"Hol van az megírva az Újtestamentumban, az apostoloknál és evangelistáknál, hogy az egyház mindig csak keresztény szellemű államban élhet?" - ezt a kérdést tették fel újra és újra. "Hol mondja azt a Szentírás avagy az apostoli atyák

tanúságtétele, hogy a hívő keresztény sikeres karrierre, zavartalan hitbeli életre és evilági jólétre számíthat?" Szent Pál apostol szavai (Róm 13,1kk) új, már régóta feledésbe merült értelmet nyertek ezeknek az egyházi vezetőknek a gondolatvilágában: "Mindenki vesse alá magát a fölötte hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte. Ezért aki a hatósággal szembeszáll, Isten rendelkezésének szegül ellene." Hogyan kell értenünk e szavakat egy istentelen államhatalommal kapcsolatban?

Be kell látnunk, hogy az orosz ortodox egyház e töprengései, amelyekre századunkban a szovjethatalom magatartása adott okot, számunkra, evangélikus és katolikus német keresztények számára is különleges adományt jelentenek - vagy azzá lehetnek. Hiszen ezek összecsengnek saját töprengéseinkkel, amelyekre e században - különösen a náci időkben - bőven volt okunk nekünk is, s amelyek középpontjában egyrészt Róm 13 állt, (amellyel kapcsolatban azonban már feledésbe merült, hogy Szent Pál itt egy pogány, azaz keresztény értelemben istentelen államról beszél), másrészt a Jelenések könyvének 13. fejezete, amelyben a "tengeri vadállatról" van szó, akinek nem szabad szolgálni. És sokat kellett töprengnünk e két bibliai hely ellentmondó értelméről.

A győztes háború utáni időkre Hitler is ilyesfajta egyház-redukciót (ha nem ugyan megsemmisítést) tervezett, mint amilyen - sok más szándék mellett - Sztálin szeme előtt lebeghetett. Sztálint a háború kitörése, Hitlert a megsemmisítő vereség gátolta meg tervei végrehajtásában.

Így tehát az orosz ortodox egyház - s vele együtt az összes szovjetúnióbeli hívő - nekünk is példát mutatva azt élte át, amit mi is átélhattunk volna, ha csodálatos módon meg nem menekülünk ettől.

Kétségtelen, hogy az egész világon terjed az ateizmus. Ennek jellege eltér a szovjetúnióbeliétől; azonban másutt is gyakran a tudományos

megalapozottság mezében jelentkezik, s a maga módján harcos is lehet - máskor meg a határozott agnoszticizmus és szekularizáció formáját öltheti, amely a vallás gyakorlását teljességgel a magánéletre kívánja visszaszorítani s azt a köztudatból egészen száműzni szeretné (vagy már száműzte is). Az az állásfoglalás, amelyet az orosz ortodox egyház kialakított azzal kapcsolatban, hogy milyen helyet foglaljon el egy nem-keresztény társadalomban, de még inkább ebből eredő tapasztalatai, sőt példaadása fontos adománya az egész világ kereszténysége számára.

Akárcsak nálunk a náci időkben, az akkori orosz ortodox egyháznak sem csupán kívülről jövő támadásokkal és csapásokkal kellett számolnia. Saját magával is meghasonlott ez az egyház: voltak, akik úgy vélték, megengedhetők az egyház lényegét érintő változtatások is, ha ezzel elősegíthetjük az egyháznak az uralkodó ideológiába és hatalomba való beilleszkedését; másrészt voltak, akik hűen kitartottak Jézus Krisztus mellett anélkül, hogy "idegen isteneket" is imádtak, idegen ideológiákat is istenítettek volna. Németországban e harcnak Hitler külpolitikai veresége, az "ezeréves birodalom" bukása vetett véget. A Szovjetúnióban a hitük mellett kitartó hívők állhatatosságuk révén még a 30-as évek legszörnyűbb üldözései közepette is győzelmet arattak Isten segítségével e belső ellenségek felett. A szakadárok utolsó, szétszóródott maradványai is csatlakoztak az igazi ortodox egyházhoz és annak pátriárkájához abban az időszakban, amikor a háború második, 1941 és 1945 közötti szakaszában és azt követően az egyház fellélegezhetett és újra megszilárdíthatta helyzetét.

És íme: az ezeréves orosz ortodox egyház életben maradt, sőt képes volt kibontakozni (bár új, korlátozottabb keretek közt). Az egyház hűséges hívő fiai közül új és értékes pap-nemzedék támadt, már majdnem 30 éve bezárt és megszűnt oktatási intézmények keltek új életre. Két teoló-

giai akadémia és nyolc szeminárium nyílt meg. Azt mondhatnánk, az egyház szinte "virágkorát" élte a háborús és a háború utáni évek szenvedései közepette.

Hruscsov és hatalmi gárdája azonban véget vetett ennek a zsenge virágzásnak, s a keresztények elnyomtatása új erőre kapott. A nem sokkal korábban megnyitott szemináriumok közül ötöt és körülbelül 14-15 ezer templomot bezártak. Hívóket, - de még papokat és teológiai professzorokat is - hitelhagyásra kényszerítettek. Ez az egyház azonban még ma is él, s a történész, aki 1945 óta megtett útját figyelemmel kísérte, megállapíthatja, hogy ma konszolidáltabban és biztosabban él, mint első, háború utáni virágzása idején.

Ma a szovjet állam és az egyházügyi hivatal képviselői egészen nyíltan kimondják, hogy felismerték: a vallás - s ezen belül a keresztény egyház is - nem fog olyan gyorsan "kihalni", mint ahogy azt a szovjethatalom korai éveiben gondolták, s a szovjet államnak még nagyon sokáig együtt kell vele élnie. S úgy tűnik, a szovjethatalom e felismerésnek megfelelően is kíván eljárni - bármit jelentsen is ez az egyes konkrét lépések tekintetében.

Mindez alkalom arra, hogy az egész világra kiterjedő keresztény ökumené Istent ezzel az egyházzal együtt dicsérje, s hálát adjon Neki azért, amit vele tett és ahogyan ezt az egyházat vezette. Mert le kell szögeznünk: ha azt a képet tekintjük, amit az orosz ortodox egyház, mondjuk, az 1937-39-es években mutatott a külföldi szemlélő számára, s ezt összevetjük a mai képpel - akkor nem mondhatunk mást, mint hogy ez Isten csodája. Egyetlen történelmi prognózis sem merte volna akkor azt jósolni, amit ma a valóságban láthatunk: egy olyan egyházat, amelynek nagyon sok híve van és amelyben eleven lelkiélet folyik.

A második beszámoló (amivel itt néhány nyilvánosságra hozott és számos még meg nem jelent

beszámolót helyettesítünk) az orosz ortodox egyház jelenlegi püspökétől származik. Még régebben elmesélte egyszer nekem, hogyan vigasztalta édesanyja az ortodox híveket bezárt templomú szülőfalujában, s hogyan gondoskodott róluk: évente egyszer-kétszer elutazott a legközelebbi - 200 kilométernél is távolabb levő - működő templomhoz, onnan megáldott kenyeret ("artosz") és szentelt vizet hozott, amit - papi jóváhagyással - széosztott a hívek között. Így maradt fenn szülőfalujában Isten közössége mindaddig, míg aztán a háborúban újra megnyithattak egy templomot. Már gyakran felhívták a figyelmet arra, milyen nagy szerepet játszottak az orosz nők századunk orosz egyházában a hit megőrzésében és az egyházi élet fenntartásában. Olykor csodálattal, olykor értetlenül emlegetik az orosz "bábuskákat" nagymamákat, azokat az idős asszonyokat, akik a legnehezebb időkben is kitarottak egyházuk mellett, s akik - úgy tűnik - még ma is megtöltik a templomokat.

Mi is éppúgy megszállottjai vagyunk a státusnak, mint a szovjet társadalom nagy része. Ezeknek az asszonyoknak azonban nem kell félniük attól a társadalmi "lefokozástól", amellyel a szovjet rendszer a hívőket fenyegeti: nekik nincs veszítenivalójuk.

Ezek a hívő asszonyok különösen szemléletesen példázzák, miben is jeleskednek kiváltképp az orosz keresztények: ez pedig annak hívő tudása, hogy a hármass-egy Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek valóban beavatkozik életünkbe, és valóban megváltoztatja azt egzisztenciális, létbeli értelemben is, nemcsak valamilyen "szupernaturális", idealisztikus-transzcendentális értelemben, ami tényleges életünket érintetlenül és változatlanul hagyja, ahogy azt mi a keresztény hit egy bizonyos felvilágosult megjelenési formájának megfelelően érteni szoktuk (s amely hit valójában csak maradványa a hitnek...).

Mindannyiunknak javára válik, ha megértjük, mit jelent hitbeli bizonyossággal bízni Isten

áldásában, amely jelen van ott, ahol istentisztelettel dicsőítik Istent a teremtésért; amely táplálja a hívő és az egyház lelkiéletét, s amelynek élettel és lélekkel teli hatása messze túlmegy az istentisztelet helyi korlátozottságán, konkrétan tényleges és mégis teljesen lelki módon.

S ezzel eljutunk a **következő adományhoz**, amelyet a mai orosz ortodox egyháztól kaphatunk, s ez az **istentisztelet iránti nagy szeretet**. Az egész keleti egyházban az istentiszteletre mindig is jellemzőek voltak a nagylélegzetű, hosszú imák s az, hogy hosszasan szemléljék imádva és dicsőítve Isten nagy kinyilatkoztatásait, amelyek egyben üdvtörténeti cselekvésének titkai is – szemben a latin nyugati egyház adományával: azzal, hogy ezeket az üdvösségünkre vonatkozó titkokat csodálatraméltó, rövid liturgikus imákban koncentráltan fogalmazza meg.

Merem állítani, hogy ma, a 20. században az ortodox helyi egyházak közül egyikben sem hatja át Isten egész népét ennyire az "Úr szép istentiszteletének" szeretete. Az orosz ortodox hívőnek "megéri", hogy értékes idejének egy tekintélyes részét "az Úr tetteire való emlékezésre", Isten imáadására és csodálására áldozza, és befogadja az Úr cselekvését, amely igéjén és szentségén keresztül fejti ki hatását. (...)

Így tehát az orosz ortodox egyház különös módon tesz tanúságot az ortodox egyháznak az istentiszteletről alkotott felfogásáról. El kell ezért gondolkodnunk arról is, hogy az Izrael egy és egyetlen igaz Istenének templomában zajló ótestamentumi istentisztelet bibliai leírása miért illik még mindig olyan jól az ortodox istentiszteletre, s mit jelent, ha Szent Jusztin mártír azt írja a zsidó Tryphonnak a 2. században, hogy számunkra az ószövetség templomának a rómaiak által való lerombolása után Jézus Krisztus egyháza az igazi lelki templom, és a keresztények istentisztelete az igazi papi szolgálat. Hogy mit

jelent Isten szentsége, ami itt, olyannyira profánéletünk közepette az istentisztelet révén válik jelenvalóvá; hogy mit jelent a megszentelődés az Isten közelsége és az istentiszteletre való összegyűlésben, az "ekkleziában" történő Istenhez tartozás által: mindennek újrafelfedezésére és mélyebb megértésére az ortodox istentisztelet taníthat meg bennünket (s különösen az, ahogy az orosz egyház népe szereti ezt az istentiszteletet). Mindez az orosz ortodox egyháztól származó, s az egész kereszténység számára értékes, nagyon is korszerű **újabb adomány** valós egyházi "élet-hátterét" mutatja meg. Ez az adomány pedig nem más, mint a 19. század végi - 20. század eleji **orosz ortodox teológia és vallásfilozófia**. Itt csupán az orosz ortodox egyház e teológiai adományának néhány fontos vonását emelném ki.

Mindenekelőtt azonban meg kell mondanunk, hogy ez nem csupán az orosz ortodox egyház adománya, amely teológiai tartalmakban nyilvánul meg, hanem teológusok adománya az ökumené javára. A fiatal szovjet rezsim 1922-ben kiutasította azokat a professzorokat, akik keresztény vallásfilozófiával és teológiával foglalkoztak, s akik a fehérek polgárháborús veresége után nem menekültek el az országból. Így ezek a nagy keresztény gondolkodók előbb Közép- és Nyugat-Európában, majd Amerikában is nagyhatású tevékenységet fejthettek ki. Gondolataik éppen a szentháromságtan és az egyháztan területén nemcsak az egész ortodox, de a katolikus és az evangélikus gondolkodást is megtermékenyítették, s még ma is hatnak. Az evangélikus és katolikus teológia nagyjaival együtt a felekezeti megosztottságon túllépő 20. századi teológiai gondolkodás nagy példájává váltak s ma is fontos szerepet játszanak. (...)

Az úgynevezett "első világ", a fejlett ipari országok felekezetek feletti teológiatörténetét még nem írták meg, de néhány mozgalom már kirajzolódik előttünk, amelyek e történelem gerincét alkotják. Ezek: a nagy görög egyházatyák gon-

dolatainak újrafelfedezése és felhasználása – századunk egyházainak patrisztikus mozgalma – a liturgia és a teológia közti mély összefüggés újrafelfedezése és ezzel együtt általában a teológia újfajta felfogása, a teológia doxológiai jellegének felismerése és ezzel együtt a liturgikus cselekvés újraértelmezése – korunk liturgikus mozgalmai; az "egyház" lényegére vonatkozó új kérdésfeltevések, amelyek századunkat az "egyház évszázadává" tették. Itt különösen ki kell emelnünk az "eukharisztikus ekkleziológia" szerepét az ökumenikus gondolkodás szempontjából. Éppen ennek példája mutatja, hogy az orosz-ortodox gondolkodás voltaképpen milyen kevésbé választható el az össz-ortodox gondolkodástól.

Századunk nagy teológiai mozgalmai között tulajdonképpen csak egyetlen olyan van, amelyben a Nyugatra települt orosz ortodox teológia nem játszott vezető szerepet, ez pedig a megújult és elmélyült bibliakutatás irányzata, az Ó- és Újszövetség bibliai tradíciójának gyümölcsözővé tétele a teológiában, s mindenekelőtt az egyház életében. Bár az ortodox teológia egésze ebből is kiveszi részét, teljesítményét ezen a téren azonban nem mondhatjuk kiemelkedőnek vagy útmutatónak.

Mégis szeretnék utalni arra, hogy az ortodox – és éppen az orosz ortodox – egyház e téren is rejteget számunkra **egy adományt, amelyet eddig szinte észre sem vettünk.** Jelenleg ismét komolyan keressük azt a biblikus teológiát, amelyben az Ó- és az Újszövetség hármass-egy Istene által adott kinyilatkoztatás teológiai szemlélete és a pontos, tudományos exegézis újra jobban egymásra találhat, mint annak a történelemnek a megértése, amelyet **Isten kezdett népével és általában az emberrel.** Az ortodox istentisztelet olvasmányrendje és a hymnológia ünnepi titkainak értelmezése – amely egyben az Ó- és Újszövetségi Szentírás magyarázata is – hihetetlenül gazdag anyagot ad ehhez számunkra, s olyan hagyományos történelemértelmezést nyújt, amely szinte

még teljesen ismeretlen előttünk. (...)

Korábban már külön is beszéltem a megélt "teofánikus", szakramentális istentisztelet adományáról; ezeket az adományokat – bármennyire különbözőnek látszanak is – együttesen az orosz ortodox egyház prófétikus adományainak nevezhetjük. (...)

Természetesen a keresztény világegyház szentjei lényegében hasonló vonásokat hordoznak, amennyiben Krisztust állítják elénk, és a keresztény életre adnak példát. E tekintetben az orosz szentek is ott állnak az apostoli és katolikus egyház szentjeinek kórusában. De éppen a régi Rusz szentjei vittek bele az óorosz életbe olyan különleges karizmákat, amelyek őket éppen mint orosz szenteket úgyszólván nélkülözhetetlenné tették, és éppen ezzel gazdagította az orosz ortodoxia az egyetemes kereszténységet. (...)

Mindenekelőtt az éppen létrejött orosz egyház első kanonizált szentjeit szeretném megemlíteni: a két fejedelmi testvért, Boriszt és Glebet. Ők éppen abban tűntek ki, s szentségük azáltal vált láthatóvá, hogy nem álltak ellen a gonosznak, és eképpen nagyon is sajátos – a keresztény történelemben újszerű – mártíriumot szenvedtek el. Ma úgy mondhatnánk, "békeszerzők", "békefenntartók" voltak, akiket nem a pogányok, hanem (névleg) keresztény testvéreik öltek meg, s akiknek példája ma is elgondolkodtathat bennünket.

A "gonosznak való ellen-nem-állás" témája a 19. és 20. századi orosz irodalom egyik kulcsszava – Tolsztojra gondolhatunk itt. De Puskindól és különösen Gogoltól, egyháza e hű fiától kezdve az orosz irodalom egészét az orosz ortodox talaj "gyümölcsének" tekintjük. (...)

Különös módon zárul be szemlélődésünk köre, amely során az orosz ortodoxia adományait tekintettük át. A témát a keresztény ortodox hívők e századbeli mártíriumával kezdtük, s egy egészen másfajta mártírsorsig, az elmúlt két évszázad orosz költőinek és íróinak mártíromságáig

jutottunk el.

Orosz ortodox testvéreinkkel együtt meg kellene fontolnunk talán, mit jelent az a tény, hogy Puskin, a legnagyobb orosz költő – aki "Próféta" című költeményével mélyen belevéste a "szent orosz irodalomba" a prófétikus elhivatottságot, s aki Gogolra is nagy hatással volt, s akinek erőszakos, "hatalom-manipulálta" párbajhalála annyi más orosz író halálának is előképe lett – nem ismerte kora legnagyobb ortodox szentjét, Szarovi Szent Szerafimot, és nem is hallott róla; s hogy igaz orosz-ortodox hívők, szovjetúnióbeli baptisták és mennoniták, katolikusok és lutheránusok először e század büntetőtáborában találkoztak egymással testvérként, s a kényszermunkára ítélt költők és írók is gyakran csak ott ismerték meg igazán és tanulták meg értékelni a saját hazájukbeli hívő embereket. (...)

Nyitva állnak előttünk a jövő útjai, irányukat az Úr szabja meg. Nem tudjuk, hova vezetnek ezek bennünket a történelem során. De a világkereszténység, s különösen az Európa és az európai kultúrkör által formált világ egyetlen egyháza sem indulhat el ezen az úton anélkül, hogy hálásan el ne fogadná az orosz ortodox egyházat, az orosz ortodox föld és nép adományait.

Megjegyzés

Fairy von Lilienfeld a Keresztény Kelet Történetének és Teológiájának volt professzornője az erlangeni (NSZK) egyetemen. Itt közölt tanulmánya előadásként hangzott el 1987 májusában. Tübingenben a Német Evangélikus Egyház által szervezett nemzetközi szimpóziumon, amelynek témája az "Ezeréves kereszténység Oroszországban és ennek jelentősége Európa és az Ökumenizmus számára" volt.

A szerző az orosz történelem professzora a kanadai Londonban (Nyugat-Ontario). Előadása, amit lényegtelen rövidítésekkel közlünk, szintén a tutzingi nemzetközi szimpóziumon hangzott el 1987 májusában, de Filaret kievi metropolita tiltakozása következtében nem kerülhetett be a szimpóziumról megjelent kötetbe. Filaret ugyanis visszautasította Poszpjelovszkij professzor azon kijelentéseit, miszerint a Szovjetúnióban a múltban vallásüldözés lett volna.

Oroszország megkeresztelésének ezredik évfordulója és a vallás a mai Oroszországban: A hit küzdelme egy ateista államban

Előadásunk egy háromkötetes értekezés kivonata, melynek témája az ateizmus története és az ateizmus konfrontációja az egyházzal, valamint a hívőkkel a Szovjetúnióban 1917-től napjainkig.

A legnagyobb lökést ehhez a munkához az a beszéd adta, melyet a moszkvai pátriarchátus egyik neves papja mondott nem egészen tíz évvel ezelőtt.

A moszkvai lelkipásztor hangsúlyozta, hogy az orosz egyház "a hitvallás nehéz megpróbáltatásain ment és meggy keresztül...beleértve a halált is...Nem szavakkal, hanem tettekkel kell kiállni a próbát...Egyházunk erős maradt...lehet, hogy még sok súlyos megpróbáltatás vár rá, de...az értelmiségi fiatalok körében elindult egy új mozgalom, egy új nemzedék tér meg az egyházhoz, amely...mélységes töprengések és belső küzdelmek árán szenvedte meg Krisztushoz fordulását... a vallás és az egyház...számukra azonos a hitvallással...kockázatot, nehézségeket jelent a tanintézetekben és a munkahelyeken egyaránt."

Beszédét a következő szavakkal fejezte be:

"Az Úr meglátta, hogy...ez alatt a 60 év alatt ezerszer több szent élt Oroszországban, mint az orosz egyház egész története alatt, hogy nálunk most **eleven** szentek járnak-kelnek,...s ha eljön az ideje, az orosz egyház nem tíz, nem száz, hanem ezer és ezer új szentet fog szentté nyilvánítani, kanonizálni."

Mivel az az idő, amikor az orosz ortodox egyház valóban kanonizálhatja ezeket a szenteket, és világgá kürtölheti nevüket, még nyilvánvalóan nem érkezett el, nekünk itt, Nyugaton az a kötelességünk, hogy lehetőségeinkhez mérten beszámoljunk, tanúskodjunk a hit oroszországbeli küzdelmeiről, szent hitvallóiról.

A lenini egyházpolitika és következményei

1922-ben Lenin utolsó ideológiai programcikkében, mely "A harcos materializmus jelentőségéről" címet viseli, a következő szavakkal jellemzi a vallás elleni harcot: "a mi állami feladatunk". Ezért a vallásellenes harcot a Szovjetúnióban a szovjet állam, pontosabban a szovjet kormány úgyeként fogjuk vizsgálni.

A szovjet kormány legelső, a vallás kérdéseit szabályozó dekrétumai, s ezek közül is a legfontosabb, a "Dekrétum az állam és az egyház, és az egyház és az iskola szétválasztásáról", melyet a régi időszámítás szerint 1918. január 23-ával datáltak, az ortodox marxizmus jegyében születtek. Azt a marxi tézist tükrözték, hogy a vallás az anyagi alap felépítménye. Következésképp, ha az egyházat megfosztják valamennyi jövedelmétől, az a legrövidebb időn belül szét fog hullani. E dogma által vezérelve, a január 23-i dekrétummal Lenin megszüntette az egyházat mint jogi személyt, megfosztotta minden vagyonától és bankbetétjétől, sőt, azt a jogát is megszüntette, hogy bármi vagyonra tehessen szert, rendelkezessen egy, az állam által elismert hierarchikus szervezettel, védekezhessen a bíróságon stb.

Az egyház elleni hadjárat első szakaszát az egyházat védő, elsősorban laikusokból álló, szö-

vetségek megalakulása fémjelezte. Moszkvában és Leningrádban mintegy 60-70.000 ember lépett be ezekbe a szövetségekbe. Gondoskodtak a templomok és kolostorok épségben maradásáról, megakadályozták az egyházközségek kisajátítását és vagyonuk elkobzását. Az egyházat védő szövetségek mellett, nem egyszer egybeolvadva velük, létrejöttek papok irányította vallási közösségek is. Céljuk a hitoktatás és az önképzés megszervezése, a hit alapjainak továbbadása volt a fiatalabb nemzedékeknek olyan körülmények között, amikor hiányoztak a megfelelő iskolák. A január 23-i dekrétum és az azt követő valamennyi szovjet törvény mind a mai napig tiltja a gyerekek és a felnőttek hittanoktatásának minden formáját, kivéve azokat az iskolákat, melyek a papság szakmai utánpótlását biztosítják. Mind a védelmi szövetségek, mind a testvéri vallási közösségek többsége Tyihon pátriárka 1918. január 19-én elhangzott zsinati beszéde nyomán jöttek létre. A beszéd egyrészt átokkal sújtotta mindazokat, akik támadják az egyházat, és akik miatt ártatlan vér folyik, másrészt felszólította a népet, hogy legyen kész "szenvetni Krisztus ügyéért", és alakítson lelki szövetségeket, hogy az egyház védelmében "a külső erővel a saját szent lelkesedésünket állítsuk szembe".

Ezzel kapcsolatban a Szovjetúnióban megjelenő vallásellenes és ateista irodalomban mind a mai napig kétféle váddal találkozhatunk: egyrészt, hogy az egyház elsőként üzent hadat a szovjet kormánynak, másrészt, hogy miután vereséget szenvedett ebben a párviadalban, az egyház, úgymond, opportunista módon azonnal színt váltott, és lojálisnak mutatkozott a szovjethatalommal szemben. Ezek az állítások azonban nem felelnek meg az igazságnak.

Már 1917. november 2-án a zsinat magasrangú követséget küldött a moszkvai forradalmi katonai tanácshoz azzal a céllal, hogy tárgyaljon az új hatalommal a kapcsolatok rendezéséről és hogy rávegyék a szovjeteket a vérontások beszünteté-

sére. Bár a delegáció nem járt sikerrel, a zsinat még aznap felhívással fordult mindkét harcoló félhez, hogy hagyják abba a vérontást és ne kegyetlenkedjenek a legyőzöttekkel, **bárki** is legyen az. Ugyanez a felhívás ismétlődött a november 11-i (régi idősz.sz.) felhívásában is, amikor a zsinat elrendeli, hogy mindkét fél halottait gyászszertartással kell eltemetni.

Már csak azért sem lehet igaz a vád, hogy az orosz egyház oportunista volt, mivel a január 19-i zsinati felhívás megjelenésének idején a bolsevikok győzelme száz százalékosnak látszott.

Később, a polgárháború idején a pátriárka nem volt hajlandó áldását adni a fehérek harcára, s 1919. október 8-án, éppen abban a pillanatban, amikor a fehér csapatok már majdnem Tulánál voltak, és úgy tűnt, már csak napok kérdése, hogy elfoglalják Moszkvát, felhívással fordult a papsághoz, hogy ne avatkozzon bele a politikai küzdelembe. Ugyanakkor bejelentette az egyház és saját személyes lojalitását a szovjet, vagy bármilyen más, az isteni akaratnak tetsző polgári hatalom iránt.

És végül, amikor arra szólította fel a hívőket, hogy tömörüljenek szövetségekbe, a pátriárka egyértelműen **lelki** szövetségekről és nem fegyveres felkelésekről beszélt. A fegyveres csapatokkal szemben rendszerint fegyvertelen emberek sokezres tömegei álltak, akikre a csekisták vagy a matrózok gyakran nyitottak tüzet, majd összefogdosták és kivégezték a papokat, az egyházban tevékenykedő világiakat, a szerzeteseket. Ez volt a hívők és üldözőik első, egyenlőtlen küzdelme, melyben a korabeli hozzávetőleges becslések szerint 28 főpap, több ezer lelkész és szerzetes és legalább 12.000 laikus halt meg.

De az egyház minden un. tudományos marxista elmélet ellenére sem halt el. Mi több, a szovjet sajtó már 1921 óta regisztrálta a vallásosság terjedését az országban. Az Oroszországból érkező levelek arról tanúskodtak, hogy az az értelmi-

ség, mely néhány évvel ezelőtt a radikális pártokban volt található, most az egyházhoz csatlakozott. Új korszak kezdődött az egyház és Oroszország életében: addig a hagyomány és a születés határozta meg a közösség vallásosságát: most ennek helyére a meggyőződés lép.

Hogy megmagyarázzuk tézisünket, egy kis statisztikai kitérőt kell tennünk. Ha a forradalom előtti ortodox egyházat vizsgáljuk, kiderül, hogy kb. 120 millió hívőre kb. 45 ezer templom és kb. ugyanannyi pap jutott, pedig ha a hívő közösség valóban 120 milliós lett volna, legalább 100 ezer templomra és 120 ezer papra lett volna szükség. Tehát a vallást ténylegesen gyakorló, nem csupán névleges hívők száma a hivatalos statisztikákban szereplő hívők számának mindössze 30-40%-át tehetné csak ki, azaz 120 millióból kb. 40 milliót. Még ennél is szomorúbb képet tárnak eléink a hadsereg és a flotta lelkészei. Amint az Ideiglenes Kormány eltörölte a katonák kötelező templombajárását, a templomba eljáró és áldozó katonák száma az 1916-os csaknem 100%-ról 10% alá süllyedt 1917-ben. Tehát, amikor a 20-as években a szovjet sajtó arról írt, hogy megnőtt a vallásosság, és hogy a szovjethatalom első 7 éve alatt bezárt és államosított templomok pótlására széleskörű templomépítés folyik, az egyházba való visszatérés és megtérés folyamatáról van szó, mely a hitetlenség egy rövid időszakát váltotta fel. Amikor a Harcos Istentagadók Szövetségének vezetője, Jemeljan Jaroszlavszkij (aki nyilvánvalóan az 1937-es titkos népszámlálás adatait használta fel, az utolsó olyan népszámlálását, amely tartalmazott kérdést az istenhittel kapcsolatban) azt írja, hogy a falusi lakosság 66%-a, a városiak 33%-a, az ország egész lakosságának pedig átlag 50%-a vallja magát hívőnek, akkor ez szintén azt bizonyítja, hogy az 1910-19-es évekhez képest nőtt a hívők és az egyházba megtértek száma.

Most térjünk vissza arra, hogyan reagált Lenin és a szovjethatalom a történelmi materia-

lizmus elméletének kudarcára, (mely elmélet nem csak a vallás kérdéseiben hagyta cserben Lenint. Miután nem sikerült gazdaságilag megfojtani az egyházat, a hatalom alkalmazni kezdte az "oszdd meg és uralkodj" politikát. Az ortodox egyház elleni hajsztát úgy tűntették fel, mintha az nem a vallásosság, hanem a cárizmus csökevényei ellen irányulna. Ebben az időszakban különféle kedvezményeket kaptak azok a felekezetek, melyeket a régi rezsim idején ilyen vagy olyan módon korlátoztak. A szektáknak megengedték, hogy mezőgazdasági kommunákat, klubokat, tanfolyamokat, ifjúsági szervezeteket, táborokat hozzanak létre, nagy mennyiségű sajtóterméket is megjelen-tethettek; mikor azonban Tyihon pátriárka kért hasonló kedvezményeket az ortodox egyház számára, kérelmeit rendre visszautasították.

Ezzel egyidejűleg a hatalom támogatta és szította a szakadást az ortodox egyházon belül; ehhez az un. megújhodási mozgalmat és az 1921-22-es Volga menti éhínséget igyekezett kihasználni. Ismeretes, hogy Tyihon pátriárka az elsők között reagált az éhínségre: 1291 augusztusában egyházi bizottságot hozott létre az éhezők megsegítésére, és a nyugati keresztény egyházak vezetőihez fordult segítségért. A szovjet kormány azonban egyszerscsak megtiltott az egyháznak a gyűjtést, és elkobozta az egyház által gyűjtött összegeket: a pátriárka mindezek ellen nem tiltakozott. Mi több, 1922. február 19-én az Izvesztyija c. újságban felhívással fordult a hívőkhöz, hogy áldozzanak az éhezők javára mindent, kivéve az istentiszteleteknél nélkülözhetetlen kegyes-zereket. A kormány, miután engedélyezte a felhívás publikálását, február 26-án dekrétumot adott ki, mely elrendelte az egyház valamennyi kincsének elkobzását, beleértve az eucharisztikus edényekét is. A pátriárka erre nem adta áldását. Lenin nyilvánvalóan konfrontációt akart az egyházzal, hogy aláássa tekintélyét, szívtelen, haszonleső intézményként állítsa be, és ezáltal egyházszakadást idézzon elő. Erről tanúskodik a Politikai

Bizottságnak szóló titkos utasítása is, mely a Suja községbeli hívők és a rekviráló csapatok közötti összeütközéssel kapcsolatos. Íme, egy jellemző részlet abból a dokumentumból, melyet a Szovjetunióban mind a mai napig nem publikáltak, és amely Nyugaton szamizdatban jelent meg. Lenin szerint az éhínség időszaka "az egyetlen pillanat, amikor tönkreverhetjük az ellenséget...Épp most...amikor az éhínség sújtotta területeken emberhúst esznek, most koboizhatjuk el az egyházi kincseket a legádázabb, legkérlehetetlenbb energiával...Most biztos a győzelmünk a reakciós papság felett...Ezért...ellenállását olyan kegyetlenséggel kell letörnünk, hogy ez több évtizeden keresztül emlékezetes maradjon számukra". A továbbiakban Lenin azt követeli, hogy a sujai események résztvevőit "maximális gyorsasággal ítéljék el...és a per igen nagyszámú sujai lakos kivégzésével fejeződjön be", sőt, "lehetőleg moszkvai és néhány más egyházi központ hívői is" legyenek a halálraítéltek között. Az egyházi kincsek rekquirálásából származó aranyról pedig azt mondta Lenin, hogy azt külpolitikai célokra kell felhasználni. A levélben egyáltalán nem esik szó az éhezők sorsáról, csupán arról, hogyan lehet az egyház ellen fordítani az éhínséget. Mint ismeretes, az egyháznak sokkal kevesebb aranya és egyéb kincse volt, mint Lenin remélte, és még az akkori szovjet sajtó is beismerte, hogy a befolyt összeg állami méretekben elenyésző. Jól kerestek viszont a rekviráló csapatok és bizottságok tagjai, akik az összelopkodott kincseket és ikonokat eladták külföldre valutáért - erről szintén írt a szovjet sajtó.

"Oszdd meg és uralkodj!"

Egy valamiben Leninnek mégis igaza lett: a pátriárka állítólagos "leketlensége" miatti felháborodás ürügyén sikerült széthúzást szítani az egyházon belül, melynek következménye 1414 esetben véres összezapás lett. Az összezapásokban

és az azokat követő kivégzések során 8 ezer pap és szerzetes és valószínűleg háromszor annyi laikus halt meg.

Nincs módunkban taglalni a megújhodók összeesküvésének részleteit és azt, hogy milyen szerepet játszott a GPU* helyzetük megerősítésében azáltal, hogy a pátriárkához hű papok tömegeit tartóztatta le stb. Csak arra mutatunk rá, hogy 1922-23-ban, a megújhodási mozgalom tetőpontján, a hatóságok a templomok döntő többségét átadták a megújhodóknak, Ukrajnában pedig még az autokephalistáknak** is. A néptömegek azonban nem követték sem a megújhodókat, sem az autokephalistákat, jöllehet a hatalom abban reménykedett, hogy a hívők ugyanolyan arányban csatlakoznak a megújhodókhoz, mint a papság. A mozgalom ugyanis még a 20-as évek végén is vagy 10.000 fő papot számlálhatott – az ortodox papság mintegy 25%-át. Nem vették figyelembe, hogy míg a papság zöme, akik között a forradalom előtt is sok volt a szocialista és narodnyik elem, nem változott meg alapvetően, addig a hívők tömegei az átélt forradalmi katalizmák következtében nagy mértékben jobbra tolódtak. Ráadásul a néphez értelmiségi származású neofiták (gyakran volt forradalmárok) tömegei is csatlakoztak; az ő megtérésük az egyházba bizonyos fokig a forradalomtól, a forradalom ideológiájától és eredményeitől való elfordulással magyarázható.

Az 1922-ben kivégzett Venjámin metropolita védőügyvédje, Gurovics is, megjósolta a megújhodási mozgalom bukását.

A hívők nélküli megújhodók nem érdekelték a szovjethatalmat. 1923-tól kezdve a GPU megváltoz-

* a szovjet titkosrendőrség, a KGB korábbi elnevezésének rövidítése – szerk.

** itt: az orosz ortodox egyház azon csoportjai, amelyek egyházzogilag függetlenedtek a hierarchikus struktúrában eredetileg fölöttük álló vezetéstől – szerk.

tatta taktikáját. Rá akarta kényszeríteni a pátriárka vezette egyházat, hogy fogadja vissza a megújhodókat anélkül, hogy felszámolná szervezeteiket, fogadja be őket, mint az ortodox egyház különleges önkormányzattal rendelkező szárnyát. A pátriárka ebbe nem ment bele. Újabb hajsza kezdődött annak érdekében, hogy rákényszerítsék az egyházra a szovjetek akaratát.

1927-re a (főleg a Szoloveckij szigeteken) fogva tartott püspökök száma meghaladta a 116-ot. Az az illúzió, hogy az egyházat nem mint intézményt üldözik, hanem mert kapcsolatai voltak a cári rendszerrel, széles körben tartotta magát még a papság felső rétegeiben is – addig, míg 1928 vége, 1929 eleje táján el nem kezdődött a hajsza mindennemű vallási felekezeti ellen. Még az olyan tekintélyes főpapok is, mint Tyihon pátriárka tanácsadója, Illarion, vagy Péter metropolita, úgy gondolták, hogy az egyháznak meg kell mutatnia a gyakorlatban is a szovjethatalom iránt lojalitását, meg kell győzni arról, hogy az egyház nem folytatja a forradalom előtti hivatalos ortodox egyház politikáját, és akkor minden rendbe jön majd. Ezzel magyarázható Tyihon pátriárka két hűségnyilatkozata: az egyiket 1923-ban, börtönből való kiszabadulásakor tette, a másikat végrendeletében, melyet valószínűleg Péter metropolita fogalmazott meg. Péter metropolita úgy vélte, hogy az egyháznak ki kell vívnia a szovjethatalom bizalmát, hogy a megújhodók elleni harcra koncentrálhasson, mivel a megújhodók belső, éppen ezért veszélyesebb ellenség, mint az egyházat kívülről fenyegető szovjethatalom.

Ehhez azonban arra lett volna szükség, hogy a kormány hivatalosan elismerje az ortodox egyház jogát a létezéshez. 1927-ig a szovjet kormány csak a megújhodókat volt hajlandó elismerni. Tyihon pátriárka és Péter metropolita is kérvényezte a legalizációt. A hatalom azonban az egyház teljes erkölcsi behódolását akarta. Végül, nagyon sötét körülmények között (bizonyos adatok

szerint azzal fenyegetőztek, hogy ellenkező esetben kivégzik az összes főpapot), Szergij metropolita 1927-ben aláírta a GPU által megfogalmazott hűségnyilatkozatot.

Mint ismeretes, ez a nyilatkozat nem mentette meg az egyházat. 1929-ben a szovjet kormány hozzálátott a mezőgazdaság kollektivizálásához, az egyéni vállalkozás felszámolásához. Az egyházat és a felekezeteket is egyéni vállalkozásnak tekintették. Elkezdődött a látható egyház és a papság felszámolása. A kommunizmus ott kezdődik, ahol az ateizmus, mondta Marx. Ha az egyház nem hajlandó elhalni magától, akkor Gorkij szavait kissé módosítva, az egyházat meg kell semmisíteni. S valóban, 1941-re a Szovjetunió akkori területén mindössze néhány száz működő ortodox templom volt található. Szergij helytartó egy átutazó papnak elárulta, hogy szerinte az orosz egyház évei meg vannak számlálva, és hozzátette: "Régebben elnyomtak minket, de betartották az ígéreteiket. Most ugyanúgy elnyomnak, de az ígéreteket már nem tartják be."

Így fejeződött be az egyház elleni hadjárat harmadik - s ahogy akkor tűnt - egyben utolsó szakasza a Szovjetunióban. A háború idején azonban az egyház újjáéledt. A németek által megszállt területeken szinte semmi akadályja nem volt a templomok megnyitásának. A megszállás két éve alatt a forradalom előtt épült és épen maradt templomok 75%-át és több tucat kolostort nyitottak meg és állítottak helyre. A papság százfélé szakadt, minden egyes templomban henteente több tízezer embert kereszteltek meg. Újrakezdtek a gyerekek és a felnőttek hittanoktatását is. A szociológiai felmérés, melyet a németek végeztek Szmolenszkben, mindössze 1%-nyi meggyőződéses ateistát mutatott ki. A Vízszenteléskor rendezett körmenetekben a megszállt városok (Minszk, Pszkov stb.) lakosságának mintegy 40%-a vett részt. Így cáfolták meg a tények a szovjet sajtó állítását, miszerint a háború előtt azért zárták be a templomokat, mert nem volt

rájuk szükség, mivel a lakosság, úgymond, fokozatosan eltávolodott a vallástól.

A szövetségi politika és felrúgása

A háború éveiben Sztálin a nemzetközi kommunizmustól az orosz nacionalizmus felé fordult. Mint egykori szeminarista, tudta, milyen mély a kapcsolat az egyház és a nemzeti kultúra, az egyház és a nemzeti történelem között. És íme a történelmi pillanat: 1943 szeptemberében Sztálin fogadja a három metropolitát, akikkel valamiféle szóbeli konkordátumot köt, s ez lehetővé teszi – ha korlátozottan is – a templomok, papneveldek megnyitását, a pátriárka választását, az egyházi adminisztráció kiépítését, a moszkvai pátriárka folyóiratának megjelentetését.

Hruscsov idején azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. Miért támadt olyan ádázul az egyházra Hruscsov az 1959–64-es években?

Először is, a Nagy Honvédő háború megrázódtatásai következtében megnövekedett és elmélyült a nép vallásossága. Ugyanez történt a fiatal értelmiségiek és diákok körében is. Ez a vallásosság ellenállt a háború után megélénkült vallásellenes propagandának. Az átélt háború szörnyűségei egyfajta misztikus beállítottságot szültek az emberek életében és gondolkodásában.

Elérkezett Sztálin leleplezésének időszaka, s ez alaposan megrendítette a kommunista ideológiába vetett hit maradványait is. Ez az értékvesztés arra készítette a fiatalokat, hogy új hitet, a materializmussal ellentétes értékeket keressenek – eljutottak Isten kereséséhez. Ezt annak idején elismerte a KB Ideológiai Bizottságának hruscsovi vezetője, Iljicsov is.

Hruscsov, hogy valamiféle érdeklődést keltsen a marxizmus iránt, 1959-ben bejelentette a kommunizmus felépítését az elkövetkező 20 évben. De hogyan lépjenek a kommunizmusba az egyházzal együtt? Megisméltódott Sztálin 30-as évekbeli kísérlete: az egyház önmagától nem szándékozik elhalni, tehát az egyházat meg kell semmisíteni.

Mindent összevetve, az 1959-64-es években a 8 működő szemináriumból 5-öt, a 70 kolostorból 50-et, az 1959-ig megnyílt 22-23.000 templomból pedig legalább 12-15.000-et ismét bezártak.

És az eredmény? A Hruscsov utáni évben még a vallásellenes sajtó is elismerte, hogy az egyház elleni hadjárat nemhogy csökkentette volna a vallásosságot, hanem azokban is felkeltette a hit iránti érdeklődést, akik régebben közömbösek voltak iránta. A hívőket együttérzés övezte, a bezárt közösségek pedig illegalitásba vonultak és a hatalom esküdt ellenségeivé váltak. Egyes szerzők beismerték azt is, hogy az illegális vallás veszélyesebb, mint a legális.

A vallásellenesség tehetetlenségi ereje és a hatalom ideológiai alapjai azonban olyan erősek, hogy a Hruscsov által bezárt templomok, kolostorok, szemináriumok a mai napig sem nyíltak meg újra. A "Znanyije" kiadó vallásellenes folyóiratai, könyvei brosurái továbbra is sok százezres példányban jelennek meg. Valamennyi párt-, komszomol-, úttörő- és szakszervezeti kongresszuson elhangzik a felhívás: erősíteni kell a vallásellenes propagandát. Ugyanerre szólított fel nemrégiben a KB második titkára, Ligacsov is (akit időközben elmozdítottak pozíciójából - szerk.). A hruscsovi tömeges üldözések helyére szelektív diszkrimináció és üldözés lépett. Üldözik a hívő fiatalokat, különösen a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket. Ez szintén az uralgó ideológiát tükrözi. Ha egyszer a lét határozza meg a tudatot, ahogy a marxizmus állítja, akkor az az ember, aki elvégezte az erőteljesen ateista beállítottságú szovjet iskolát, maga is ateista kell hogy legyen. Ha azonban az egyén még az egyetem elvégzése után is hívő marad, vagy, uram bocsá' felnőttként keresztelkedik meg, akkor ez nyilvánvaló eltérés a gondolkodás normáitól. Így kerülnek a hívők - Sznyezsnyevszkij pszichiátriai doktrínája alapján - a valóságos, vagy potenciális skizofrének kategóriájába. Így kerül elmeegógyintézetbe Valérija a-

páca, Szavva Kolcsugin atya, a moszkvai vallás-filozófiai szeminárium tagjai; nem beszélve a többéves tábor- vagy börtönbüntetésre, illetve száműzetésre ítéletekről. Elítélésük oka: vallásos irodalmat adtak ki és terjesztettek, csoportokat hoztak létre a hívők számának, helyzetének és üldözésének vizsgálatára, vagy aktívan hirdették Krisztus tanait. Ezek közé a még most is fogvartartott hívők közé tartozik Vlagyimir Ruszak diakónus, Zoja Krahmalnyikova, Felix Szvetov író; nemrég vesztették szabadságukat Ogorodnyikov, Gleb Jakunyin atya, Alekszandr Pivovarov atya, a nyomdász Burgyug és még sokan-sokan mások (legtöbbjük időközben szabadlábba került - szerk.).

Vallásosság a statisztikai adatok tükrében

Mint ismeretes, az istenhittel kapcsolatos kérdés 1937 óta nem szerepel a népszámlálási kérdőíveken. A szovjet valláskutatók által végzett vizsgálatok mind módszereik, mind eredményeik tekintetében megbízhatatlanok. Az esetek többségében a kérdezők nem mások, mint a helyi vallásellenes mozgalom aktivistái, a megkérdezetteknek pedig nincs lehetőségük névtelenül nyilatkozni. Adataik szerint a városokban a lakosság 10-20%-a vallásos, míg vidéken ez a szám átlagosan 1,5-2-szer magasabb. Legutóbb megjelent könyvében a valláskutató Pivovarov 52%-ra becsüli az ateisták arányát, amiből az következik, hogy a lakosság 48%-a vallásos vagy ingadozó. Végül Feodoszij (előző nevén Poltavszkij) érsek 1977-ben Brezsnyevhez írt levelében azt állítja, hogy a "lakosság nagyobbik fele" vallásos. A hívők számarányát más módszerekkel is meg lehet állapítani. Egy 1930-ban végzett szociológiai felmérés szerint a munkáscsaládok 11%-a nevelte gyermekeit vallásosan. Mint már említettük, a szovjet szociológiai vizsgálatok a 60-70-es években a hívők arányát 15-30% között állapítják meg. Következésképp, a 20-30-as években a munkásszülők a 11%-nál jóval nagyobb

arányban nevelték gyermekeiket vallásos szel-
lemben, vagy pedig azok száma, akik felnőttként
lettek hívőkké, sokkal magasabb annál, amit a
szovjet valláskutatók állítanak, nevezetesen,
hogy mindössze 15-20%-át teszik ki a hívők
összességének. Végül létezik még egy kritérium a
vallásosság mértékének megállapítására: ez a
megkeresztelt gyermekek száma. Ezen a téren
csodálatos stabilitás - sőt, az utóbbi években
még növekedés is - figyelhető meg. A hivatalos
szovjet adatok szerint a Szovjetunió történelmileg
ortodox területein a csecsemők keresztelese 1925
és 1927 között 56%-ról 60%-ra emelkedett. 1966-
ban vizsgálatot végeztek az elitréteg gyermekei
számára fenntartott krími úttörőtáborban, az
"Orljonok"-ban. Kiderült, hogy a 14-17 éves úttö-
rők 53%-át megkeresztelték. Ha a túlnyomórészt
elit családokban ilyen magas a keresztelesek
száma, akkor nyilvánvaló, hogy az egész ország-
ban a megkeresztelt csecsemők aránya nem lehet
60%-nál alacsonyabb.

Az a tény, hogy a keresztelesek aránya nem
változott, sőt, talán még emelkedett is a 20-as
évekhez képest, vagy arról tanúskodik, hogy a
hívők aránya nem csökkent azóta, vagy arról,
hogy az utóbbi két évtized alatt számuk elérte a
20-as évek szintjét.

A testvéri közösségek: az egyház reményei

Befejezésül szeretnénk említést tenni arról,
hogyan, minek köszönhetően maradhatott meg a
hit folytonossága az utóbbi 70 év megpróbáltatá-
sai közepette. Szeretnénk rámutatni a vallási
felvirágzás fénypontjaira, melyek a marxista ne-
velés alapjául szolgáló materializmus és erkölcsi
relativizmus mindent elborító sötétjében világí-
tottak.

Úgy véljük, hogy azok között a körülmények
között, amikor egyik napról a másikra megszün-
tek a hit elsajátításának és továbbadásának
szervezett, intézményes keretei, fontos szerepet
játszottak azok a testvéri közösségek, melyek

Tyihon pátriárka 1918. január 19-i felhívása nyomán jöttek létre szerte az országban. Tudnunk kell, hogy 1929-ig az un. vallásos propaganda, következésképp az egyházi közösségek, körök, társaságok létrehozása törvényes cselekedetnek számított. A szamizdatban megjelent Nagyezsda (Remény) c. kötetekben (alapítójuk és szerkesztőjük az a Zoja Krahmalnyikova volt, aki a "Znanyije i religija" c. vallásellenes folyóirat munkatársaként kezdte, majd megtért Krisztushoz, a Nagyezsda kiadás miatt jelenleg száműzetésben van) és a Párizsban megjelenő Vesztnyik RHD c. folyóiratban megjelent egy sor visszaemlékezés e testvéri közösségek volt tagjainak tollából. Megpróbáljuk felidézni e jelenség néhány általános vonását. Először is, ezeket a közösségeket a legtapasztaltabb, legnagyobb tekintéllyel rendelkező papok hozták létre, pl. Mecsovék, apa és fia; Roman Medvegy atya, Szerafim Batyukov atya, Nyikolaj Pulhredutov és mások. A felsoroltak közül csupán Szerafim Batyukovnak, a későbbi zagorszki szerzetesnek sikerült elkerülnie a koncentrációs tábort és börtönt, mivel félig-meddig szerzetesi elzárttságban élt, és lelki gyermekei elrejtették a hatóságok elől.

A testvéri közösségek tagjait - s közéjük az esetek többségében nők is tartoztak - maguk a papok válogatták. Az atyák gyakran idősebb és fiatalabb testvérekre osztották a közösségeket; maguk dolgoztak az előbbiekkal, s rájuk bízta az utóbbiak nevelését. A vasárnapi istentisztelet után a közösségek tagjai padokat állítottak fel a templomokban és a lelkész felolvasott a Szentírásból vagy az Egyházatyák tanításaiból. Ezután közösen megvitatták az olvasottakat.

A testvérek naplót vezettek a felmerült hitbéli kérdésekről, s megvitatták ezeket az idősebb testvérekkel. Ha ők sem boldogultak a problémákkal, a lekipásztorhoz fordultak. A közösségek tagjait megbízták az egyházközséghez tartozó gyermekek vallásos nevelésével; a lelkész felügyelete alatt nyári táborokat is szerveztek a

gyerekeknek nem messze a várostól vagy falutól. A közösségek volt tagjai leírják, hogyan készítették fel őket a lelkiatyák a következő évek megpróbáltatásaira, hogyan segítettek nekik talpon maradni, elviselni a táborokat és börtönöket, sőt, tovább hirdetni Isten igéjét a fogságban és utána is. A közösségek tagjai segítették a bebörtönzötteket és családjaikat, pénzt, élelmet, ruhát gyűjtöttek. 1929-ben mindez törvénytelen cselekedetté vált. A közösségek azonban illegálitásban vonultak, és Semjotov véleménye szerint, néhányuk ilyen vagy olyan formában létezik ma is.

Kétségtelen, hogy e közösségek hagyományait folytatja a mai nem hivatalos vallási szemináriumok többsége is, különösen az olyanok, mint a 8 évvel ezelőtt betiltott Ogorodnyikov-szeminárium. Az volt a céljuk, hogy kis keresztény közösségek láncolatává alakuljanak át. Nemcsak tanulmányozni akarták a kereszténységet, hanem alkalmazni is tanításait e közösségek mindennapi gyakorlatában; ezenkívül misszionáriusi tevékenységet is folytattak. A szeminárium felszámolása után Ogorodnyikovot 8, Porest 6, további hat aktivistát pedig 2-3 évi tábor- és elme-gyógyintézeti fogságra ítélték. Mindez arról tanúskodik, hogy a szovjethatalom továbbra is kérlelhetetlenül üldözi mindazokat, akik a keresztény közösségi tevékenység bármely, templomon kívüli formájával megpróbálkoznak.

A 20-30-as évek testvéri közösségei és a mai szemináriumközösségek között azonban lényeges eltérések is vannak. Az eredeti közösségeket lelkészek, sőt, püspökök alapították és ők is irányították azokat. (Közöttük volt pl. Varfolomej Rjomov, akit 1937-ben szolgája, a későbbi Alekszij püspök feljelentése alapján végeztek ki azért, mert illegális papi akadémiát szervezett.) A mostani szemináriumokat és közösségeket azonban világiak, neofiták (újonnan megtértek) hozzák létre, olyanok, akik még nem eléggé erősek a hitükben, s ezért talán még inkább rászorulná-

nak lelkeszi irányításra, mint elődeik. Az újhí-
tűek közül sokan mutatnak rá arra, milyen nehéz
lelkeszi irányítás és megfelelő irodalom nélkül
tényleges vallásos meggyőződésre szert tennie egy
olyan embernek, aki az ateizmusból jutott el a
megkeresztelkedésig. A neofiták ezért gyakran két
szélsőség közül az egyiket választják: egyesek
szinte pogány módra abszolutizálják az ortodox
liturgiát, mások viszont az egyháznál is többre
becsülik magukat és teológiai "leleményeiket". Ez
utóbbiak úgy vélik, a templombajárás vénasszo-
nyoknak való, nekik elég, ha keresztényeknek
vallják magukat, az ortodox kultúrát az irodalom
és a képzőművészet formájában (Dosztojevszkij,
Rubljov, Szolovjov, Bergyájev, Florenszkij) teszik
magukévá, és azonosulnak a pravoszláv történe-
lemszemlélettel.

Úgy gondoljuk, az orosz ortodox egyház sorsa
a következő évezredben nagymértékben függ majd
attól, ki tudja-e az egyház harcolni magának a
szovjet társadalomban alapvető jogait. Azokat a
jogokat, melyek segítségével valódi vallásos táp-
lálékot nyújthatna a neofitáknak, méltóan vezet-
hetné ezeket a spontán közösségeket, megfelelő
egyházi mederbe terelhetné tevékenységüket.

Olyan közösségekről beszéltünk, melyeket ön-
zetlen, hősies lelkipásztorok hoztak létre és ve-
zettek, olyanok, akik készek voltak áldozatra a
hitükért, s ezt az áldozatot meg is hozták.
Beszéljünk most néhányukról. Ők a fogságban is
abban látták életük értelmét, hogy folytassák
lelkipásztori-misszionárius tevékenységüket. A-
hogy a megboldogult Tavrion (Batozszkij) atya
mondta a börtönökben, táborokban és száműzetés-
ben töltött mintegy három évtizedéről:

"Hacsak tudnák, mennyire hálás vagyok az
Úrnak nagyszerű életemért! Gondolja csak meg,
ilyen fiatalon (1925-ben, első letartóztatása ide-
jén 27 éves volt) egy ilyen felelősségteljes lelki-
pásztori munkát bízott rám az ÚR a foglyok
között. Ha nem kerülök be azokba a táborokba,
mennyivel kevesebben hallották volna meg Isten

igéjét!"

A vértanúság mindig segítette a hit terjedését. Egy ilyen jelenséget példáz Makarij Vjazemszkij püspök kivégzése, melynek részleteiről az ő kivégzésére vezényelt egykori csekista mesélt orvosának. Halála előtt a püspök imával és áldással segítette a többi halálraítéltet, miután megkérte a csekistát, hogy őt végezze ki utolsónak. Ez Szmolenszk mellett történt, 1918 nyarán. A csekista biztos volt abban, hogy áldozata szent ember, mivel a koromsötétben Makarij püspök megérezte iszonyatos szorongását és a következő szavakkal áldotta meg: "Fiam, ne gyötörjön a szíved. Teljesítsd azok akaratát, akik ide küldtek". Azóta Makarij püspök minden éjjel meglátogatta és megáldotta őt. "Hogyan éljek ezek után?" - kérdezte a volt csekista orvosától. És bár az orvostudomány akkori állása szerint is meg kellett volna gyógyulnia, mivel a tüdővész gyenge formájának kezdeti szakaszában volt, néhány hónap múlva állapota rosszabbra fordult és meghalt, miután megtért a keresztény egyházhoz.

Venjamin Petrogradszkij metropolita ártatlan halála is minden bizonnyal sok hívőt erősített meg hitében, sokakat pedig elvezetett a hithez a több mint 3.000 néző közül, akik megtöltötték az óriási tárgyalótermet. A hatóságok a nyílt tárgyalást az egyház elleni kirakat-pernek szánták, a per azonban a keresztrefeszített egyház diadalává változott. Erről tanúskodik a tárgyalóterembe obstrukció céljából odavezényelt többszáz kom-szomolista és katonaiskolai növendék viselkedése is: megtapsolták Venjamint és védőügyvédjét, Gurocsivot, és felállással üdvözölték a nézőknek áldást osztó metropolitát.

Idekívánkozik azoknak a szovjet geológusoknak az elbeszélése is, akik 1933-ban a szibériai tajgában dolgoztak nem messze egy koncentrációs tábortól. Észrevettek a közelükben egy árkot és az öröket, akik több tucat foglyot kísértek oda. A katonák, amikor meglátták a geológusokat,

rájuk parancsoltak, hogy húzódjanak a sátraikba, mondván, "a szovjethatalom számára idegen elemeket", papokat visznek likvidálni. Ennyi volt csupán a kivégzés megindoklása. Később, már a sátrakban, a geológusok hallották, hogy minden egyes lövés előtt felajánlották az áldozatnak, tagadja meg Istent és akkor kegyelmet kap. Minden egyes alkalommal ez volt a válasz: "Van Isten!" Ezt követte a lövés; összesen hatvan dördült el. A kivégzésre vezényelt hatvan lelkész közül egy sem tagadta meg Istent. Egészen biztos, hogy ez az eset, melyet egyszerű műszaki szakemberek juttattak el a szamizdatig több évtizeddel az események után, mélyen megrázta a szemtanúkat és rákényszerítette őket arra, hogy elgondolkozzanak a hitről, revideálják hozzá való viszonyukat, és néhányukat vagy tán valamenynyüket vissza is vezette a hithez.

Mint már mondtuk, a hitnek ez a folytonossága, mely elsősorban a testvéri közösségeknek és a szentéletű szerzeteseknek köszönhető, nemcsak a tegnapot, de a mát is jellemzi. Ugyanez mondható el a lelkészek táborbeli helytállásáról is. A nemrég elhunyt Tavrion atya, miután kiszabadult a táborokból, tanított, hittérítéssel foglalkozott és testvéri, szoros közösségeket alkotott maga körül mindenhol, ahol csak megtelepedett. Sok értelmiségi fiatal jutott el az egyházhoz a leningrádi és a moszkvai vallásfilozófiai szemináriumokon keresztül. Napjainkban is teljesítettek keresztényi missziót a táborokban Ogorodnyikov, Jakunyin atya, V. Szenderov, V. Pores, vállalva magánzárkát és büntetés meghosszabbítást, hosszas éhségsztrájkot folytatva azért a jogért, hogy maguknál tarthassák a Szentírást, hordhassák a keresztet.

A hruscsovi és brezsnyevi táborokban sok évet eltöltött volt fogoly, V. Oszipov arról tanúskodik, hogy ő is, mint szinte valamennyi, vele együtt az 50-es évek végén, 60-as évek elején letartóztatott fiatal társa, marxistaként lett fogoly és keresztényként szabadult a tábor-

ból. Hogy miért? Oszipov három okot említ: a materializmus kiúttalanságának felismerése, Dosztojevszkij írásaival való megismerkedés a börtönkönyvtárakban, és az a reflexió és rálátás a szovjet társadalomra, amelyet a börtön és a szenvedés idéz elő.

Íme az egyház folytonosságát megőrző utak egy ateista államban a megtérésen és visszatérésen keresztül: testvéri közösségek, hitvallás, vértanúság és róluk szóló tanúskodás. Erről beszél a megboldogult Vszevolod Spiller atya a néhai Nikodim metropolitához írt levelében: "A mi egyházunkban talán több, mint bármely más egyházban az olyan hívő, aki úgy jött közénk, hogy megtapasztalta a 'megtérés krízisének' ilyen vagy olyan formáját. Gyerekkori környezetük nem volt vallásos, sőt, gyakran aktívan vallásellenes volt. Egyszer csak felragyogott előttük az egyház minden igazsága és szépsége - és ők eljöttek hozzá".

Természetesen korántsem vezetett minden út táborokon és börtönökön keresztül. Arról van szó csupán, hogy az emberi emlékezet könnyebben őrzi meg a szélsőséges helyzeteket. A 20-as évek szovjet szociológusainak extrapolálása szerint az akkori fiatalok - tehát a mai nyugdíjaskorúak - között mindössze 11% volt vallásos. Ugyanakkor a mostani idősök között, még a hivatalos szociológiai felmérések szerint is, jóval több, mint 50% a hívő. Tehát az ortodox hívők azon 80%-ának is, akik állítólag szüleiktől örökölték hitüket, több mint a fele megtért, vagy visszatért atyái hitéhez.

Más kérdés, milyen lehet ez a hit olyan körülmények között, amikor nem létezik rendszeres hitoktatás, teológiai irodalom, kevés a Szentírás, lelkész és templom.

Az egyszerű nép körében óriási az egyházi-teológiai tudatlanság, rengeteg a babona, a szertartásokba vetett túlzott hit, sőt, a nemrég megtértek között még a pogányság elemei is előfordulnak. Az újonnan megtért értelmiségről az

előadásunk elején idézett moszkvai lelkész azt mondta, hogy többségük nem jár rendszeresen a templomba, mivel az egyházon kívül nevelkedtek, de az egyházért és Krisztusért készek lennének meghalni is.

Maguk a neofiták több aggodalommal írnak erről, magukat "Krisztusba keresztkedetteknek", de nem "Krisztusba öltözötteknek" nevezik. Igen nagy szükségük lenne lelkeszi irányításra, egyházi nevelésre, hogy valóban Krisztusba öltözhessenek, beléphessenek az Ő misztikus testébe - az egyházba. Mindez rendkívül nehéz az egyház és a lelkipásztorok jelenlegi helyzetében, mikor többségük fél túllépni a liturgia keretein, és rendkívül nagy a hiány mind lelkészekben, mind templomokban.

Íly módon, paradox helyzet jön létre. Egyfelől, számításaink kimutatták, hogy a hívők, ill. a hívőkhöz közel állók száma nem kisebb, mint 50-60 évvel ezelőtt. Másfelől, állandóan csak azt halljuk, milyen mélyre süllyedt a nép erkölcsi-leg. Igen, felfoghatjuk ezt úgy is, mint a marxista-materialista erkölcs bukását, az alkoholizmust például mint a lelki éhség következményét. Ezek a jelenségek azonban arról is tanúskodnak, hogy az egyház befolyása csekély, hogy az utóbbi évtizedek un. vallási reneszánsza nem hatott számottevően az ország erkölcsi állapotára. Az állam ateista politikája, mely egyenlőségjelet tett az istenhit, a pálinka meg az elmebaj közé, nem tudta megölni, de még csökkenteni sem a hit mértékét. Egyet azonban, akaratlanul, elért: az erkölcsök mélypontra jutását és azt, hogy az egyház sokkal kisebb mértékben hat az emberek erkölcsi normáira, mint azelőtt. Az ateizmus az erkölcsi nihilizmus és a cinizmus terjesztőjévé vált, elősegítette, hogy elterjedjen a talajtalanság érzése és az élet értelmének elvesztése.

Világos, hogy az egyház csak abban az esetben tud hatni a nemzet erkölcsi-lelki újjáéledésére az elkövetkező második évezredben, ha a

hatalom kiszélesíti az egyház jogait és tevékenységének körét – engedélyezi az egyházi tanintézetek működését, elegendő számú pap képzését, több tízezer templom megnyitását. Azt szeretnénk, ha a hatalom, felismerve a nép erkölcsi állapotának katasztrófikus mivoltát, felismerné az ok-okozati összefüggést is e jelenségek és között az ideológia között, mellyel a népet immár 70 éve táplálják, és következésképpen gyökeresen megváltoztatná az egyházzal szembeni politikáját. Egyelőre csupán kozmetikázások történnek e téren. Reméljük, hogy lesznek további, lényegbe-vágó változások is.

A szerző a Zürichben székelő "Glaube in der Zweiten Welt" (Hit a szocialista országokban) elnevezésű egyházi intézet munkatársa. A szerző beleegyezésével úgy állítottuk össze több terjedelmes tanulmány alapján itt közölt írását, hogy hűek maradjunk a tartalmi összefüggésekhez, és tükröződjön benne a szovjet társadalom és az egyházak helyzetváltozásának folyamata is. **Gerd Stricker** szerint ez utóbbi lényege: Gorbacsov minden propagandisztikus gesztusa ellenére a Szovjetúnióban az egyházi élet légkörének fokozatos és pozitív javulása figyelhető meg.

A GORBACSOVI REFORMOK ÉS A VALLÁSSZABADSÁG A SZOVJETÚNIÓBAN

1. A nagyobb szabadság felé

A New Yorkban megjelenő Time-Magazin 1987-ben Mihail Gorbacsovot, az SZKP főtitkárát választotta "az év emberének". Jelszavai, "peresztrojka" (átalakítás), a "glaznoszty" (nyíltság) és a "demokratizációjá" nemzetközi közhelyekké váltak. A nyugati világ szinte Gorbacsov-eufóriába esett, és valódi csodát vár ettől az embertől, főként a belpolitikában.

A gazdaság prioritása

Itt Nyugaton mindez jórészt a tájékoztatásnak köszönhető, mely inkább a szovjetúnióbeli intellektuális körök, az irodalmi, tudományos és egyéb, a gorbacsovi irányzatot követő folyóiratok alapján orientálódik, s nem sokat törődik azzal, ami a lakosság széles rétegeiben zajlik. Így Gorbacsov-képünket a részleges nyitásra irányuló kísérlete határozza meg, melyet megtévesztő módon a számunkra otthonosan csengő "demokrati-

zálás" terminussal adnak vissza, noha a demokrácia keleti és nyugati értelmezése nagymértékben különbözik: az átalakítás kulturális aspektusa (nagyobb szabadság az irodalomban, a film, a színház, a képzőművészet, az újságírás terén) lelkesedést váltott ki, ezzel szemben a gorbacsovi reformok döntő jelentőségű pontjai – a **gazdasági** átalakítások, melyek a szovjet lakosság több mint 80 százalékát érzékenyen érintik – gyakran elmosódnak tudatunk háttérében. Így jött létre mifelénk egy Gorbacsov-kép, mely jóval pozitívabb, mint a szovjet polgárok többségéé.

Gorbacsovnak – annak az embernek, aki a megkérgesedett szovjet rendszerbe demokráciát és nyíltságot vezet be – logikusan szabadabb teret kellene biztosítania a vallás számára is. Hogy meghatározhassuk a vallás szerepét a Gorbacsov-féle szocializmusban, először is a reformok gazdasági prioritását kell emlékeztetbe idéznünk. Gorbacsov ezt emeli ki új könyvében. Címe: "Peresztrojka – a második orosz forradalom" – azaz "átalakítás", mely tisztán gazdasági átalakításként értendő. Gorbacsov az átalakítást a következőképpen definiálja: "A peresztrojka az egész szovjet gazdaság intenzívvé tételét jelenti, a demokratikus centralizmus elveinek újjáélesztését és fejlesztését a népgazdaság irányításában, a gazdasági módszerek általános bevezetését..." (40.l.) Mindazonáltal az eddigi intézkedések a gazdaság hatékonnyá tételére (alkoholelleses kampány, teljesítmény- és minőségorientált tevékenység, a munkafegyelem szigorítása, a vezető káderek választhatósága és leválthatósága stb.) széles körben népszerűtlenek.

A nálunk olyannyira ünnepezt jelszavak, a "demokratizálás" és "megújulás" a gorbacsovi modellben alá vannak rendelve a gazdasági "átalakításnak". Önmagukban **nincs** jelentőségük: "Mi természetesen elsősorban a gazdaságot tartjuk szem előtt, s ez így is fog maradni. De ugyanakkor hozzáfogtunk, hogy megváltoztassuk társadalmunk szellemi és pszichológiai légkörét".

(31.1.) "A demokratizálási folyamat előmozdította az egész peresztrojkát, s annak céljait... Ez a folyamat lehetővé teszi számunkra, hogy a gazdasági kérdéseket még árnyaltabban tudjuk megközelíteni, és előrelendítsük a radikális gazdasági reform programját." (38.1.) Amint újságírók és szerkesztők bizonyos liberalizálási tendenciákat szimatoltak, és a glaznosztyot a **valódi** szabadsággal cserélték föl, a főtitkár egyértelműen megmutatta, hol a határ: "A kritikának mindig pártszerűnek kell maradnia" - jelentette ki. (vö. SU heute, 87/3, X.1, hasonlóan "Peresztrojka", 97.1.) Minden dolog mértéke - így az ún. demokratizálásé is - változatlanul a pártdoktrína marad (partijnoszty).

A demokratizálás, a kultúra és az újságírás terén megnyilvánuló nyíltság és liberalizálás arra van hivatva, hogy a Szovjetúnión **belül** nyerje meg az embereket (főként az intelligenciát, mint a gorbacsovi "új gondolatok" terjesztőjét). Ezt a csekély szabadságot arra találták ki, hogy kissé megédesítse a szovjet emberek fokozott mértékű munkáját, amelyet a lepusztult szovjet gazdaság újjáépítése érdekében várnak el tőlük.

Gorbacsov azonban **külföldi** támogatást is keres. Megerősíthetik bizonytalan helyzetét a külpolitikai sikerek, főként a leszerelési tárgyalások terén elért sikerek - ezek igen intenzíven folynak, azzal a céllal, hogy a fegyverkezési szektor megtakarításai révén a szovjet költségvetés érzékelhető tehermentesítését ériék el. Gorbacsovnak Nyugaton bizalomra van szüksége a kereskedelmi szerződések megkötését illetően is. Külföldi tőkének kell segítenie abban, hogy a lepusztult szovjet gazdaság ismét lábra álljon. És Gorbacsov nyilván elődeinél jobban tudja, hogy a Nyugattal folytatott tárgyalásokat megkönnyítik az emberi jogok terén nyújtott engedmények. Elsősorban ezzel a háttérrel együtt kell néznünk például a politikai, illetve vallási okokból letartóztatottaknak 1987 első felében a-

dott látványos amnesztiát. Jellemző módon ez minden esetben feltételes szabadlábra helyezést jelentett rehabilitálás nélkül, és túlnyomórészt olyan személyekre vonatkozott, akik Nyugaton ismertek voltak, és akiknek érdekében számos csoport petíciókkal fordult a szovjet hatóságokhoz. 1987 tavaszán Gorbacsov tanácsadói az emberi jogok mellett szemlátomást a vallási tényezőben is hatékony propagandaeszközt fedeztek fel. Azóta számos pozitívan csengő információ érkezik hozzánk a Szovjetunió vallási közösségeinek életéről - hírek, melyeket eltérő jellegük miatt (tények, magyarázatok, ígérek, a korábbi idők kritikája, számos bizottság alapítása mindenféle kutatásra és munkálkodásra...) nehéz értékelni, s így nem is alkotnak világos képet.

Valláspolitikai: engedmény vagy propaganda?

Gorbacsov 350 oldalas kötetében mind a "válás", mind az "ateizmus" kifejezés csak egyszer fordul elő - a főtitkár szemmel láthatóan kerüli őket. Jóllehet, folyvást igyekszik olvasóiba be-sulykolni, hogy a peresztrojka nem a szocializ-mustól való eltávolodást, hanem sokkal inkább annak megszilárdítását jelenti, egyetlen helyen sem definiálja a "szocializmust". Ez esetben ugyanis szóba kellene hoznia a szocializmus vallásellenes, ateista bázisát. A nyugati olvasók körében - elsősorban nekik szól Gorbacsov prop-agandakönyve (mely a Szovjetunióban gyakorla-tilag nem kapható) - ez egyáltalán nem aratna tetszést, kiábrándítaná a keresztényeket. Ezért a vallást érintő alapvető kérdéseket Gorbacsov in-kább teljesen elhallgatja.

A szovjet sajtóban a vallásra vonatkozóan ellentétes tendenciák figyelhetők meg: a külföl-dön nem hozzáférhető regionális tömegsajtó (bár látszólag csökkenő mértékben) folytatja a harcot a vallás ellen és továbbra is az ún. "ateista oldalon" áll. De olykor az országos sajtó is erősen vallásellenesen nyilatkozik, mint például a "Moldavskaja Pravda" (87/8/4): "A glaznoszty

demokratizálást, igazságosságot, nyíltságot, bizalmat jelent - de intoleranciát is a törvények és a morális normák megsértőivel szemben, valamint a megtévesztés és az elődség leleplezését... A vallás mint a megtévesztés egy formája jelenik meg, és a mi ideológiánktól és morálunktól idegen elvet képvisel. Szocialista életünk valamennyi területének felépülése céljából szükségképpen le kell győznünk.) (vö. még vallásellenes cikkek a "Barátság"-ban, Celinográd, 1988.1.12., 1.22. és 2.6.)

A belföldi folyóiratokon kívül léteznek speciálisan a Nyugat és az orosz emigráció számára készült lapok. Ezekben a folyóiratokban gyakran esik szó az Orosz Ortodox Egyházról, így a külföldön élőknek az a benyomása, mintha az egyház az orosz hétköznapiakban ugyanolyan magától értetődő helyet foglalna el, mint a polgári államokban.

Vlagyimir fejedelem 988-ban, Kijevben történt megkeresztelkedésének ezeréves évfordulója alkalmából a keresztény világ figyelme Moszkva felé fordult. Gorbacsov számára ez jó alkalom arra, hogy a világ nyilvánossága előtt vallásbarátnak tüntesse föl magát, s így a nyugati keresztényeket megnyerje magának. Engedélyt adott egy országos zsinatra (ezt egyébként csak egy új pátriárkaválasztás céljából lehet összehívni) -, kétségkívül igen hatásos propaganda fogás, ugyanakkor valódi engedmény is. Szimpózionokat tartottak neves teológusok és történészek részvételével - de a szovjet nyilvánosság kizárásával. Hanglemezek, fotógyűjtemények és könyvek készültek - "külföldi vendégeink számára", ahogy 1987 végén a "Journal des Moskauer Patriarchats" írta. Így lassan az a benyomás alakult ki, mintha a milleneumi ünnepeket elsősorban a külföld számára rendeznék, azt a látszatot keltve ezzel, hogy a szocializmusban virágzó egyházi élet folyik.

Igen jelentősnek tűnik Konstantin Karcsovnak, az egyházügyi hivatal elnökének utalása arra,

hogy a vallásgyakorlatra vonatkozó törvények tökéletesítését illetően van mit tanulni a szocialista testvérállamoktól. Az 1988 közepéig bekövetkezett fejlődés alapján feltehető, hogy Karcsov a fenti utalás során inkább Magyarországra, semmint Lengyelországra gondolhatott.

Különféle elvárások az egyházon belül

Alexander Ogorodnikov, aki vallási tevékenysége miatt nyolc évet töltött lágerban, s 1987-ben amnesztiát kapott, sok keresztény és lelkész érdekében emel szót, amikor 1988. január végén ezt írja: "Az ortodox hierarchia, mely kijárta a kompromisszumok kemény iskoláját, úgy tűnik, beéri a status quo-val, s nem száll síkra nagyobb vallásszabadságért. Mert a szabadság arra kötelezné a püspököket, hogy egyházuk valódi szolgálatának szenteljék magukat, hogy az embereknek az igazat mondják - oly feladatok ezek, amelyekre nincsenek felkészülve, és amelyekről rettegnek." (Open Doors News Service, 1988.2.10. 5.1.)

Egyházi részről olyan követeléseknek is hangot adnak, melyeket vezető egyházi képviselők nyilvánosan soha nem mondhatnak ki. A Gorbacsovnak címzett nyílt levelekben és petíciókban nagy horderejű és alapvető követelmények szerepelnek.

(Gleb Jakunin lelkésztől 1987.5.23. és 8.12.):

1. Engedélyezzék újra számos egyházi közösség működését, az új városokban is. Miután 1959 és 1964 között 11.000 ortodox közösségtől vonták meg az engedélyt, számuk 1968 és 1986 között évente további 75-tel csökkent, egy újabban közzétett szovjet statisztika kimutatása szerint. (Nauka i religija, 1987/11. 23.1.)

2. Adjanak ki több vallási művet, illetve növeljék a példányszámot. Az állam dönti el, mit és mennyit nyomtathat az egyház. A krónikus papírhány állítólag nem engedi meg a vallási művek magasabb példányszámát. Ám az ateista művek esetében nem létezik papírhány. - Köve-

teljük az egyházi sajtótermékek állami cenzúrájának beszüntetését.

3. Az egyházközségi vezetők grémiumát (Iszpolnitelnij organ), az egyházközségi tanács képviselőtestületét rendeljék az **egyházi** hierarchia alá, és vonják ki az állami egyházügyi hatóságoknak való teljes alávetettség alól. Ezek a hatóságok ellenőrzik az egyházközségi képviselőtestületet, meghatározzák személyi állományát, és ellenőrzik tevékenységét.

4. Az ortodox **papokat** helyezték vissza az egyházközségek élére, mint azok **vezetőit**. 1961-ben állami nyomásra a közösség vezetőjét a képviselőtestület alkalmazásában álló "liturgikus-szolgává" degradálták, aki már nem vehet részt többé a testület ülésein. (Ezt az 1961-ben egy püspöki szinóduson hozott végzést az országos zsinat a milleneumi ünnepségek alkalmából 1988 júniusában visszavonta, s a papokat ismét a "közösség fejévé" tette.)

5. Engedélyezzék a lelkészeknek a vallásoktatást Isten házában, felnőttek, de fiatalok és gyermekek számára is.

6. Szüntessék be a hívő gyermekek gyalázását az iskolában és a munkahelyen.

7. Az egyházak a jövőben diakóniai - karitatív hivatást is betölthessenek, az Evangélium útmutatásának megfelelően.

8. Nyissanak lehetőséget a sokrétű közösségi életre: biblia- és gyermekkörök, öregek, nők, férfiak egyesületei, közösségi könyvtárak.

Ezeknek a fő követeléseknek a teljesítése alapján kell lemérnünk a szovjet állam valláspolitikáját. Ma még ezt korai lenne megítélni. Továbbra is fennáll az alapvető kérdés: meddig mehet el Gorbacsov az egyháznak tett engedmények terén anélkül, hogy ideológiai konfliktusba kerülne. A vallási közösségekkel, elsősorban az Orosz Ortodox Egyházzal szembeni pragmatikus eljárása, mely mellőzi az ideológiai-elvi vitákat, az egyházaknak egyes területeken nagyobb kibontakozási lehetőséget nyújt; de az olyan eljá-

rás, mely minden esetben állami beleegyezést, illetve kegyek gyakorlását jelenti, noha ad némi szabadságot az egyházaknak, igazi vallásszabadságot mégsem biztosít mindaddig, amíg az állam erőteljesen érvényesíti befolyását a püspökök kinevezésében és áthelyezésében, a papság alkalmazásában, a papi szemináriumba pályázók kiválogatásában, s ezt a befolyását továbbra is gyakorolni kívánja, amint azt Karcsov 1988 júniusában a pártkáderek előtt félreérthetetlenül kifejtette.

Az Orosz Ortodox Egyház főpapjai mindemelett jóval derűlátóbban értékelik az eseményeket. Jellemző és gyakran idézett megállapítás, melyet Irinej, Bécs és Ausztria metropolitája (moszkvai patriarchátus) 1988. január 25-én tett: "Nem szabad elfelejtenünk, hogy a Szovjetunió ateista állam. Mindaz, amit Önök nálunk az állam és az egyház kapcsolatában kritizálnak, ebből a tényből következik. De örömmel észleljük, hogy egyházunk ismét lélegezni kezd; bár csak fél tüdővel, de mégis lélegzik! Nemrég még csak hajszálereken át vehetett levegőt, nagy nehezen."

2. Pimen pátriárka a Kremlben

Az Orosz Ortodox Egyház fejének, Pimen pátriárkának és az őt kísérő egyházi vezetőknek (Szent Szinódus) a Kremlben tett látogatása volt a csúcspontja a többé-kevésbé látványos, ám az egyház irányában mindig barátságos állami gesztusok sorának. A látogatás közvetlen ürügyül Vlagyimir fejedelem kijevi megkeresztelésének 1988 júniusában esedékes ezeréves évfordulója szolgált. Amíg Brezsnyev, Andropov és Csernyenkó erről az évfordulóról gyakorlatilag nem vett tudomást (1983 kivételével, amikor az állam első ízben adott át egy kolostort, a moszkvai Danyilov-kolostort, az egyháznak - kölcsönbe, mint mindig), addig Gorbacsov rögtön főtitkárrá választása után jóváhagyta az ünnepi programot (persze megkurtítva), és engedélyt adott egy országos zsinat megtartására, mely

szovjet viszonyok között mindig csak az új pátriárka megválasztásakor ülhetett össze. Gorbacsov 1987 elején vette célba a (keleti és nyugati) hívőket. Azóta formálisan egymást érik az egyházi élet megújításáról szóló hírek. Két új, havonta megjelenő folyóirat tudósít hat világnyelven (a gorbacsovi szellemben) az állam és az egyház viszonyának állítólagos megváltozásáról. A külföldön megjelenő lapok és néhány belföldi folyóirat is azon fáradozik, hogy teljesen normálisnak tüntesse fel az állam és az egyház viszonyát a Szovjetúnióban. Kritizálják a harmincas évek sztálini majd az ezt követő hruscsovi, illetve brezsnyevi idők egyházpolitikáját. 1987-ben 18 ortodox közösség engedélyezéséről esett szó (1957 és 1971 között több mint 15.000 gyülekezettől vonták meg az engedélyt), és 1987 végén-1988 elején további három kolostort engednek át az egyháznak, melyeket az bérlőként használhat (1959-től 1965-ig ezek száma 69-ről 17-re csökkent). Ugyanakkor az egyház függetlenül gondolkodó elemeit elmeháborodottnak bélyegzik, mint Rusak diakónust, akinek még 1989-ig ülnie kell.

Amiről a fogadáson beszéltek, az tulajdonképpen jelentéktelen: Gorbacsov ismét meghirdette az állami szervek egyházi területen korábban elkövetett hibáinak korrigálását; a Szovjetúnióban már évek óta a vallási törvény felülvizsgálatára tett utalásokkal áttatják az egyházat. Pimen pátriárka saját és egyháza részéről biztosította a főtitkárt reformtörekvéseinek és békepolitikájának teljes támogatásáról.

Az eseménynek szimbólikus jelentősége van: az Orosz Ortodox Egyház feje megjelent a Kremlben, és ezt a televízióban előzetesen bejelentették, sőt, közvetítették. Ezzel az egyház a szovjet államban ismét szalonképessé vált. A szocializmus és az egyház összeférhetőségének alapvető, ideológiai kérdését Sztálin 1943 és 1953 között, amikor az egyházat éppen tolerálta, szintén nem érintette. Úgy tűnik, Gorbacsov ha-

sonlóan pragmatikus utat követ. Kérdés csak az, hogy azok a pártvezetők, akik felteszik a kényes ideológiai kérdést, erősebbek vagy gyengébbek-e, mint Gorbacsov követői? Moszkvából származó hírek szerint Gorbacsov a fogadással az egyházügyi törvénybizottság reformcsoportját akarta erősíteni, akik más, elvhű, vallásellenes csoportokkal szemben hátrányos helyzetben voltak.

Az ortodox egyház okkal örülhet. Pimen pátriárka szimbólikus jelentőségű látogatása a Kremlben azt demonstrálja, hogy a sztálini és hruscsovi idők egyházüldözésétől nem kell többé tartani. Mégsem ünnepelhetünk önfeledten – túl sok még a kétség. Kikíváncozik a kérdés: a Kreml-vizit nem Gorbacsov Publicity-Show-jának műsorszáma-e? Vajon nem a látványos, ám végsősoron csak kozmetikázott intézkedések közé tartozik-e a meghívás? Semmi sem utal arra, hogy a jövőben állami részről megszűnik az egyház ellenőrzése és pórázon tartása. Az állam és az egyház szétválasztása továbbra is távolinak tűnik. – Mind élesebben vetődik fel a kérdés: Mi lesz a milleneumi ünnepségek után?

Mint minden esetben: először is Gorbacsovnak van szüksége az egyház támogatására, így az államnak az egyház irányába tett egyetlen propagandisztikus és barátinak feltüntetett gesztusa sem érinti a lényegét, hanem csak egy kicsit nagyobb játékteret enged az egyháznak.

3. Létezik-e az egyház számára is "peresztrojka"?

A gorbacsovi propaganda szócsöveként működő folyóiratok 1987 eleje, megjelenésük ideje óta veszik célba a hívőket nyugaton és keleten. Azóta egymást érik a tudósítások a szovjet egyházi élet megreformálásáról. Tulajdonképpen minden 1986 karácsonyán, Szaharov gorkiji száműzetésének megszüntetésével kezdődött. Ezután kapott amnesztiát mintegy 200 lelkiismereti okok miatt elítélt személy. Nálunk gyakran átsiklanak a tény fölött, hogy esetükben csak feltételes

(próbaidőre történő) szabadlábra helyezésről van szó, továbbá, hogy ez nagyrészt azokat érintette, akik mellett Nyugaton sokan és sokszor kiálltak. Többségük vallási okok miatt került börtönbe.

1987 márciusa óta két olyan folyóirat is megjelenik, amely a Szovjetunió egyházi életéről tájékoztat: "Religion in der UdSSR" – a hivatalos szovjet hírügynökség, a Novosztyi napi jelentése, valamint a ragyogó fotókkal ellátott "Moskauer Kirchenbote" –, melyet a moszkvai patriarchátus ad ki, és az **összes** vallási felekezetről tudósít, beleértve a nem-keresztényeket is. Mindkét, havonta megjelenő folyóiratnak van egy orosz nyelvű alibikiadása is, de elsősorban a németül, angolul, franciául, spanyolul és arabul olvasó külföldiekhez szólnak. Olyanok, mint a gorbacsovi beszédek brosúrái; azt mutatják be, hogy hogyan válik mind szabadabbá a vallási élet a Szovjetunióban a peresztrojka előrehaladtával. Ugyanakkor keményen kritizálják a Sztálin, Hruscsov és Brezsnyev idején uralkodó egyházellenes gyakorlatot.

A külföldön megjelenő lapok ("Moscow News, 1988 áprilisa óta németül: "Sowjetunion heute" stb.) néhány belföldi újsághoz hasonlóan ("Irodalmi újság", "Új világ" stb.), melyeket azonban elsősorban az értelmiség fizet elő, számtalan példán mutatják be az állam beavatkozását egyházi ügyekben, és azonos jogokat követelnek a hívők számára is.

Részleges engedmények

Az újságok állandó fő témája az ortodox közösségek újraengedélyezése: kipellengérezik a hatóságok korábbi gyakorlatát, hogy a bejegyzési kérelmekre egyszerűen nem válaszoltak. Az új közösségekről részletes tájékoztatásban számolnak be, bár akcióik talán kicsit "koncentráltak", mert az egyes számok eltérő időközökben jelennek meg, és az érintett gyülekezetek helyé-

nek közlése sem minden esetben világos: ezzel a bejegyzések számánál több új közösség megalakulásának a látszatát keltik. Hivatalos szovjet adatok szerint 1987-ben csak 18 ortodox közösséget engedélyeztek újra. Ez a szám nem jelent valami szenzációsan nagy fejlődést annak ismeretében, hogy 1959-től 1971-ig hozzávetőleg 15.000 ortodox közösségtől vonták meg az engedélyt (számuk 1986-ban már csak 6.800 volt).

Az állam 1987 vége és 1988 eleje között az Orosz Ortodox Egyház rendelkezésére bocsátott további három kolostort. Ezeket tulajdonképpen csak **bérbe** kapta az egyház. A kolostorok visszaadásáért különösen hálás az orosz egyház, mivel számuk 1965 óta nem éri el a huszat. Az orosz kolostorokról készült díszes fotóalbumok és filmbeszámolók ezt természetesen minden esetben gondosan eltitkolják. Az egyháznak a forradalom előtt körülbelül 1.000 kolostora volt, 1930-ban, megszüntetésük évében számuk nullára esett vissza. A háború után, amikor ismét türelmet tanúsítottak az egyház iránt a Szovjetúnióban, az újonnan szerzett nyugati területeken és Ukrajnában 100 kolostor működött; de az orosz ortodoxiának csak a zagorszki Szent Szergejről elnevezett Szentháromság kolostor volt igazán a fontos. Az orosz egyház 1958-ban még 69 kolostort tartott fenn, 1964-ben a hruscsovi elnyomás következtében már csak 17-et. Legújabbán a "kölcsonbe" visszakapott hárommal és a Danyilov-kolostorral együtt számuk 21-re emelkedett, ami az 1946-os és az 1958-as adatokhoz képest még mindig elég szerény szám. A kijevi Barlangkolostor, melyet 1961-ben, Hruscsov idejében ateista múzeummá alakítottak át, nincs az újonnan visszaadottak között. Pedig ennek a kolostornak, az orosz szerzetesség bölcsőjének vissza-szerzése az egyház hő vágyai közé tartozik. Ott, ahol a püspökségek rendszere a szerzetességből nőtt ki, a hierarchia biztosításának módja mennyiségileg és minőségileg is az lenne, ha a kolostorok számát jelentősen, jóval a Gorbacsov

által engedélyezett mérték fölé tudnák emelni.

Az Orosz Ortodox Egyház Zagorszkban kapott egy egykori kórházépületet lelkésztovábbképző intézet számára. Ezért is méltán hálás lehet az egyház. 1914-ben 57 papi szeminárium és 4 lelkészképző akadémia működött: 1930-ra mind egy szálig bezárták őket. 1947-ben azonban ismét 8 szemináriummal és két lelkészképző akadémia-val rendelkeztek. Öt szemináriumot azután Hruscsov alatt ismét bezártak. És bár a hallgatók száma - 1200 nappali és 800 levelező - az utóbbi évtizedekben megduplázódott, mégis 100-nál több laikust (a liturgiát jól ismerő kórustagokat vagy zsoldárosokat) szentelnek évente először diakónussá, majd kis idővel később pappá. Mégpedig azért, mert a szemináriumokban nem tudnak kellő számban papokat képezni. Ezen a területen is elkelne az állami előzékenység, hogy a paphiányt végleg le tudják küzdeni.

A moszkvai patriarchátus évente 100.000 Bibliát adhat ki, és további 100.000-et importálhat. A volokolamszki metropolitia, Pitirim, a patriarchátus felelős kiadója számtalan könyvcímet sorolt fel a milleneum alkalmából engedélyezettek közül. Ebben az összefüggésben emlékeztetnünk kell arra, hogy a moszkvai patriarchátus adatai szerint a Szovjetunió területén élő mintegy 51 millió ortodox keresztény közül nagyon kevés rendelkezhet Bibliával. A 100-200 ezer példány szó szerint csepp a tengerben. Ami a patriarchátus egyéb kiadványait illeti, ezek általában csak néhány ezer példányban jelennek meg (mert a patriarchátus szerény papírkontingenst kap az államtól). Ezeknek is a nagyobb részét devizagazdálkodási okokból Nyugaton adják el, illetve kótyavetyélik el (zsákszámba) presztizs okokból a nyugati könyvvásárokon. Tehát nem egyszerűen a papírmennyiség emelésére lenne szükség, hanem meg kellene szüntetni az állami beavatkozást és a cenzúrát az egyházi könyvkiadás és a kevés számú egyházi sajtótermék vonatkozásában.

1987 közepe óta alkalmanként ortodox főpapok tűnnek fel a tévéképernyőkön, és kinyilvánítják véleményüket a Szovjetúnióban meglévő véleménynyilvánítási szabadságról, és hangot adnak az egyház békevágyának. De még ebben a szerepükben is olyan hatást váltanak ki a tévénezőkben, amely ellentétes a vallás ideológiai alapon történő elítélésének. – Néha sor kerül ateista fiatalok és vallási vezetők nyilvános párbeszédére is, amely nagy visszhangot vált ki.

Az állami részengedmények sorát lehetne folytatni: a szovjet tömegtájékoztatás ezeket alapvetőknek titulálja, és agyonünnepli őket. Ha azonban jobban szemügyre vesszük őket, propagandafigasoknak, vagy néha még ahhoz is kevésnek mutatkoznak. De ha mégoly kicsiny mértékben is, történt előrelépés. Irenej bécsi metropolita a közelmúltban így fogalmazott: "Az orosz egyház ma féltüdővel lélegzik, nemrégén még csak kapillárisan jutott lélegzethez."

Mindenesetre a szovjet egyházi vezetők kijelentéseit mindig egészséges szkepszissel kell fogadni. Mert akár a sztálini harmincas évekről, akár a Hruscsov alatt 1959-től 1964-ig terjedő időszakról, vagy az 1965-től 1982-ig tartó Breznyev-korszakról legyen szó, ezek a vezetők az egyház elnyomásáról szóló értesüléseket az Egyházak Világtanácsa előtt mindig visszautasították, és állandóan azt hangoztatták, hogy az egyház szabadon fejtheti ki tevékenységét a Szovjetúnióban. És ma sincs ez másként, a kis különbség csak annyi, hogy ma már óvatosan adagolva szabad bírálni azt, ami Gorbacsov előtt volt (de csakis azt). A Szovjetúnióban végbemenő folyamatok értelmezését illetően tehát a hivatalos egyházi vezetőkől nem várhatunk segítséget, még kevésbé várhatjuk tőlük a jelenben ezek kritikus értékelését.

Irányváltás magyar módra

1987 júniusában hivatalos ideológiai irányváltás történt. Bár a gyakorlatban már régebben

is hoztak a vallás számára kedvező rendelkezéseket, a kijevi Rusz megkeresztelkedését a szovjet hírközlő szervek vagy agyonhallgatták, vagy negatívan értékelték, és az egyház szerepét az orosz történelemben továbbra is úgy értékelték, hogy az egyház a parasztokat évszázadokon át jobbagysorban tartó földesurak "meghosszabbított keze" volt. Most egyszeriben szükségszerűnek nevezik a kereszténység felvételét, ami a feudalizmus kezdeti, haladó korszakában arra szolgált, hogy a kijevi fejedelmi-szövetséget belülről megerősítse. A középkori orosz kultúra (irodalom, festészet, építészet) jelentős impulzusokat kapott a kereszténységtől; és ahogy Gorbacsov jellemezte Pimen pátriárka Kremlbeli fogadásán: "a kijevi megkeresztelkedés jelentős mérföldkő volt a nemzet történelmének és kultúrájának fejlődésében".

A főtitkárnak a nemzeti büszkeségre támaszkodva sikerült magát kapcsolatba hoznia a mileneummal, hogy valamit magára irányítson az egyházi évforduló fényéből és taktikai hasznot húzhasson belőle. A Szovjetunió egyházai irányába tett minden gesztusa az 1987 végén megfogalmazott fordulóját demonstrálja, amelyben a vallással kapcsolatos stratégiáját összefoglalta: "A Szovjetunió nem ateista állam, hanem olyan ország, melyben a nemhívők és a hívők együtt dolgoznak a szocializmus építésén." A milleneumot arra használta fel, hogy még kedvezőbb kép alakuljon ki róla a világban: hogy ugyanazt a Gorbacsov-eufóriát idézze elő a nyugati hívők körében is, amit más rétegeknél már sikerült kiváltania.

De miért éppen a keresztények felé fordul Gorbacsov? **Először:** a peresztrojka, akármekkora hangsúlyt helyez is a glaznosztyra és a demokratizálásra, elsősorban gazdasági átalakítás marad.

Másodszor: a feszült belpolitikai helyzet és bizonytalan pozíciója arra kényszeríti Gorbacsovot, hogy támogatást keressen a szovjet rezsimmel korábban szemben álló csoportoknál (hívők).

Harmadszor: hivatalos nyilatkozatokban is történtek utalások arra, hogy Gorbacsov az egyház felé fordulásával nem egyszerűen "házon belül" akarja a hatalmát megnövelni, hanem szeretné bevonni az egyház szervezetét és morális tekintélyét a sokrétű szociális problémák megoldásába.

Gorbacsov a Kremlben azt ígérte, hogy az előkészítés alatt álló egyházügyi törvény biztosítani fogja a hívőknek, hogy hitük szerint élhessenek, valamint, hogy a szovjet egyházpolitika korábbi hibáit ki fogják javítani. A szovjet hivatalos szervek évek óta áltatják a hívőket a vallásgyakorlatra vonatkozó törvény módosításával. Konstantin Karcsovnak, az állami egyházügyi hivatal elnökének 1988 januári véleménye szerint, még három évre van szükség az új törvénytervezet előterjesztéséig. A kérdés most az, hogy mit fog tartalmazni ez az új törvény, illetve, hogy megszületése után az állam be fogja-e majd tartani? Gorbacsovnak és más tisztségviselőknek az ígéretei éppen ebben a pontban különböznek egymástól. Mostanában olyan eseteket hoznak nyilvánosságra (propagandisztikus módon felnagyítva), amelyekben az állami szerveket elmarasztalják a "hívők jogainak megsértéséért".

Gorbacsov a Kremlbeli fogadáson ígéretet tett a pátriárka előtt, hogy az állam nem kíván beavatkozni az egyház ügyeibe. E szándék ki nyilvánítását a legnagyobb fenntartással kell kezelni: az egyház eddig nem tudott olyan döntést hozni, amelyhez állami részről ne csatoltak volna valamilyen utasítást, vagy amelyet ne kellett volna benyújtani állami engedélyeztetésre. Akár az egyház kiadói tevékenységéről, akár püspökválasztásról vagy áthelyezésről, egy egyházi szervezet határozatáról, pályázóknak papi szemináriumba történő felvételéről, noviciusok kólostorba vonulásáról volt is szó, az állam mindezenbe beleszólt.

Sőt, a gyülekezetek életébe is beavatkozott: a vallásügyi törvény előírja (14. cikkely), hogy az egyházközség képviselőtestülete által választott

háromtagú végrehajtó szervet nem az egyházi hatóságok, hanem az állami egyházügyi hatóság ismeri el és hagyja jóvá. Az eddigi gyakorlat az volt, hogy az állami egyházügyi hatóságnak legalább egy embere mindig tagja volt ennek a végrehajtó szervnek, hogy a gyülekezet vezetését ellenőrizze, és az állami követeléseket hiánytalanul érvényesítse.

4. Gorbacsovnak szüksége van a hívekre

(Gondolatok a Moszkvában lezajlott milleneumi ünnepségek kapcsán)

A kijevei Rusz megkeresztelkedésének ezeréves évfordulója alkalmából 1988. június 15-16-án rendezett ünnepségek résztvevői már hazatértek. Miután az ortodox istentisztelet tömjénillata elszállt, s az – államilag engedélyezett és ellenőrzött – megemlékezések emelkedett hangulata kissé alábbhagyott, az ember megpróbálja bizonyos távolságtartással értékelni az eseményeket.

Az előzetes aggodalmak ellenére mégis nagy milleneumi ünnepség volt. Gorbacsov abbéli igyekezetében, hogy a szovjet lakosság nagyobb tömegeit megnyerje magának, néhány hónapja a vallási közösségek felé fordult, s kegyeikre pályázik – főként az ortodox egyház kegyeire. Nem hagyhatók figyelmen kívül a pártvezérnek az orosz egyház felé tett barátságos gesztusai, mely egyház mindinkább egy hivatalos állami egyház szerepét kezdi játszani.

Az ünnepségekkel kapcsolatban szemmel láthatóan bizonytalanság uralkodott: vajon meddig terjed Gorbacsov előzékenysége az egyházzal szemben. Mindenekelőtt korlátozták az ünnepségek méreteit: a moszkvai rendezvények után hasonlókat készültek tartani Kijevben, Vladimirban, Leningrádban, valamint Lvovban, Minszkben és Novgorodban. Az utóbbi három várost – az állam vagy az egyház? – törölte a jubileumi ünnepségsorozat programjából.

Az általános várakozással ellentétben a rendezvények résztvevőit nem Gorbacsov, hanem Gro-

miko államfő fogadta a Kremlben. Protokoll-szempontról ezt magasabbra kell értékelni: hivatalosan Gorbacsov csak a második ember az államban Gromiko után. Ezt a kétórás fogadást, melynek inkább kötetlen, diplomatikusan jellege volt ("majd meglátjuk",... "majd megvizsgáljuk...") egy újabb követte az egyházügyi hivatalban, amely az állam jóindulatát demonstrálta az egyházak és vezetők iránt, az egyházi képviselők pedig szokás szerint ígéretet tettek "hazafias kötelességük" teljesítésére (azaz az állam békepolitikájának, tehát külpolitikájának támogatására) -, amint ezt Gromiko az egyházhoz címzett üdvözlő táviratában megkövetelte. És mint hasonló alkalmakkor mindig, most is kiemelték az egyház hozzájárulását a gorbacsovi reformtörekvésekhez.

Gorbacsov személyesen nem jelent meg a milleneumon. A megnyitó rendezvényen és a Nagyszínházban tartott ünnepségen Rajsza Gorbacsova képviselte. Már ez is nagy szenzációt keltett a látogatók és a tévénézők körében, Nyugaton és Keleten egyaránt.

Az Orosz Ortodox Egyház örömteli ünneplésébe némi öröm is vegyült: a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka hirtelen lemondta a látogatást, holott 1987 augusztusában kereste föl első ízben Moszkvát. A háttérben egyházjogi kérdések állnak, melyek megoldásán az egész ortodoxia sok éve fáradozik.

A kijevei barlangkolostor részleges visszaadása

A milleneumi ünnepségek egyik kézzel fogható eredménye, hogy a kijevei barlangkolostor egy része visszakerült az orosz egyházhoz - ez a rész a kolostor történetileg legjelentősebb épülettömbje (a később épült részek megmaradtak ateista múzeumnak). Már hetekkel az ünnepségek megkezdése előtt bizonyos jelekből arra lehetett következtetni, hogy Gorbacsov nem hagyja ki a kínálgató alkalmat, és az egyház iránti ba-

rátságos gesztusainak sorát megkoronázza a kije-vi barlangkolostor visszaadásával (ami mellel csak kölcsönadás). Ám, ahogy oly sokszor elhangzott: a kolostor átadása csak csekély orvos-lása az egyház sebeinek, melyeket Hruscsov ejtett 51 kolostor bezárásával.

Az ünnepi aktus a Nagyszínházban mély be-nyomást tett a bel- és külföldi tévénézőkre. A szituáció megváltoztatására jellemző, hogy egy évvel korábban még arról volt szó: a milleneum idején Moszkva minden reprezentatív helyiségét renoválni fogják, így az egyház legjobb esetben a "Rosszija" szálló koncerttermére számíthat, a-hol milleneumi hangversenyt rendezhet. A jubile-umi ünnep után ugyancsak a Nagyszínházban gálakoncertre került sor az afganisztáni háború árváinak javára. Ez nyilvánvalóan a jótékonyko-dás és a diakónia terén tett első lépést jelentet-te, mely területen az egyház talán a jövőben is kifejtheti tevékenységét. Úgy tűnik, hogy ezt a koncertet viszonylag későn iktatták be az ünnepi programba.

Az első új templom építése Moszkvában 1917 óta

1988. június 13-án rakták le Moszkva egyik új negyedében egy leendő templom alapjait - 1917 óta valószínűleg ez az első templomépítés a fővárosban. Amennyiben egyszeri jelenségről van szó, úgy ez nem sokat segít az Orosz Ortodox Egyház egészén. Csak akkor vehetjük komolyan a peresztrojkát, a fordulatot az egyház megítélésé-ben, ha a Szovjetunió egész területén istentiszte-leti helyek létesülnek az új városokban, melyek-ben eddig egyáltalán nem voltak templomok.

Az országos zsinat a megnyitórendezvény után zárt ajtók mögött tanácskozott. Közben a külföldi vendégeknek lehetőségük nyílt, hogy kis csopor-tokban bepillantást nyerjenek a vidék vallási életébe. Hogy a betekintés reprezentatív volt-e vagy előre kiválasztott gyülekezeteket mutattak

meg nekik, az nem állapítható meg. Mindenesetre a hívők bensőséges részvétele, melyről valamennyi beszámoló tanúskodik, biztosan nem volt színlelt. Egyébként feltűnő, hogy a hívőket csak a kifejezetten egyházi rendezvények, s nem a többé-kevésbé politikai jellegűek érdekelték. Például igen gyér volt a hívek részvétele azokon a koszorúzási ünnepségeken, amelyeket püspökök végeztek. Viszont nagyon sokan voltak azok, akik azért mentek be diplomokba, illetve álltak a bejáratoknál, hogy az egyházi méltóságokat megpillanthassák. Persze ez a spontaneitás azért szabályzott és ellenőrzött maradt: minden harmadik-negyedik néző adóvevővel volt felszerelve.

Akik részt vettek a nagy rendezvényeken és a sajtókonferencián - különösen azok, akik kényelmetlen kérdéseket tettek fel, és nem tudtak megfelelően alkalmazkodni -, tapasztalhatták a KGB erőszakos fellépését, mely egyes esetekben még a külföldi látogatókkal szemben sem riadt vissza a durva intézkedésektől - a főtitkár utasítására vagy akarata ellenére? Mindenesetre ez azt mutatja, hogy a KGB - ahogy egy átlagos látogató nézőpontjából megítélhető - láthatóan nem hagyott fel egyházellenes tevékenységével.

Mit hozott a milleneum az egyház számára? A kijevi barlangkolostor részleges visszaadása előre sejthető volt. Az Orosz Ortodox Egyház kilenc kiemelkedő alakját szentté avatták, közülük egyik sem a sztálini idők mártírja. Másrészt viszont nincs egyetlen "antifasiszta ellenálló" sem az új szentek között. Ettől tartottak - legalábbis időnként - az egyházi körök, beleértve a moszkvai patriarchátust is. Úgy tűnik, az állam ebben a kérdésben is előzékeny az egyház iránt.

A papok jogi helyzetének rendezése

A papokat a szinódus ismét visszahelyezte közösségvezetői jogukba: 1945-ben egy országos zsinat - természetesen Sztálinnal egyetértésben -

olyan szabályzatot szavazott meg, mely a papokat az ortodox egyházjog alapján megerősítette közösségvezetői minőségükben. 1961-ben Hruscsov alatt egy püspöki szinódust arra kényszerítettek, hogy a papokat kizárólag "kultikus szolgálatra" kötelezze. Ezután a pap gyakorlatilag csak a liturgiát végezheti és a szentségeket szolgáltathatja ki. Még az államnak alárendelt egyháztanács ("végrehajtó bizottság") ülésein sem vehetett részt. 1988-ban a zsinatnak lehetősége nyílt arra, hogy Gorbacsov áldásával érvénytelenítse ezt a kánonjoggal ellentétes rendelkezést. Csak körvonalazni lehet, hogy még mit tartalmaz ez az új egyházi törvénykönyv, amelyet a zsinat elfogadott. Általánosságban olyan intézkedésekről volt szó, amelyek a gyülekezet életét hivatottak intenzívebbé tenni. De még nem ismeretes, hogy mit tartalmaz pontosan a szöveg. Az új egyházi törvénykönyv annyiban érdekes, hogy az állam által régóta megígért új egyházügyi törvényre lehet következtetni belőle - feltéve, hogy az állami hatóságok az egyházi törvénykönyv engedélyezésénél az új, jogállamba illő vallási törvényhozás irányvonalát követték. Másrészt a vallási törvénytervezet még erősen vitatott, így nyilván egy darabig még várnunk kell arra, hogy elfogadják.

Engedélyezik-e újra az erniált Görög Katolikus (ukrán) Egyházat?

Ez a kérdés továbbra is nyitva marad. Az Orosz Ortodox Egyház idegesen reagál minden olyan érdeklődésre, illetve követelésre, hogy engedélyezzék újra az 1946-ban felosztatott, illetve az ortodox egyházba beolvasztott görög-katolikus egyházat. Ezt kivált Willebrands bíborosnak volt módja ismételten tapasztalni. Az ortodox egyház a korábbiakhoz hasonlóan most is az ismert közhelyeket ("a fasisztákkal való kollaboráció") emlegeti, s úgy tűnik, nem áll szándékában megvitatni az uniált egyház kiválásának a lehe-

tőségét. A Bécsben működő Irenej metropolita az egyetlen, aki az ukrán uniált katolikusok érdekében szót emelt. Ha az Ukrán Katolikus Egyházat az állam újra engedélyezné, az Orosz Ortodox Egyháznak számolnia kellene azzal, hogy gyűlekezeteinek mintegy harmadát elveszíti, mivel Nyugat-Ukrajnában, ahol a moszkvai patriarchátusnak ez idő szerint a legkiterjedtebb gyűlekezeti hálózata van, a legtöbb nyilvántartott közösség többé-kevésbé nyíltan az ukrán katolikusokhoz tartozónak vallja magát. A moszkvai pátriárka számára persze kínos lenne, ha az általa annyira támogatott gorbacsovi politika, a peresztrojka és a glaznoszty annyira konzekvens lenne, hogy az ukrán egyház újraengedélyezésére is kiterjedne. A patriarchátus nem venné jó néven, ha a gorbacsovi reformok értelmében a felekezetek egyenjogúsága és a vallásszabadság az ukrán egyházra is vonatkozna. Az Ukrán Uniált Katolikus Egyház csak a moszkvai patriarchátus részeként járulhat hozzá az ökumenikus folyamathoz, az újraengedélyezés ezzel szemben csak még jobban elmélyítené a szakadékokat és az ellentéteket – jelentette ki követhetetlen logikával a patriarchátus képviselője. Gorbacsov azzal utasította el Casaroli bíboros államtitkárt, hogy a vallásszabadság a Szovjetunió belügye, s ő, Gorbacsov nem tűr el semmilyen beavatkozást egyházi részről sem. És a tények groteszk kiforgatásával kijelentette: a Vatikánnak nem lehet korrekt a Szovjetunióhoz való viszonya, ha nem tartja tiszteletben a szovjet népnek a szocializmusba vetett szilárd hitét.

Hogyan kelti a szovjet rezsim a liberalizmus látszatát?

A milleneumi ünnepségek jó alkalmat teremtettek Gorbacsov és adminisztrációja számára, hogy liberálisnak és – különösen az Orosz Ortodox Egyházzal szemben – nyitottnak mutakozzék. A nyugati egyházak képviselői megfelelő publikumot jelentettek Gorbacsov bemutatkozásához. A főtit-

kár beszédeiből minden alkalommal kitűnik: szüksége van az egyháznak, hogy tömegbázisát a szovjet lakosság körében kiszélesíthesse, szüksége van rá békepolitikájának propagálása, valamint az égető szociális problémák megoldása érdekében, mint amilyen az alkoholizmus, a rossz munkamorál, a válások félelmetesen emelkedő száma, a fiatalok bűnözése és a kábítószer-
rezés.

Az egyháznak az ünnep révén óriási lehetősége nyílt arra, hogy magát megmutassa - hála a mindent megjelenítő televízióknak, mely sok eseményt egyenesben közvetített, és a rádióknak, mely a hírekben szinte minden alkalommal tudósított az ünnepségekről.

A moszkvai pátriárka már teljesen a gorbacsovi vonalat követi. Nemcsak a főtitkár támogatására szólított fel, hanem egyenesen teológiai dimenzióba helyezte a peresztrojkát (ahogyan a moszkvai patriarchátus béketörekvéseit is, bár kissé nehézkesen, de valóban teológiailag alapozta meg): a peresztrojkát az "emberek újjaszületéseként", megtérésként és bűnbánattartásként értelmezte, ahogyan azt Keresztelő János hirdette. De a politikai vezetés iránti hagyományos bizánci engedelmesség kinyilvánítása most mégsem kong már annyira az ürességtől, mint korábban.

Az egyház népe részt vett a jubileumon

A hivatalos ünnepségeket elsősorban Gorbacsovnak, az ortodox egyházi vezetésnek és a külföldi vendégeknek rendezték. De azért a hívek is kivették részüket a jubileumból. Az állam és az egyház közti feszültség nyilvánvaló csökkenése (óvatos, ellenőrzött könnyítések és adagolt szabadság), amit jelez az egyház jelenléte a tömegtájékoztatásban, az egyházhoz vonzza az embereket, a hívőknek a zaklatásoktól való félelme valamelyest enyhült. A számos istentiszteleten nap mint nap igen sokan jelentek meg, szombatoként a külvárosi gyülekezetekben is nagy

volt a zsúfoltság (ezt a külföldi látogató is megállapíthatta).

Összefoglalás: a jubileumi rendezvények nem nélkülöztek némi szándékos teátralitást, melynek hatása a sok külföldi résztvevőre nem is maradt el. Mégis látnunk kell, hogy a Szovjetúnióban a vallási helyzet bizonyos fokig megváltozott: Gorbacsovnak szüksége van a hívekre, s az egész atmoszféra megváltozása érdekes helyzetet eredményezett a moszkvai patriarchátus számára. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy az állam az egyházat a továbbiakban nem fogja belülről ellenőrizni és pórázon tartani. A veszélyek már sejthetők: bizonyos könnyítések (pl. a papok visszahelyezése egyházvezetői funkciójukba) szükségessé teszik, hogy az állami szervek szorosabban ellenőrizzék belülről az egyházat. Karcsov, az egyházügyi hivatal vezetője röviddel ezelőtt hangsúlyozta: arra törekszenek, hogy a papok új típusát neveljék ki, akik aktívan részt vesznek a peresztrojkában, és nem annyira a gyülekezetben fejtik ki hatásukat. Gromiko pedig, amikor a Kremlben egyházi vendégeket fogadott, a templomi hitoktatásra vonatkozó kérdésre egyértelműen negatív választ adott, mondván, hogy a gyermekek vallásos nevelése elvi kérdés, és a helytől független.

Még valami feltűnt: az egyházi vezetők a korábbinál nagyobb öntudatosságról tettek tanúbizonyságot. Ez persze nem elég az egyházon belüli kritikus elméknek, akik megütköztek például azon, mekkora összegeket adtak ki a millenniumi műsorokra és a Danyilov-kolostorra (600 millió rubel renoválási költség!), mindazáltal a korábbi évtizedekhez képest legalábbis néhány vezetőnél kevésbé szolgálalkú magatartást lehet megfigyelni.

Az állam jelenlegi megváltozott magatartása a moszkvai patriarchátussal szemben, és néhány püspök nagyobb bátorsága bizonyos alapot ad arra, hogy nagyobb reményekkel nézzünk az orosz egyháztörténelem második évezrede elé, mint

ahogy ez néhány hete-hónapja lehetséges volt. Másrészt semmi okunk az eufóriára: az állami vezetők azon ígéreteit, hogy érvényesíteni fogják az állam és az egyház szétválasztását (az alkotmány 52. cikkelyét), a realitások, megvalósulásuk vagy meg nem valósulásuk alapján kell majd megítélnünk.

AZ OROSZ ORTODOX EGYHÁZ ÚTJA A 20. SZÁZADBAN

(Forrás: Tausend Jahre Kirche in Russland, Tutzing 1987, 135. l.)

Év	Egyház- község	Pap	Püspök	Kolostor	Szerzetes (nő és férfi)
----	-------------------	-----	--------	----------	----------------------------

Államegyház a forradalom előtti cári birodalomban

1914/17	54174	51105	163	953/1025	94629
---------	-------	-------	-----	----------	-------

Az Orosz Ortodox Egyház üldözése és szakadása a forradalom után

1923	Patriar- chátus: 13000 Megújulók: 25000	?kb.4000 meggyil- kolva ?	? 28 meg- gyilkolva ?	303	?kb.5500 meggyilkolva
1930	Patriar- chátus: 22000 Megújulók: 4000	kb.22000	kb.40 150 börtönben	?	?

A sztálini terror csúcspontja 1936/37-ben

1938/39	500-nál kevesebb	500-nál kevesebb	4-7 kb.100 meggyilkolva	?	?
---------	---------------------	---------------------	-------------------------------	---	---

Az egyházüldözés vége a II. Világháborúban

1943/44	kb.2000	2-3000	42/47	kb.70	kb.3000
1949	22000	33000	74	75	4886
1958	22000	33000	73	69	kb.4400

Újabb egyházüldözés Hruscsov alatt 1959-től 1964-ig

1962	11500	8252	60	32	?
1967/69	7500	6694	71	16	1273
1974	7062	5994	76	17	?
1985	kb.7000	kb.7000	72	18	kb.1500

(Elhangzott a Pax-Christi "Kelet-Nyugat" Munkacsoport Haren-ben - Hollandia - tartott szemináriumán 1987. március 14-én)

Keresztény bázisközösségek Közép-Kelet-Európában - a gorbacsovi reformpolitika kapcsán

1. Politikai reformkezdeményezések Gorbacsov alatt

A Szovjetúnióban Gorbacsov pártfőtitkárrá választása (1985. március 11.) óta "felülről kiinduló" reform kezdődött el, amelynek tempója s mértéke meglepte és lenyűgözte a világ közvéleményét. E változtatások a következők voltak:

- olyan feltételek teremtése, amelyek alapján lehetővé válhat az extenzív gazdálkodásról a fejlett nyugati országok szintjén álló intenzív gazdaságra való áttérés;

- újfajta szabadság a művészetben és az irodalomban;

- új szembenézés a sztalinizmussal;

- az emberi jogok követelése miatt bebörtönzött foglyok szabadon bocsájtása; Szaharov Moszkvába való visszatérésének engedélyezése;

- a nagyobb jogbiztonság feltételeiről folytatott új viták;

- az új külpolitikai kezdeményezések (a nukleáris kísérletek egyoldalú beszüntetésétől az 1987. február 28-i nagyhorderejű leszerelési javaslatig).

Gorbacsov reformpolitikája úgy indult 1985-ben, mint ami főleg a gazdaság hatékonyabbá tételére irányuló intézkedéseket hoz majd magával; a nagyobb munkafegyelem megteremtésétől a

számítógépek szélesebb körű elterjesztésén át az atomenergia felhasználásának bővítéséig. Ez a séma jellemzi még a XXVII. pártkongresszus (1986. február-március) határozatait is. Jelcinnek e pártkongresszuson elmondott beszéde óta, amelyben a vezető bürokráciát tette felelőssé a Szovjetunió mai helyzetéért, egyre fontosabbá válik azonban a politikai reformok kérdése. A pártfőtitkárnak a Központi Bizottsági plénumán (1987. január 27-28.) elmondott beszédével e probléma a gorbacsovi politika középpontjába került.

Az értelmiség nagy részét megnyerte Gorbacsov új politikája, amely nagyobb kultúrális szabadságot és a lelkiismereti okokból bebörtönöztek egy részének szabadon bocsájtását jelentette. Manapság az új, jelentős regények, filmek és színdarabok olyan bőségének, olyan érdekes művészeti vitáknak vagyunk tanúi, hogy a nyugati értelmiségiek és művészek okkal lelkesedhetnek s lehetnek elragadtatva.

Az orosz értelmiség sajátjának érzi a demokratikus reformokat magával hozó politikát, támogatja, s maga is sok irányba továbbviszi azt; példaként említhetjük Paszternák, Bulgakov regényei, Anna Ahmatova versei teljes közlésének követelését, a morális züllésnek, az ipari haladás ökológiai és társadalmi árának valóságghű ábrázolását vagy a sztálini idők újraértékelését. A Szovjetunióban új vita indult meg az erkölcsről, az egyéni jogokról és kötelességekről.

2. Az "új gondolkodás" ellentmondó értékelései

Két orosz szóval találkozunk manapság minduntalan: "glasznoszty" és "peresztrojka", amelyek a stagnáló szovjet rendszer "átláthatóságát", "nyíltságát" és "átépítését" követelik. Mostanra már e szavak egyfajta bizonytalan körvonalú, különféleképpen értelmezhető ideológiai-politikai programmá váltak, amelynek vannak hívei és

ellenfelei.

Zdenek Mlynar - aki az 1968-as "prágai tavasz" idején a csehszlovák kommunista párt gazdasági ügyekben illetékes központi bizottsági titkára volt, most pedig Bécsben dolgozik békekutatóként - diáktársa volt Gorbacsovnak. Egy interjúbán (taz 1987. február 12.) ezt mondta róla: "Gorbacsov valóban olyan ember, aki meg akarja változtatni a valóságot, s ha forradalom alatt egy rendszer megváltoztatását értjük, akkor mondhatjuk, hogy forradalmi szándékai vannak."

Az újságíró - Erich Rathfelder - közbevetette, hogy az orosz történelemben sok példa akadt a "felülről jövő reformra"; gondoljunk csak Nagy Péter cárra. Mlynar erre így reagált: "Ez a reform nemcsak felülről jön. Alapjában véve ugyan felülről indult ki a kezdeményezés, de nem olyan értelemben, mintha ezzel meg akarná kerülni a társadalmat, s azt nem akarná mozgásba hozni. Most éppen azt próbálja elérni a szovjet vezetés, hogy a lentől jövő erőket is a reform érdekében mozgósítsa. Én mindig optimista voltam. S itt éppen annak bizonyítékát látom, hogy Gorbacsov - s alkalmasint az egész szovjet vezetés - utat enged bizonyos lentől jövő kezdeményezéseknek, vitát kezdeményez s valóban új formákat akar megvalósítani. Meg vagyok győződve arról, hogy ez a szándék komoly; Gorbacsovnak a Központi Bizottság előtt mondott beszédének a megfogalmazásai bizonyítják ezt - mindenekelőtt az, amit a múltból ott elmondott. Amikor azt állítja, hogy a szocializmusra vonatkozó koncepciók megrekedtek a harmincas és a negyvenes évek színvonalán, ezzel tulajdonképpen a Brezsnyev alatti tizennyolcéves stagnálásra utal. Ő is megértette azt, amit 1968 csehszlovák reformerei mondtak: a rendszert minőségileg kell megváltoztatni, s ehhez alulról jövő kezdeményezésre van szükség. Hallani lehet a reform ellenzői és támogatói közötti harcról. Hosszú fejlődési folyamatra van szükség ahhoz, hogy a demokra-

tizálódás megvalósuljon. E folyamat a szovjet társadalomban élő emberek generációinak ad még munkát. Visszaesések is bekövetkeznek majd eközben."

Mlynartól eltérő véleményen van Rolf Schälke fizikus, aki néhány éve települt át az NSZK-ba, miután ellenzéki szocialista nézetei miatt hosszú börtönytöltést töltött az NDK börtöneiben. Gorbacsov-nak a Központi Bizottság plénumán elmondott 1987. januári beszédéről ő így vélekedett: "Gorbacsov országa és pártja szülötte, művelt ember és magasrangú pártfunkcionárius. Elegendő vajon mindez ahhoz, hogy reménykedjünk a Szovjetúnió propagált fordulatának megvalósulásában? Gorbacsov a pártot képviseli, amely a hatalom birtokosa s amely azt meg is akarja tartani. Gorbacsov a 'kommunistáknak a gyakorlatban betöltött avantgard szerepéről' beszél. Amikor új demokratikus intézmények kerülnek szóba, 'legfőbb szervezői' funkciójában kijelenti: 'Új társadalmi szervezeteket fogunk létrehozni', s nem azt mondja: 'Nem fogjuk megakadályozni, hogy új társadalmi szervezetek jöjjenek létre'. Egy szóval sem említi a betiltott független szakszervezeteket (SMOT), a felszámolt Helsinki-csoportokat avagy az üldözött moszkvai TRUST-csoportot, amely a nagyhatalmak közötti kölcsönös bizalom növekedését akarta elérni s amely hivatalosan nem létezhet. Moszkvában a különböző független csoportok - köztük azok, amelyek szovjet "zöldeknek" tekintik magukat - még mindig a tűrés, tiltás és üldözés közt hányódnak. Gorbacsov ezt is mondja: 'Valóban megerősítjük majd a nép kezdeményezéseit és alkotó erejét...' s nem azt mondja, hogy 'nem fékezzük többé az emberek összes társadalmi kezdeményezését'. Felülről szervez, megszervezi még a 'demokratikus formák következetes fejlesztését...' is, 'egy tudatos fegyelem garantálására'." (taz, 1987. február 19.)

3. A reformoknak az egyházakkal való viszonyt érintő lehetséges hatásai

Az NDK-beli egyházak képviselői, így például Werner Leich püspök (Eisenach) "feltételezik", hogy az 'új gondolkodásmód', amely a biztonság- és katonapolitika terén radikális alternatívát jelent, az emberi élet más területeire is kiterjedhet, beleértve ebbe a vallást is: "Úgy tetszik, hogy ez az újfajta gondolkodásmód mindenre kihat. Ez felelne meg e fogalom belső logikájának is." (Kirche im Sozialismus, Nyugat-Berlin, 1987/1. szám. 6.1.)

Mind az Egyházak Világtanácsa, mind pedig a Vatikán a reformok tekintetében "világos jelzéseket" vár Moszkvától a vallásszabadsággal kapcsolatban. Hogy a Vatikán mit ért ezen, azt tíz pontban foglalta össze, s a bécsi Helsinki-utóértekezleten a vatikáni küldött által elő is terjesztette. E tíz pont, melynek betartása elengedhetetlen ahhoz, hogy egy országban teljes vallásszabadság legyen, így hangzik:

1. A szülők joga arra, hogy gyermekeiknek továbbadják a vallást.
2. A vallásos meggyőződés tiszteletben tartása a világi oktatásban.
3. Az egyén joga individuális vagy csoportosan szervezett vallásos nevelésre.
4. Minden vallásos közösség joga arra, hogy papjait saját intézményeiben képezze.
5. A vallásos közösségek joga arra, hogy az állam által tiszteletben tartott épületekben tarthassa istentiszteleteit.
6. A vallásos információ nyílt cseréjének és a vallásos írásokhoz való hozzájutásnak joga.
7. Annak joga, hogy fenn lehessen tartani "vallásos tömegtájékoztatási eszközöket", és hozzá lehessen jutni másfajta tömegtájékoztatási eszközökhöz is.
8. A zavartalan gyülekezéshez való jog – beleértve a bel- és külföldi zarándoklato-

kat is.

9. A gazdasági, társadalmi vagy kulturális diszkrimináció nélküli, azonos bánásmódra való jog.
10. Minden vallásos közösség joga arra, hogy saját belátása szerint szervezze meg önmagát.

Lehetséges, hogy ha nem is maga a pápa, de legalább egy magasrangú katolikus személyiség részt vesz az orosz ortodox egyház ezeréves fennállása alkalmából 1988-ban rendezendő ünnepségeken. Talán Glemp lengyel prímás lesz ez a valaki? Ennek a fényében kell értelmezni Glemp bíboros interjúját a "Lityeraternaja Gazetá"-ban (1987. február 4.), amely azt akarja bemutatni a szovjet olvasóknak, hogy Lengyelország nemcsak "szocialista állam", de egyben "egyike e Föld legkatolikusabb országainak" is. Valahogy értelmezni kell azt a "paradox" tényt, hogy a lengyel kommunisták hisznek Istenben. Ez is felszólítás az "újfajta politikai gondolkodásra".

Egy másik jelzés az lehet, hogy Moszkva kész 1988-ban – talán Leningrádban – nagyszabású kongresszust szervezni marxisták és katolikusok részvételével "Isten valóban halott?" címmel. Ez volna ebben a kérdéskörben az első olyan rendezvény az októberi forradalom óta, amelyen magasrangú vatikáni személyiségek is részt vennének.

Az Egyházak Világtanácsa és a Vatikán közt, úgy látszik, csendes egyetértés van arra vonatkozólag, mi módon lehetne folytatni a szovjethatalommal való párbeszédet a siker némi reményével. Itt nyilvánvalóan valamiféle "nemzeti munkamegosztást" terveznek. A katolikus világegyház képviselőjében a lengyel (katolikus) egyház tárgyalhatna a Szovjetunióval, az Egyházak Világtanácsa képviselőjében pedig az "NDK-beli Evangélikus Egyházak Szövetsége".

Az orosz ortodox egyház is "kedvező változásokat" tapasztal a Szovjetunióban Gorbacsov alatt, amelyekből lényeges előnye származhat – ezt

tükrözi Goncsarov orosz ortodox főpapnak (a prágai Keresztény Békekonferencia főtitkárhelyettesének) genfi nyilatkozata (1987. március 6. megjelent: F.A.Z. 1987. március 10.). A Szovjet-unióban az egyház és az állam közötti kapcsolatok már nem "statikusak", hanem állandóan javulnak. E javulás kiterjed a nagyobb szabadságjogoktól a napi teológiai munkán át egész addig a lehetőségig, hogy az ortodox papok fizetését felemeljék a jövőben.

4. Megjegyzések a keresztény bázisközösségek ellentmondásos helyzetével kapcsolatban

A keresztény bázisközösségek célja az egyház és - indirekt módon - a társadalom "alulról kiinduló" megújítása; el akarják tüntetni a felekezeti korlátokat annak érdekében, hogy a hagyományos egyházakon és teológiai rendszereken keresztüllépve újfajta kapcsolat jöjjön létre keresztény spiritualitás ("misztika") és társadalomkritikai diakónia ("politika") között. A báziscsoportok azonban (mindez elsősorban Közép-Kel-et-Európára igaz) már pusztán létükkel veszélyeztetik az állam és az egyház részben megvalósult, részben csupán elérni kívánt békés egymás mellett élését - különösképpen akkor, ha nyíltan kimondják az egyházban, a társadalomban és az államban mutatkozó hiányosságokat (például az emberi jogok, a társadalmi igazságosság megvalósulása, a fegyveres katonai szolgálat megtagadása, az ökológiai megújulás terén) s ezek megszüntetésén fáradoznak. Itt békecsoportokra, a "harmadik világot" segítő csoportokra s mindezekelőtt környezetvédő csoportokra gondolhatunk, amelyek az egyházban vagy annak peremén jöttek létre s amelyekben sok nem-keresztény is keresi a kapcsolatot az egyházzal, mert úgy véli, hogy az egyház "szabad mozgásterében" különösen is jó alkalom nyílik az e problémákkal való szembenézésre. Az "új gondolkodásmód" szószólói (a

Szovjetúnióban és a többi közép-kelet-európai országban) társadalmat megújító szubjektumot láthatnának a keresztény bázisközösségekben, ha nem szólnának ez ellen az alábbi tényezők:

a.) Az "új gondolkodásmód" a Szovjetúnióban "dologi kényszerek" - értsd: a gazdaság modernizálásának és hatékonyabbá tételének kényszere - hatására keletkezett, s nem kötelező velejárója a párt, a szakszervezetek és a társadalom átfogó demokratizálódása.

b.) A közép-kelet-európai keresztény báziscsoportokat (amennyiben azok nem csupán a hivatalos egyház "meghosszabbításaként" működnek vagy akarnak működni a "világiak" között) általában nem támogatja sem a Vatikán, sem a helyi katolikus egyházak vagy az illető országok nem katolikus egyházai - vagy legalábbis nem lépnek fel egyértelműen védelmezőjüként. Az ottani bázisközösségek helyzetét nehezíti még az is, hogy az egyházi hivatalviselők éppen abban az - "ateistának" számító - állami hatalmi apparátusban látnak rendező tényezőt, amely egész más okok miatt "veszélyesnek" ítéli a bázisközösségeket (ilyen okok: az állam elleni összeesküvés gyanúja, új kérdések és problémák szóbahozatala és elvetése, valamint kísérletek ezek nem konvencionális módszerekkel való megoldására).

c.) A "reális szocializmus" államának és társadalmának "modernizálása" és "liberalizálása" nemhogy nem könnyít a bázisközösségek helyzetén, de nehezíti azt, ha és amennyiben az államhatalom nagyobb türelmet tanúsít ugyan az egyházakkal szemben, de egyszersmind elvárja, hogy az egyházak cserébe gondoskodjanak nagyobb "rendről a saját portájukon". Az állam azt várja el az egyháztól, hogy az vagy integrálja intézményeibe a bázisközösségeket (ezzel azok "szem előtt tarthatókká" válnának), vagy pedig határolja el magát tőlük - de semmiképpen ne váljék gyakorlatává az ezekkel a csoportokkal való együttműködés, ami által kérdésessé válhat-

na a fennálló viszonyok stabilizálódása. Így tehát a bázisközösségek vonatkozásában az egyházat használják fel "stabilizáló tényezőként".

Az állam és az egyház(ak) viszonyában tehát a "felülről kiinduló liberalizálódás" nem vonja szükségszerűen maga után a bázisközösségek "elismerését" a Szovjetúnióban vagy a többi közép-kelet-európai országban. Még ha az állami hatalmi apparátus liberálisabban viszonyulna is a bázisközösségekhez (most nem ez a helyzet s a jövőben sem látszik ez szükségszerűnek), a hivatalos egyházak még mindig gyanakvással szemlélik vagy elutasítják a bázisközösségeket, (aminek oka lehet akár azok ekkleziológiája, akár pedig az egyházak egyházpolitikai érdeke), hogy ezzel is kerüljék az állammal való konfliktusokat – hiszen a bázisközösségek mindig is alkalmat nyújtottak és nyújtanak az ilyenfajta konfliktusokra.

A szerző a **Keresztény Kelet Történetének és Teológiájának** a professzora az **erlangeni** (NSZK) evangélikus teológiai egyetemen. Itt közölt tanulmányát a **"1000 Jahre Kirche in Russland"** c. kötetből vettük (Iutzing 1987).

A FÖLDRE SZÁLLT MENNY LELKIÉLET AZ OROSZ ORTODOX EGYHÁZBAN

Az ortodox templom

Az istentisztelet csaknem minden egyház életében központi helyet foglal el. Különösen érvényes ez az ortodox egyházra, azon belül is elsősorban az oroszra, ahol az egész egyházi élet az istentisztelet köré épül, a liturgia formálja sajátos arculatát. Megmutatkozik ez a teológiai munkákban is: a legkiválóbb orosz teológusok mindig is a liturgiából merítettek. Az ortodox egyház művészi alkotásai pedig a nyugati egyházművészethez képest sokkal inkább alkalmazkodnak a liturgikus igényekhez és hagyományokhoz.

Az ortodox istentisztelet jónéhány sajátosságát a templom is tükrözi. Az istentiszteletben, és ezzel együtt az isten házában – az architektúrán és a képi elrendezésen keresztül – az ortodox keresztény a menny előízét, teofániát, az "egészen másnak" a világban való betörését tapasztalja. Isten a liturgiában belép ebbe a világba, közel kerül az emberhez, olyan közel, hogy a megtestesült Ige alakjában képeken is ábrázolható. Ugyanakkor mindig megmarad az "egészen másnak", aki előtt az ember szent félelmet érez, akinek jelenlététől és a szent cselekményektől a templomban az ikonosztáz védi az embert.

Közel lenni Istenhez, örülni ennek a közelségnek, egyszersmind félnék tőle - ez az angyalok magatartása Isten szentsége előtt. Az ortodox felfogás szerint azonban a földi egyház - papok és hívők - igen szoros kapcsolatban állnak az ég angyalaival. A földi egyház istentisztelete ugyanis ortodox értelmezésben az égi liturgia mása, és maguk az angyalok is részt vesznek benne. Így az istentisztelet során és abban a térben, melyben végbemegy, megszűnik a határ a menny és a föld között. A templom már "földre szállt menny".

Az ortodox templomépítészet igyekszik ebből valamit megmutatni. A menny és a föld egyesülése kétféle módon, a magasság és a hosszúság dimenziójában is kifejezésre jut. A magasság dimenziójában a kupolák vagy hagymakupolák a mennyei szférákat, a templomhajó a földet jeleníti meg. Ezt a szimbolikát szolgálja a kupolák aranya vagy kékje, benne gyakran arany csillagokkal. A legfontosabb, középső kupola belsejében mindig a "mindenség Fenntartóját" vagy az Ő mennybemenetelét ábrázolja. A középső kupolát körülvevő további négy hagyma - vagy más formájú kupola fontosabb a külső architektúra, mint a belső tér szempontjából: belsejük - főleg a későbbi időből származóké - általában díszítetlen. A külső architektúrában a Krisztus (a középső kupola) körül álló négy evangelistát ábrázolják. A belső térben, ha ki vannak festve, a középső kupola gondolatát ismétlik és variálják. A mellékkupolákon belül legtöbbször a Szűzanyát látjuk a gyermek Krisztussal, vagy Krisztust mint az Immanuél - jövendölésekben szereplő Fiút (vö. Izaiás 7,14), vagy mint a "Napok Öregjét" (vö. Dániel görög szövege 7,9).

Az égi szféra azonban összekapcsolódik a földivel, mivel a liturgiában átléphető lesz az eget és a földet elválasztó határ. Ezért van ott a négy evangelista a pendentifeken (ékek, háromszögletű falsíkok) a kupola alatt. Alattuk állnak azután a szentek, akik a földi egyházzal

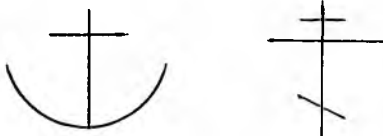
együtt Istenhez imádkoznak. Az oltártér felől is kapcsolat jön létre a fönt és a lent, illetve a lent és a fönt között: a Szűzanya a középső kupola felé fordulva Krisztushoz imádkozik az egyházért s az egyházzal, melynek ő a szimbóluma.

Az ég és a föld közötti kapcsolat szimbolikája a hosszúság dimenzióban megismétlődik. Az oltártér, ahol az eucharisziát bemutatják, az ég fölötti rész; az a terület, mely minden térelképzelést túlszárnyal. A középén elhelyezkedő "hajó", mely a gyülekezet területe, az ég képe, az előtér pedig a földé.

Ezzel a hármas térrel az ortodox templom ugyanakkor a jeruzsálemi Templom mása is: az oltártér megfelel a Szentek Szentjének, a templomhajó, melyben a hívők állnak, a szentélynek, az előtér, illetve az előterek a Templom előcsarnokának.

Az orosz ortodox templomépület építészeti szempontból az öt kupolás és három apszissal rendelkező keresztkupolás bizánci templomtípus hatása alatt áll. Az idők folyamán a bizánci mintához képest majd mindenütt karcsúbbak lettek a kupoladobok, míg végül kialakult a hagyma alakú kupola. Nem feltétlenül tévednek, akik a hagymaformát a faszerkezetes építészettel és a nagy téli havazás következtében szükségessé vált statikai tökéletesítéssel magyarázzák, de ez önmagában nem magyarázta meg, hogy hogyan terjedhetett el a hagymakupola egy szimbolikus interpretációkkal ennyire telített atmoszférában. Praktikus előnyein túl a hagymakupolával megkoronázott templom a lobogó tűz képzetét kelti, s ezzel a templom ismét az ég és a föld összekapcsolódását teszi átélhetővé.

A csúcson, illetve a hagymakupolán minden esetben nyolcvégű vagy egy félholdba illeszkedő kereszt látható:

A félholdas kereszt IV. Ivánnak az asztrahanyi tatárok felett aratott győzelme után kezd gyakrabban előfordulni. Ezért sokszor úgy értelmezik, mint a kereszténység iszlám feletti győzelmének jelét. Ez az értelmezés nagyban hozzájárulhatott széleskörű elterjedéséhez, a jelkép mégis a napot és a holdat szimbolizálja. A félholdban lévő kereszt alakja gyakran a napéhoz közelít, s így Krisztust szimbolizálja, míg a hold a Szűzanya jelének felel meg.

A nyolcvégű kereszt vízszintes gerendája felett a "Názáreti Jézus, a dicsőség királya" feliratú tábla látható. A lábtartó gerenda ferde, a naponta énekelt versnek megfelelően:

"Két lator között keresztet

Az igazság mérleg-karjának bizonyult.

Az egyik fele lehajlott az alvilágba

Az istenkáromlások súlya alatt.

A másik, a bűntől mentes

Felemeltetett Isten ismeretére.

Dicsőség néked, Krisztus Isten!"

Ha belépünk az ortodox templomba, rögtön szembeűnik a legfőbb különbség egy nyugati templomhoz képest: az oltárteret – Oroszországban gyakran egészen a boltívig felnyúló – festett fal, az ikonosztáz választja el a hívek helyétől. Ez a festett fal, mely más ortodox egyházakban is megtalálható, mai formájában az orosz egyház alkotása. Az ikonosztáz azonban nemcsak elválaszt hanem képein (ikonok) keresztül össze is köt. Az ikonok ugyanis azt ábrázolják, illetve jelenítik meg, ami az ortodox hit szerint az istentisztelet alatt a templomban, de különösen az oltártérben jelenvalóvá lesz: Krisztust, a Szűzanyát, az angyalokat, a szenteket és mindazt, amit Isten megváltásunkért tett, azaz az egész üdvösségtörténetet.

Az ikonosztáz ajtói különösen fontosak. A középső, úgynevezett "királyi ajtót" csak püspök, pap vagy diakónus lépheti át, de ők is csak az istentisztelet különösen ünnepélyes pillanataiban. Az oltárhoz is csak ők léphetnek. Más csak

hátról kerülheti meg az oltárt. Rendes körülmények között nőknek tilos a bemenet – kivételt képez néhány idősebb asszony, többnyire apácák, akik különleges engedéllyel léphetnek az oltárterbe.

Az ortodox templomban az oltár a jeruzsálemi Templom szövetségládájához hasonlóan Isten dicsőségének trónusa, s csak a szentély szolgálatára felszenteltek érinthetik. Oroszul ezért "presztol"-nak (trónusnak) nevezik. Az oltár mögötti hétágú gyertyatartó szintén arra utal, hogy minden templom egyben "a" Templom is, melyet betölt a Szent jelenléte. Sok templomban az oltár fölött baldahin (Cibórium) található, mely a nem emberkéz készítette sáturnak, az ószövetségi frigysáturnak és az égnek a jelképe, ami alatt Krisztus üdvösségszerző műve végbement.

A Jel. 6,9-nek megfelelően az oltár alatt található a szentek ereklyéi. Ők Krisztussal együtt vannak eltemetve, mert az oltár az ortodox liturgikus szimbolikának megfelelően Krisztus sírjának képe is. A különböző szimbólumoknak ezt a halmozását sem az istenháza, sem az istentisztelet jelentéstartalma szempontjából nem kell zavarónak tekintenünk. Az ortodox felfogás szerint ugyanis a tárgyak és a cselekmények többértelműsége inkább gazdagít, semmint megzavar.

Az oltár rendszerint egy fa asztal, melynek lapját csak a felszenteléskor teszik végleges helyére. Értékes fém antipendiummal vagy terítővel fedik le, mely az asztal lábait teljesen eltakarja.

Míg a hétágú gyertyatartó, az oltárkereszt és gyakran még egy zászlóikon is az oltár mögött helyezkedik el, addig Isten jelenlétének jelképe, az evangéliumos könyv és a tabernákulum a betegeknek fenntartott eucharishtiával az oltáron áll, illetve fekszik. Ezen kívül gyakran az oltáron van még az artoforion, melyben az eucharishtiát betegeknek vihetik, a pap áldó keresztje és az iliton, mellyel az antiminsiont

borítják le, amikor nem folyik eucharisztikus ünneplés (az autiminsion az "oltár helyettesítője": a püspök által felszentelt, és kézjeggyével hitelesített ereklyetartó, mely a papnak lehetőséget biztosít arra, hogy szükség esetén bármely asztalt oltárrá szentelhessen). Nem egyszer dikirion és trikirion, azaz két- és háromágú gyertyatartó is áll az oltáron, melyek Krisztus isteni és emberi természetére, illetve a Szentháromságra emlékeztetnek, s melyekkel a püspök áldást oszt.

Az oltáron kívül az oltártér vagy az ehhez kapcsolódó oldalsó helyiségben (egy második, kisebb apszisban) az úgynevezett "prothézis" - előkészítő asztal - található, melyen egy szimbólikus cselekmény (a proskomidia) keretében az eucharisztia előkészítését végzik. A félkör alakú oltárapszis szélén helyezkedik el a püspöki trónus és mellette a presbiterek ülőhelyei.

Az ortodox istentisztelet

Jóllehet ma már az oroszországi istentisztelet jelentős missziós hatást fejt ki, eredetileg nem missziós célzatú. Az ortodox istentiszteletben lényegesebb, hogy az örökkévalóságnak az időbe való belépése tapasztalhatóvá lesz, hogy létrejön a szentség atmoszférája, vagy helyesebben: a kézzelfoghatóan jelenlevő Szent vonzereje és ettől elválaszthatatlan, félelmet keltő fensége átélhetővé válik. A szentségnek ez az atmoszférája valamennyi érzékszervvel fogható, nemcsak a hallással, mert valamennyi érzék érintkezésbe kerül vele: a szem az ikonok, a szent cselekmények, a ruhák szépségével, a fül az igehirdetés szavaival és az ének szépségével, a szaglóérzék a tömjén jó illatával. Mindez - beleértve az emelkedett szláv egyházi nyelvet - lehetővé teszi egy más világ eljövételének tapasztalását, mindez az istentiszteletben bekövetkező teofánia szimbóluma.

Nem az a fontos, hogy az imádság minden részlete érthető legyen, hanem az, hogy a hívő begyakorolja az imádságos magatartást, újra és

újra megtanulja, hogyan kell Isten előtt állni, milyen az Ő jelenlétéhez illő külső és belső magatartás. Ezért borulnak le mély tisztelettel a hívők az Oltáriszentség, az Evangélium és minden előtt, amit az isteni jelenlét megszentel, s amit az örökkévalóság fénye már itt megvilágít a hívők szeme előtt.

A szentliturgia

A proszkomidia

A "proszkomidia" (felajánlás)-nak nevezett előkészületi cselekményt a pap végzi az előkészítő asztalon (prothézis), az oltárfülkében vagy az oldalsó helyiségben.

A proszkomidia Krisztus kereszttáldozatának prófétikus, jövőbe vetített megjelenítése, melyet csaknem kizárólag az Izaiás 53-ból (az Isten szenvedő szolgájáról szóló fejezetből) származó szavakkal hajtanak végre; továbbá ez egyúttal Krisztus születésének bemutatása.

A pap először egy proszforát, azaz egy áldozati kenyeret vesz, melyre egy kereszt és – a kereszt szárai által kijelölt mezőkben – az IC XC NI KA (Jézus Krisztus – győztes) betűk vannak rányomva. A proszforából a lándzsa segítségével egy kocka alakú darabot metsz ki, ez a "bárány". Az Istentisztelet kezdetétől ez Krisztus szimbóluma, de csak a tényleges eucharisztikus ünneplésen válik az Ő testévé.

A proszkomidiában a "bárány" köré más proszforákból levágott kisebb darabokat helyeznek, ezek a földi és mennyei egyház egészét jelzik, melyről az imában megemlékeznek. A Báránytól jobbra a Szűzanya, balra, három sorban rendezve, a szentek kilenc rendjének tiszteletére tesznek egy-egy szeletet: 1. Keresztelő János, 2. próféták, 3. apostolok, 4. szent püspökök, 5. szent vértanúk, 6. szent aszkéták, 7. csodatevő és gyógyító szentek, 8. Joachim, Anna, a szlávok apostolai, Vladimir és az összes szláv szent, 9. az a szent, akinek a liturgiáját használják

(Aranyszájú Szent János vagy Nagy Szent Vazul).

További két sorba a pap az élőkért és holtakért tesz le kenyérdarabokat. Az istentisztelet megkezdése előtt a hívek proszforát és emlékcédulát vesznek, melyre annak nevét írják, akiről meg akarnak emlékezni. Minden név számára egy-egy proszforaszeletet vágnak le, és a tizedik, tizenegyedik stb. sorokba helyezik a tányéron (diszkosz). Gyakran olyan sok a név, hogy az élökről és a holtakról való megemlékezést több pap végzi, s a darabkákat külön tányérokra kell tenni.

Krisztus testévé csak a "Bárányt" konszekrálják. A megemlékezésre szolgáló darabokat a hívek áldozása után a kehelybe rakják, így Krisztus engesztelő és megszentelő vérébe merítik, s az eucharisztia maradékával együtt ünnepélyesen elfogyasztják.

Az ortodox egyház előírása szerint csak kovászos búzakenyeret és a proszkomidia során vízzel kevert, szőlőből erjesztett vörösbort lehet használni.

A hittanulók liturgiája

A hittanulók liturgiája a bevezető doxológia után egy ekténiával kezdődik. Az ekténia imára való felhívás, melyre a válasz "Uram irgalmazz!" vagy "ments meg Urunk!" Ezek az egész ortodox istentiszteletet végigkísérik.

Az olvasmányok és az evangélium előtt az evangéliumos könyvet az oltár északi ajtaján keresztül a templomhajóba hozzák, majd az ikonosztáz középső ajtaján keresztül újra visszaviszik. Ez az úgynevezett "Kis Bevonulás" mutatja, hogyan lép be a mennyei dicsőség ebbe a világba. Isten az Ő szavával fordul az emberhez.

A papok az oltártérben együtt, a kórossal felváltva éneklik a többször ismétlődő himnusz: "Szent Isten, szent és erősséges Isten, szent és örök Isten, irgalmazz nekünk!"

Az evangélium felolvasása több mint egyszerű szövegolvasás: Krisztust és az Írásból felolvasott

eseményeket jeleníti meg.

A prédikáció hagyományos helye az ortodoxoknál is az evangélium után van. De rendszerint a papok áldozása közben vagy az istentisztelet végén prédikálnak. Sőt, alkalmanként ugyanazon istentisztelet alatt többször is tartanak szentbeszédet. A pap legtöbbször szabadon beszél. Gyakran a nép köréje gyűlik, nehogy egy szót is elmulasszon.

A hívek liturgiája

A kis bevonulásnál is nagyobb pompával megy végbe a "Nagy Bevonulás" a proskomidiában előkészített áldozati adományokkal. A teofánia karaktere itt még világosabban megmutatkozik: Isten jön, hogy "halálra adja magát, s étékül szolgáljon a hívőknek" (nagyyszombati nagy-bevonulási ének). A diakónus hozza a diszkoszt a "Báránnyal" a pap az áldozati kelyhet, más papok a kanalat, a lándzsát és a keresztet.

A Nagy Bevonulás alatt a kórus az év szinte minden napján az úgynevezett Kerub-himnusz énekli. Ez a himnusz különösen szépen mutatja, hogy az istentisztelet az égi liturgia mása, s egyesül azzal.

A celebránsok és a kórus az angyalokat, a pap Krisztust jeleníti meg. "Krisztus maga" - ahogy a pap a nagy bevonuláskor halkán imádkozza - "az áldozó és az áldozat, az elfogadó és a magát szétosztó". A teljes égi egyház, a szeráfok, a kerubok, az angyalok és a szentek mind koncelebrálnak. A határ a menny és a föld között úgyszólván megszűnik. Az istentisztelet a menny a földön.

Rögtön a legtöbbször közösen énekelt niceai hitvallás után kezdődik a nagy eucharisztikus ima, amit a prefáció vezet be és a "szent, szent, szent" szakít meg. Az eucharisztikus ima csúcspontja az epiklészisz, a Szentlélek lehívása, melyben nyomatékosan kifejezésre jut, hogy Ő az, aki az adományt megszenteli és átváltoztatja.

Az ortodox felfogás szerint az egyház egysé-

gét az **egy** kenyér és az **egy** kehely egysége fejezi ki. "Mert amint egy a kenyér, egy test vagyunk sokan, akik az egy kenyérből részese-dünk." (1 Kor 10,17) Az egy eucharisztikus kenyeret közvetlenül a szétosztás előtt négy, majd az áldozók számának megfelelően több részre osztják. Az 1C jelű darabot a kehelybe merítik. Ha több kelyhet használnak, a szétosztás előtt ezeket a fő kehelyből származó szent adománnyal töltik meg. A szentek, az élők és a holtak emlékezetére leszelt darabokat nem használják fel az áldozáskor.

Elsőként a püspökök, a papok és a diakónusok veszik magukhoz az eucharishtiát a zárt oltártérben, az XC betűkkel megjelölt részből. Ha jelen van püspök, ő áldoztatja a papokat és a diakónusokat. A püspök maga veszi az eucharishtiát, csakúgy, mint a papok, ha püspök nincs jelen. A papok kézzel veszik át a kenyeret, és azután isznak a kehelyből.

Oroszországban ma a papok áldozását csaknem mindig a laikusok áldozása követi, a NI és a KA betűkkel jelzett részekből. A hívők egyfelől vágyakoznak az eucharishtiára, mert az Isten kegyelméből az isteni életben való részvétel lehetőségét ajánlja föl. Másfelől a szent Istennel való találkozást az ortodox vallásúak egyben félelmetes dolognak is tartják (vö. Izaiás 6,5). Isten jelenléte emésztő tűz. S mindig csoda, hogy a hívő az el nem égő csipkebokorhoz hasonlóan ég, de nem ég el (vö. Kiv 3).

Ezért a hívek imádsággal, böjttel és gyónással készülnek az áldozásra. Ha erre az előkészületre nincs lehetőségük, inkább lemondanak az eucharisztia vételéről. Mint megkeresztelt ortodox a gyermekek és a csecsemők is jogosultak az eucharisztia vételére, noha nem gyónnak. Viszonylag gyakran járulnak a szentáldozáshoz. A többi laikushoz hasonlóan ők is két szín alatt áldoznak. A pap az eucharishtiát kanállal nyújtja át abból a kehelyből, melybe a hívőknek szánt szent kenyérszeleteket helyezte.

Az eucharisztia vétele után az áldozók megerősítésül kenyeret és bort kapnak. Az ortodox egyház szilárdan ragaszkodik ahhoz a korábban nálunk is meglévő gyakorlathoz, hogy a hívek az eucharishtiát csak saját templomukban vehetik magukhoz: a templomi közösség és az eucharisztia közössége számukra egyet jelent. Hogy az ökümenikus közösséget gyakorolják, az ortodox papok és püspökök a vendégeiknek gyakran abból a kenyérből és borból adnak, melyet az áldozók az eucharisztia után kapnak. Ám ez éppen olyan kevésbé nevezhető áldozásnak – Krisztus testének és vérének –, mint az "antidoron"-nak (adomány helyettesítőnek) nevezett kenyér, melyet a hívek az eucharisztikus ima alatt a paphoz visznek megáldani, és az istentisztelet befejeztével elfogyasztanak.

Virrasztás, liturgikus könyvek, egyházi év

A virrasztás

A miseliturgia mellett az ortodox egyház egyéb istentiszteleteket is tart, melyek a hívek életében aligha csekélyebb jelentőségűek. Az orosz ortodox keresztények szombat este és a nagy ünnepek előestéjén vigilián vesznek részt. Számukra ez szinte ugyanolyan fontos, mint az eucharisztikus liturgia, így igen nagy számban jelennek meg rajta. Mivel az eucharisztikus liturgia szövegei még nagy ünnepeken is csak kevésbé változnak, az ortodox keresztény a reggeli istentiszteleten lehet részese a legfontosabb ritusoknak, s itt hallhatja a kifejezetten egy ünnepre vonatkozó szövegeket.

A virrasztás esti és reggeli istentiszteletből áll. A vesperás alapszerkezetében távoli hasonlóságot mutat a nyugatival: az első főrészben túlsúlyban vannak a zsoltárok; a második részben mutatkozik meg a voltaképpeni ünnepi jelleg, az ünnepélyes bevonulással és a gyakori ószövet-ségi olvasmányokkal. A harmadik részben kérések és imák hangzanak el. Ez mintegy befejezésül

szolgál. Nagy ünnepeken azonban még egy úgynevezett könyörgési menet (litija) is követi, melyen a papok imáikat a templomhajó hátsó részében vagy az előtérben mondják el, s a vesperás egy ötödik résszel zárul. A reggeli istentisztelet alapstruktúrájában éppoly egyszerű felépítésű, mint a vesperás, részleteiben azonban bonyolultabb. Az első rész itt is főleg zsoltárokból áll. A második részben ünnepekkor gyakran kihozzák az ünnepi ikont az oltártérből. Az ünnepi jelleget még jobban kiemeli az ének, mely alatt az eddig gyéren megvilágított templom valamennyi fénye kigyullad, s melyet az evangélium ünnepélyes felolvasása zár.

Különösen fontos himnikus szövegeket tartalmaz a főleg a "kánon" által meghatározott harmadik rész, mely azonban kevésbé ünnepélyes. A híveket a kenyérrel, a borral és a búzával együtt megszentelt olajjal kenik meg, és a megszentelt borba mártott megáldott kenyeret veszik magukhoz. Ez nem eucharisztia, hanem az őskeresztények "agapé"-nek nevezett szeretet-lakomájára vezethető vissza. Ebben a liturgikus cselekményben - beleértve az olajjal való megkenést is - a nem-ortodox keresztények is részt vehetnek.

A kánont a dicsőítő zsoltárok (Zsolt 148-150) követik, himnikus részekkel, végül - ismét a fényben úszó templomban - a nagy doxológia következik. az ekténiák sorával és az "első-hórával" (a primával) zárul a vigilia.

A liturgikus könyvek

A vigilia megtartásához nagyszámú liturgikus könyvre van szükség. Az ortodox egyház legszentebb és legfontosabb könyve az Evangélium. Az olvasmányokat az "Apostol" nevet viselő könyvből veszik (ez az Apostolok Cselekedeteit és a leveleit tartalmazó könyv).

A papoknak és a diakónusoknak a hétköznapi eucharisztikus istentiszteletre az állandó imákat tartalmazó "Szluzsebnjyk" (egyfajta szertartás-

könyv) szolgál. A szentségek kiszolgáltatásakor és a szentelések végzésekor a pap a "Trebnjik"-et használja, amit a moszkvai patriarchátus három kisebb kötetben ad ki. A püspöknek saját liturgikus könyve van a liturgiához, szentelésekhez és áldásokhoz. A zsolozsmához nélkülözhetetlen a Pszaltérium, mely legtöbbször az istentisztelet rendjét is tartalmazza. A zsolozsma állandó rendje a "Horologion"-ban (Csaszoszlov), változó részei az "Irmologion"-ban (Irmologij) található.

Csaknem egész évben használják a nyolc egyházi hangnemben írt, liturgikus szövegeket tartalmazó "Oktoih"-et, amelynek hangnemei hétről-hétre változnak. A böjti időtől nagyszombatig terjedő időszak szövegei a "Böjti Triodion"-ban, a húsvéti időszakéi a "Virág Triodion"-ban található. A "Mineák" himnikus szövegeket tartalmaz, olvasmányokat a prófétákból és az apostoli levelekből, a kalendáriumnak megfelelően havonta legalább egy, néha két kötetben. Jelenleg a moszkvai patriarchátus épp átdolgozza ezeket.

Minden liturgikus részt szláv egyházi nyelven olvasnak fel és énekelnek. A rendszeres templomjárók és a műveltebbek számára ez viszonylag könnyen érthető, de az átlag orosz ember, legalábbis, ami a himnikus részeket illeti, nehezen boldogul vele. Az egyházi szlávnak a közönséges orosz írással közeli rokonságban álló írott nyelve van. Manapság azonban több liturgikus könyv már mai írással jelenik meg.

Az egyházi év

A római katolikus kereszténytől eltérően még a jámbor ortodox hívő sem rendszeres templomjáró. Másfelől az ünnepeken, akár hétköznap is, sok olyan emberrel találkozunk a templomban, akiket vasárnaponként nem látunk ott. Nagyhéten pedig minden nap teli vannak a templomok. Sok hívőnek már a böjti időben is, főképpen pedig a "nagy és szent héten" az istentisztelet az egyetlen programja.

Virágvasárnap az ortodox keresztények átéli Krisztus útját a szenvedéshez, jeruzsálemi bevonulását, amely "ma" történik. A papok és a hívek pálmát, barkát vagy virágot és gyertyát tartanak a kezükben.

Nagypénteken tizenkét, jórészt hosszú evangéliumi olvasmánnyal jelenítik meg Krisztus szenvedését. Az esti istentiszteleten a "Plascsanyicát" (gör.: epitaphiosz) – lepel, mely a sírbahelyezést ábrázolja – kiterítik a templom közepén, hódolnak előtte, majd Nagyszombat reggel temetési körmenetben körbeviszik a templomon. Sok hívő szeme könnybe lábad. Mindez nemcsak múlt, hanem jelen is, s hasonló ahhoz, ahogyan az egyház halottainak temetését megrendezi.

A sírbahelyezés ritusát a templom körüli körmenettel néhány helyen – különösen délen – a Szűzanya halálának ünnepén (augusztus 15.) is felidézik, egy Szűzanya-Plascsanyicával, máshol pedig a Szűzanya halálát ábrázoló ikonnal. Ez a körmenet azonban nem olyan általánosan elterjedt gyakorlat, mint a mintájául szolgáló nagypénteki és nagyszombati ritusok.

A nagyszombati istentiszteleten, mely rendszerint már reggel elkezdődik, hirtelen megváltozik a hangulat: "Ma a Hádész kiált és nyög: jobb lett volna nekem, ha Mária Fiát be nem fogadom. Mert amikor Ő hozzám érkezett, a vaskapukat szétzúzta, és uralmamat megszüntette. A lelkeket, melyeket egykor birtokoltam, Istenként föltámasztotta. Dicsőség Neked, Urunk, keresztednek és föltámadásodnak!"

Magának a Húsvétnak is legfontosabb eseménye, hogy Krisztus alászáll a Hádészba, melyet a húsvéti ikon is bemutat, ha a régi hagyományok szerint festették meg: Krisztus belép az Alvilágba, s kihozza a sírból Ádámot és Évát.

Sok ortodox ünnep szoros összefüggésben áll a természetben végbemenő eseményekkel. Így a hívők Pünkösdkor, az életet adó Lélek ünnepén virágot tartanak a kezükben. Augusztus 6-án, Urunk színeváltozása ünnepén gyümölcsöket álda-

nak meg. Epifánia ünnepén, amikor Jézus a Jordán folyóban megkeresztelkedett, régi orosz szokás szerint (néha még ma is) a folyók és tavak jegén szentelik meg a vizet. Csaknem valamennyi nagy ünnep vigiliáján a hívők gyertyát gyűjtanak. Az ortodox keresztények számára fontos, hogy az egyházban a kozmosz is bevonódik Isten üdvösségszerző művébe.

Szentségi élet

Az ortodox egyház átvette a Római Katolikus Egyháztól a szentségek hetes számát: keresztség, olajjal való megkenés (megfelel a bérnálásnak, illetve a konfirmációnak), eucharisztia, gyónás, papszentelés, házasság, betegek kenete. Nem kevésbé fontosak azonban bizonyos szentelmények, melyeket korábban olykor szentségnek is tekintettek. Ilyen például a szerzetes-szentelés, vízszentelés, az oltár szentelése, igeliturgia elhunytakért és a temetés.

A keresztség négy aktusból áll: a megkeresztelendők felvétele az egyházba; hitvallás; a tényleges keresztelés és olajjal történő megkenés. A liturgikus felvétel és az első hitvallás az ősegyházban túlsúlyban lévő felnőtt keresztség gyakorlatára utal. Az ortodox egyház főként csecsemőket keresztel. A szovjetunióbeli életfeltételek között mégis gyakoribb a felnőttkeresztség.

A keresztvíz megszentelése és más előkészületi cselekmények után a gyermeket vagy felnőttet háromszor teljesen alámerítik a keresztelőmedencében, melynek peremén három gyertya ég. Közben a pap a következőket mondja: "Megkeresztellek Isten szolgája (szolgáló leánya) - itt következik a név -, az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében. Ámen."

A kereszteléssel egybekötve - előtte és utána - megkenés történik, amit a pátriárka által megszentelt jóillatú olajjal végeznek. Ez külön szentség, de szoros egységet alkot a keresztséggel. Először imádságban kérik a Szentlélek adományait, majd megkenik a homlokot, a szemeket,

az orrot, a szájat, a füleket, a mellet, a kezeket és a lábakat, az alábbi szavakkal: "a Szentlélek pecsétje". Közvetlenül a keresztség felvétele és a megkenés után sor kerülhet az eucharisztia vételére.

A felnőtt ortodox keresztény az eucharisztia vétele előtt minden esetben gyónást végez. A gyónás utáni feloldozó ima alatt a gyóntatóatya a gyónó fejére teszi epitrahilionját, s megáldja a kereszt jelével. A gyónást gyakran az istentisztelet alatt, a templomhajó közepén végzik, máskor egy asztalnál, melyen az evangéliumos könyv és egy Krisztus-ikon fekszik.

Az ortodox esküvő két részből áll: nagyjából a nyugati esküvőnek megfelelő eljegyzési ritusból a gyűrűcserével, és a jegyesek "megkoronázásából", mely a szentségi szertartás legfontosabb része. A koronázás mutatja, milyen nagyra értékeli az ortodox egyház az isteni alapítású házasságot, annak ellenére, hogy az asketikus életet kiemelkedően nagy értéknek tekinti. A jegyesek már az eljegyzési szertartás alatt gyertyát tartanak a kezükben. Közösségüket megpecsételendő, egy kehelyből isznak bort, majd a pap a templomhajóban háromszor körbe vezeti őket egy asztal vagy egy emelvény körül.

A papszentelést az erre egyedül hivatott püspök végzi, aki az eucharisztikus liturgia keretében szolgáltatja ki a szentséget a diakónusoknak, illetve a presbitereknek (papoknak). A püspökszentelést – más püspökökkel közösen – egy püspök végzi. A jelenlévő hívek imádsága közben kézrátétellel történő szentelés voltaképpen áldás, és az egyetlen megfelelő módja a szentségek kiszolgáltatására történő felhatalmazásnak. Az újonnan felszentelt személy viszonya az egyházhoz és a közösséghez végérvényesen megváltozik.

A betegek kenetét nagyhéten gyakran egészségeseeknek is kiszolgáltatják. A szentség – eltérően a Római Katolikus Egyház gyakorlatától – ugyanazon betegség esetén több ízben is felvehető.

Igen közel áll a szentségekhez a vízszentelés.

Rendszerint január 6-án, Krisztus megkeresztelésének ünnepén, szükség esetén azonban más napokon is szentelnek vizet a keresztelés, más szentelmények és ivás céljaira is. Krisztus megkeresztelkedésének emlékére a szentelést végző püspök vagy pap egy keresztet merít a vízbe, illetve egy vízzel telt tartályba. Sehol nem válik olyan világossá, mint a vízszentelésnél, hogy ortodox felfogás szerint a kozmosz bevonódik Krisztus üdvösségszerző művébe: a teremtett dolgokat már most a jövődő dicsőség jeleként ismerhetjük fel, mivel a kegyelem hordozói. Mindez éppígy érvényes az eucharisztia kenyerére és borára, a keresztvízre és arra az olajra, amelyet bérnálásnál és a reggeli istentiszteletnél használnak megkenésre.

Szenteltvizet használnak többek között templomok és ikonok fölszentelésekor, valamint ház- és lakásszenteléskor. A szentelés, mindenekelőtt azonban az ikonokkal díszített "vörös", illetve "szép sarok" révén minden magánház is az imádás helyévé, megszentelt helyé válhat.

A Szovjetúnióban uralkodó viszonyok között keresztény temetési szertartásra a temetőben csak ritkán kerül sor. A templomban azonban – gyakran az ott felravatalozott halott előtt – gyakran celebrálnak gyászszertartást, és imádkoznak az elhunytért. Az ortodox egyházban azonban a temetésen kívül is fontos szerepet tölt be az emlékezés a halálra, és a közbenjárás az elhunytakért. A halottak emlékének szentelt istentisztelet, a "Panihidá"-t vagy egyetlen halottért vagy – az egyházi év meghatározott napján – valamennyi elhunytért tartják. A hívek gyertyával kezükben imádkoznak a halottakért, és Isten "örök emlékezetéért", melybe – hitük szerint – a halottakra való saját emlékezésük is felvétetik.

Szerzetesség

Az Orosz Ortodox Egyház sajátos spiritualitása éppoly erősen megmutatkozik az aszkézisre való hajlamban, s a szerzetesség nagyra értéke-

lésében, mint a liturgikus és szentségi életben. A liturgikus formákra - minden gazdagságuk mellett is - jellemző valamilyen aszkétikus mér-séklet, mely tartózkodik az egyénieskedéstől, s aláveti magát az egyház hagyományos liturgikus rendelkezéseinek és ritusainak. Szerzetesek és főként apácák, akik "angyalokhoz hasonló életet" élnek (vö. Lukács 20,35köv.) nemcsak az Orosz Ortodox Egyház még fennálló 18 kolostorában működnek, hanem sok más helyen is az országban. Ezenkívül nagy számban találunk férfiakat és nőket, akik anélkül, hogy fogadalmat tettek volna, a szerzetesekhez és apácákhoz hasonló módon élnek. Hogy a szerzetesi státusz milyen nagy megbecsülésnek örvend, kitűnik abból, hogy püspököt csak szerzetesek közül lehet választani. A szerzetesség mint vezeklő élet az ortodox felfogás szerint a keresztény élet alapformája.

Az orosz ortodox szerzetesek és apácák mindennapi életére főleg az imádság nyomja rá bélyegét. Sőt, az ortodox istentisztelet történeti eredetét tekintve, valójában kolostori istentisztelet, melyet szinte csak a kolostorban tartanak meg teljes terjedelemben, valamennyi kisebb liturgikus cselekménnyel együtt.

Másfelől a szerzetesek és az apácák nehéz fizikai munkát is végeznek. Dolgoznak a mezőgazdaságban, az apácák liturgikus öltözékeket is készítenek a papok számára, istentiszteleten használatos lepleket hímeznek stb. Manapság elsősorban szerzetesek és apácák közül kerülnek ki az ikonfestők és restaurátorok is.

Az ortodox egyházban - ellentétben a római katolikussal - nincsenek monasztikus rendek. Minden kolostornak megvan a maga sajátos jellege, saját szabályzata a szerzetesek vagy az apácák életmódjára vonatkozólag és saját istentiszteleti rendje. Alapul a Nagy Szent Vazul-féle regula szolgál.

A szerzetesek és apácák öltözéke fekete ruhából és egy fátyolból áll. Ez utóbbit a szerzetesek

mindig, de az apácák is gyakran egy cylinder formájú sapkára feltűzve viselik, és oroszul "klobuk"-nak hívják. Az apácáknál, a helyi hagyományoknak megfelelően, több variációja is van a rendi öltözékeknek. Az apátnő az apáca-ruhán kívül egy mellkeresztet is visel, és ezen felül arra is jogosult, hogy áldást osszon.

A hosszabb idő óta kolostorban élő szerzetesek és apácák gyakran szigorú aszkézisnek vetik alá magukat. Ők viselik a Krisztus szenvedésének szimbólumaival kivarrt nagy "sima"-t, mely egy hímezett csuklyából, s az úgynevezett "analav"-ból áll. Ez utóbbi négyszögletű hímezett kendő, melyet a szerzetes vagy apáca a vállára köt. A számoló zsinór, mely a római katolikusok rózsafüzérére emlékeztet, ám attól eltérően nincs teljesen kötött imarendje, minden szerzetes és apáca felszereléséhez hozzátartozik.

Az ortodox egyház felépítése, oktatás és egyházi munka

1917 óta az Orosz Ortodox Egyház élén ismét patriarcha, "Öszentsége, Moszkva és egész Oroszország patriarchája" áll. Ezt a címet 1971 óta Pimen tölti be, aki elődeihez hasonlóan a zagorszki kolostor apátja. Az Orosz Ortodox Egyház alkotmánya szerint a patriarcha a bizonyos időközökben összehívott, püspökökből, papokból, szerzetesekből és laikusokból álló zsinatnak tartozik felelősséggel. Eddig azonban zsinatot csak új patriarcha választásakor hívtak össze, ezért e rendelkezés nem korlátozza lényegesen a patriarcha teljhatalmát.

Az Orosz Ortodox Egyház a két alacsonyabb egyházi rend, a lektor és az ipodiakónus (oltár melletti segítő) mellett három papi rendet különböztet meg: püspök, pap, diakónus.

A püspöki fokozatok:

PATRIARCHA: a fehér, köralakú klobukról ismerhető fel.

METROPOLITA: fehér klobuk

ÉRSEK: fekete klobuk briliánssal kirakott ke-

legfeljebb mellékjelenetként ábrázolható. Fő motívum: Krisztus égi dicsőségében elhúnyt édesanyja ravatalához lép, és felveszi magához lelkét. A karácsonyi jelenet bizonyos értelemben ennek fordítottja. Ott az Istenanya alakja az uralkodó, és Krisztus kicsiny gyermek; itt Krisztus áll a középpontban, és anyjának örök életre született lelkét egy kisgyermek alakjában veszi magához.

A 17. század végétől a hagyományos festésmód hanyatlásnak indult. Néhány helyen (így például a Vlagyimir melletti festőfalvakban) meg tudták őrizni a régi, tradicionális stílust, mígnem a 19. század közepétől ismét egyre többen kezdték felismerni a benne rejlő lelki gazdagságot és hűvös szépséget. Így ma az Orosz Ortodox Egyház legtöbb festője újra a régi hagyományokat követi.

A MAGYAR EGYHÁZ LELKIPÁSZTORI PROBLÉMÁI

Beszélgetés Szennay András pannonhalmi főapáttal

Az alábbi beszélgetést eredetileg a Bolognában megjelenő **Regno/Attualità** folyóirat 1987. szeptember 15-i száma közölte olasz nyelven, "Un manifesto pastorale per la chiesa ungherese" címmel. Magyarul a római **Katolikus Szemle** 1988/1-es számában jelent meg.

- Vessünk egy pillantást az egyház helyzetére Magyarországon. Tesszük ezt a II. Vatikáni zsinat tanítása alapján és a történeti körülmények követelményeinek megfelelően. Egy szocialista államban élő egyházzal van szó. Hogyan tölti be szerepét?

Kérdése rendkívül komplex. Megválaszolása kimeríthetné egy interjú teljes anyagát. Alapfogalmak tisztázását igényli, mindenekelőtt a zsinati **egyházszemlélet** tisztázását. Tudjuk, ma az egyik "legkényesebb" kérdés éppen ez a teológiában.

Talán azzal kezdeném: egy, a történelmi és társadalmi változásokra fel nem készült magyar egyház került bele – szinte egyik óráról a másikra – egy új társadalmi rendet építeni kívánó környezetbe. Közismert, hogy az első húsz év (1945-től kb. 1965-ig) az egyház számára nehéz erőpróbát, a lenni vagy nem lenni kérdését vetette föl. Az állami szervek ideológiája ebben az időben egyértelműen az volt, hogy a vallásnak el **kell** halnia. Ezt a "haldoklást" adminisztratív úton igyekeztek siettetni. Ma már nem így látják. Hosszú távra való berendezkedést tartanak szem előtt. Ma így fogalmazzuk: együtt **kell** léteznünk, együtt **kell** a jövőt építenünk. Mintegy húsz esztendeje a folyamatos változások, általában pozitív irányban való változások korát érjük meg. Az egyház kezd éledni újra a lelkekben. És épp ez a fontos. A külső "rendezvények" jelentősége másodrangú. Így fogalmaznék: a túlélés

az egyház számára sikerült. Ma már hívők és hivatalos állami szervek is vallják: jó kapcsolatokat kell egymással kiépítenünk. Mi, egyháziak ennek örülünk, de természetesen nyomatékka l hangoztatjuk, hogy egy **folyamatban** élünk. Dinamikus folyamatban, melynek során ennek a "jóviszonynak" még jobbá, súrlódásmentesebbé kell válnia.

Természetesen az elmúlt évtizedek - épp a "túlélés" érdekében vagy miatt - sok hiányt, fogyatékos ságot mutatnak fel a magyar egyház életében. A külső körülmények, az alkalmazkodás, a **modus vivendi** megtalálásának nehéz feladata nem egyszer háttérbe szorították az evangélium továbbadásának, a keresztény tanúságtételnek mindennél fontosabb feladatát. Egyfajta "látszatkereszténység" fejlődött ki, mely "dicsekedett" rendezvényeivel, színpompás ünnepe s ekekkel. Nem tudom, hogy ezek mögött a "kulisszák" mögött mennyi valódi kereszténység volt hatékony.

Kétségtelen, hogy annak idején, a két világ háború között naív dolog volt "keresztény Magyarországról" beszélni. Az elkereszténytelenedés folyamata azonban az elmúlt 40 évben félelmetes méreteket öltött, - főleg a városokban. Igaz, az ateista-materialista ideológia befolyása, hatása ma kisebb, mint 25-35 évvel ezelőtt, de a gyakorlati materializmus, a konzum-gondolkodás egyre erősödik. S ez a "jóléti társadalom"-ideológia ma legalább oly veszély a kereszténység számára hazánkban (és határainkon túl), mint volt a "hivatalos" ateista szemlélet nem egyszer erőszakos propagálása.

Az elkereszténytelenedés folyamatában egyházunk hazánkban lelkipásztori "készsletünk" végső tartalékaihoz érkezett. Papságunk előregedett, emberfeletti módon állnak helyt 70, sőt 80 éves papok. A világi hívek aktivizálása, bekapcsolása még csak döcög, csak az első lépéseknél tart. Azután: az olykor indokolt, máskor nem eléggé indokolt félelem vagy a megfogyatkozás tudomá-

sulvétele eredményezte, hogy lelkipásztoraink, híveink nagy része többé-kevésbé rezignált. "Itt, nálunk úgysem lehet már semmit sem tenni", ez nem egyszer sokaknak az "alibi-kifogásuk".

A zsinat nyomán egyházunk igen lassan kezdett feléledni. Ma a búzaszem életrekelésének lassú folyamatában élünk. Az első csírák, a zöldelés a kiscsoportokban, a bázisnál jelentkezett.

Hamisnak és számomra érthetetlennek tűnik azoknak - főleg külföldieknek - kérdésfeltevése: milyen a magyar egyház élete, s rögtön hozzáfűzik: a jelenlegi állami, szocialista környezetben? - Elsősorban: hivatalosan, a magyar törvények értelmében az állam és egyház szét van választva. Következésképp: az egyház belső élete, azaz zsinati megújulása **egyházi belügy**. Az más kérdés, hogy a többévtizedes adminisztratív intézkedések, a külső keretek a belső élet számára is határokat jelentettek. **De** - és ezt nem tudom eléggé hangoztatni - nem töltöttük ki megfelelően, eléggé az adott kereteket, nem élünk mindig lehetőségeinkkel. A magyar egyház **per omissionem** vétkezett. Papságunk és híveink jelentős része még máig sem ismeri vagy csak töredékeiben ismeri a II. Vatikánum tanítását. Ezt kb. 25 éves teológiai tanári munkám, a magyar papság továbbképzésében a Püspöki Konferencia által kijelölt munkám is sajnálatos módon igazolják. Nagyon felelőtlen dolog lenne **mindent** az állami keretekre, a **de facto** meglévő nehézségekre hárítani. Sajnos, ezt sokan megtették, megteszik, s ez bénítóan hatott az elmúlt évtizedekben.

Lékai bíboros gyakran szólt az egyházi élet "kis lépésekben" való javulásáról. Igazat mondott, a kis lépésekkel tovább jutottunk. De a magyar egyház belső élete, belső megújulása önmagának tartozik azzal, hogy határozottabb és nagyobb lépésekkel újítsa meg önmagát. Ezt kötelessége megtenni. Egyházzszemléletünk megújításra szorul. Teológiai képzésünk, szemináriumi

képzésünk, a papság továbbképzése, a hitoktatás szemléletbeni megújítása, a világiak lelkiségének mélyítése, – és még hosszan sorolhatnám, mi minden tartoznék – ezek közé a **belső** megújulást igénylő, azt elősegítő feladatok közé. A zsinat még igen sok feladatot, jelentős kihívást jelent a magyar egyház számára. Olyan feladatok vállalását és végzését, melyet az adott – külsőleg is meghatározott – keretek között **lehet** és **kell** végeznünk. Az még igen kevés, hogy van megújuló (még nem megújított) liturgiánk, hogy vannak magyar nyelvű liturgikus könyveink, – s az ehhez hasonló "kis" eredmények. Ugyanakkor pl. a valóban keresztény családok fogyatkozásban vannak, a fiatalok általában távol állnak vallástól, kereszténységtől, még inkább az egyháztól. Mindennek súlyosságát az sem csökkenti, ha tőlünk nyugatra fekvő országokban is hasonló a helyzet.

Egyházunk 20-25 évvel a zsinat után még mindig nem mérte fel belső reális helyzetét, még nincs semmiféle pasztorális tervünk. Itt is, ott is "tűzoltó munka" folyik. A sok évtizedes mulasztások után az új esztergomi primás, Paskai érsek most igyekszik az első lépéseket a megújulás felé megtenni. Lassan ráébredünk, hogy hazánk "missziós terület". Új misszionálásra és az ehhez szükséges korszerű módszerek kialakítására van szükségünk. A népes számú összejövedelek – püspök- és papszenteléseken, búcsúkon – örvendeteseink, de csak a felületen hatnak, olykor csakis "mutatószámok". Ezzel nem lehet a magyar egyház **valódi** életét "demonstrálni". Egyébként ugyanezt tartom a pápai utazásokkor összegyűlt tömegek "értékjelző" szerepéről. Szeretnek egy embert, szimpatizálnak vele, örülnek a demonstrációs lehetőségnek, – a lelkekben azonban semmi vagy alig valami változik.

Még valamire utalnék az első kérdéssel kapcsolatban. Amikor a magyarországi egyházra gondolok, nem, vagy elsősorban nem az egyházpolitikai élet szereplőit értem (azokat is!), ha-

nem a krisztushívők közösségét. Püspököket, papokat és világiakat – mind. Sajnos, a külföldi sajtóban csak az előbbiek vannak általában, sőt kifejezetten reflektorfényben. Ők is az egyház, de nem az egyház hazánkban. (Áll ez a világ-egyházra is!). Remény él bennem, hogy a nagy magyar egyházi közösségben még gazdagon akadnak valóban életképes, talán még csak a "búzaszem álmát alvó" magok, csírák, – ha kifelé nem is szerepelnek, nem is ismerik őket.

Végezetül újra csak a magyar egyház jelenlegi helyzetét tartva szem előtt – számomra úgy tűnik, hogy a "konzervatív – integrista szemlélet" (nehezen tudnék jobb kifejezést használni) még mindig a "hivatalos" egyházszemlélet. S ennek a visszahúzó szemléletnek felszámolása nagyobb feladatot jelent ma az új, fiatal generáció számára, mint pl. a marxista ideológiával való konfrontáció. Valódi dialógusban csakis a megújult egyházszemlélet képviselői "vehetik fel a versenyt". – Ugyanakkor a "másik oldalon" is – úgy tűnik – hasonló problémával állnak szemben. Ideális lenne, ha a zsinati elvek megvalósításáért küzdő egyház folytatna dialógust az ugyancsak a fejlődés mellett magát elkötelező marxizmus képviselőivel, illetőleg a valóban elkötelezett marxistákkal. Itt is, ott is nagyobb kreativitásra, lendítő erőkre lenne szükség. Ezt a "másik oldal" felé természetesen mint illetéktelen kívülálló mondom, de befelé, egyházunkon belül meggyőződéssel vallom.

- A Lékai-időszakban és a "kis lépések" politikája idején ez az egyház azt a hatást keltette, hogy többet törődik a tulajdon *modus vivendi*-jével, mint egy átalakuló, sőt szekularizált társadalom evangelizációjával. Mi az Ön véleménye?

A "kis lépésekre" már fentebb utaltam. A *modus vivendi* alakítása létszükséglet volt időszakonként, a "lenni vagy nem lenni" kérdése. S ennek alakítása feladat marad a jövőben is. A kérdés több vonatkozását is érintettem már. Talán még ennyit mondhatnék: A "kis lépéseket"

önmagunkban tekinteni és felülbírálni, nehéz és nem rizikómentes vállalkozás. Sokkal fontosabb: vajon határozott cél felé és melyik, milyen cél felé mutatnak. Ha az állammal való kapcsolat rendezését illeti, ezt valóban lépésenként és mindkét oldalról célratörően kell végezni. E kapcsolatról azt szokták mondani: jó. Én így fogalmaznék: legyen még jobb, sokkal jobb. - A másik vonatkozásra fentebb bővebben kitértem. Említettem a pasztorális program, a körülvonalazott, határozott program hiányát. Ez egyházi belső ügy, - akkor is, ha a külső keretek csak lassan tágulnak. Ha lett volna már eddig is, ha ilyet kezdtek volna megvalósítani, ma már jobban látnánk az irányt, jobban kidomborodnék a cél jelentősége. Újra ismétlem: az egyház és állam közti rendezett, az egyház érdekeit, feladatát is szem előtt tartó kapcsolat fontos, ennek továbbfejlesztése még fontosabb, - de nem ez az egyetlen és legfontosabb célja egyházi életünknek. Ez ugyanis a zsinat nyomán születő, azt kiteljesítő egyházi megújulás. Nagy szükség lenne, ha tükröt tartanánk önmagunk elé, pl. egy magyarországi helyi zsinaton. Azt hiszem, sok minden megdöbbenene. Nézzünk szembe végre **önmagunkkal**, eredményeinkkel, de mulasztásainkkal is. Tárjuk fel, fogalmazzuk meg egyházi belső problémáinkat és tervszerűen kezdjünk azok megoldásához. Megkockáztathatom az analógiát: ezt teszik időszakonként a hazai pártkongresszusok is.

De újra csak: a **modus vivendi**-t tovább kell formálni és egyidejűleg elő kell segíteni az egyházi belső megújulást. A "kis lépéseket" bent, az egyházon belül lehetne "megnyújtani". Az ilyen belső megújulás nem válthatja ki az állammal kapcsolatos feszültséget. Ha így lenne, akkor illuzórikus lenne az "állam és egyház közti jó kapcsolatokról" szólni, a "kis lépések politikáját" emlegetni. Évekkel ezelőtt mondta nekem egy magasrangú állami funkcionárius: az egyház nem használja ki belső lehetőségeit. És igaza

volt...

- Véleménye szerint, milyen prioritásokat kellene választania, milyen kérdéseket előnyben részesítenie a magyar egyháznak?

Ne kívánja most, hogy a kérdés teológiai-pasztorális-szociológiai mélységeibe behatoljak. Ez ily rövid formában lehetetlen. Ennek egyébként is hatalmas szakirodalma van, és sok párhuzam, hasonlóság adódik a világegyház helyzetében. Óvakodnunk kell tőle, hogy "nép-egyház" maradjunk vagy teljességgel azzá váljunk. Persze, a másik véglet is veszélyes: a teljes atomizálás. Egyre többen akadnak, akik magukat a kiválasztottak, a tiszták csoportjának vélik. Megvan a veszély, hogy gettó-szerű tömörülésekre kerüljön kisebb körökben sor. Félre ne értse: nem azokra a kisközösségekre gondolok, akik valóban "építik Krisztus testét", azaz az egyházat. Az ilyen bázisok építhetnék a holnap magyar egyházát. **Együtt** püspökök, papok és világiak. A kollégialitás pasztorális jelentőségére Ratzinger bíboros már kb. 25 éve felhívta a figyelmet - **minden szinten**. Mindez megint nem az állam és egyház kapcsolatát érinti, hanem belső megújulási igényből fakad. Kétségtelenül vannak köztünk gyengék, oportunizmusra hajlók, de ezeket is fel kell ébresztenünk. Az ilyen ébresztés csakis belső, lelki megújulás nyomán fakadhat, - kiscsoportos "aprómunka" segítségével, és nem látványos összejöveteleknek lesz eredménye.

Alapvető fontos feladatunk, melynek feltétlen prioritása van: a hit ébresztése, ha kell, újra-élesztése és erősítése, illetőleg a hit továbbadása. Ezt "szervezéssel" csak kis mértékben lehet elérni. Ehhez hitvalló, tanúságtevő papokra és világiakra van szükség, Krisztus ügyét mindenek előtt és fölött képviselő egyházi vezetőkre. A keresztény családok és a Szentlélekből élő kisközösségek e feladatvállalás és végzés melegágyai.

- Kevés a pap, a szekularizáció növekszik, a plébániákon komolyabb vallási nevelésre van szükség. Hogyan tudnak beilleszkedni a bázisközösségek ebbe a helyzetbe?

A bázisközösségekről fentebb már esett szó. Jelentőségüket a pápák, a "hivatalos egyház" is hangoztatják. Bizonyos "veszélyeiket" is. Nálunk létük, működésük – talán jobban, mint másutt – a hierarchiával való együttműködés függvénye. Ebben nem látok problémát. De természetesen ez a hierarchia "befogadókészségét" is feltételezi. – Egy sajátos hazai szempontra is rámutatnék. Nálunk nem utolsósorban egyházpolitikai szempontok szerint osztályozzák a bázisközösségeket "jó" vagy "rossz" közösségekre. Természetesen ez is lehet szempont. Adott helyzetben jelentős szempont is. Sokkal inkább kellene azonban ezeket megint csak a "belső" értékelés szerint osztályozni. És itt sokkal kisebb hangsúlyt kell, hogy kapjon pl. az ortodoxia kérdése, mint az, hogy valóban testvéri szeretetben élnek, a szeretetet gyakorolják; vallásra és világnézetre való tekintet nélkül, válogatás nélkül "nyitottak" mindenki felé. Nem feledhetjük: ortodoxia-tudatuk nem is lehet elsőrangú, hiszen oly csekély hitoktatásban részesültek, rá voltak kényszerítve az autodidakta nehéz útjára, nem szakteológusok, hanem jószándékú keresők. Hangoztatom: jószándékúak. Mert, ha – kellő felvilágosítás után – megmaradnának tévedésükben, ezt már nem helyeselhetjük. Hogy azonban valóban "jó", azaz Krisztus ügyét szolgáló, a Krisztus-testet építő csoportok, ezt a testvéri szeretetben való elmélyülésük, a szeretetapostolságuk fogják meghatározni. E szeretet erejében válhatnak "kifelé" és "befelé" hiteles, őszinte dialógus-partnerré. E szeretet erejében hathatnak hazánkban pozitív módon az egyre inkább szekularizálódó környezetben.

– A marxista kultúrával folyó dialógus valóság Magyarországon. 1986 októberében ezen a téren sok jó dolog történt Budapesten. Nem gondolja Ön, hogy ma új alapokra kellene helyezni ezt a dialógust?

Nem szabad engedni a kézenfekvő kísértésnek: keresztény-marxista dialógus címen ne folytassunk egyházpolitikai eszmecserét, egyházpolitikát

"legalizáló" beszélgetést. Ez a "kísértés" nemcsak a marxista államvezetést, hanem a vatikáni illetékeseket is érinti. Azután: dialógust sohasem lehet hatalmi, erőpozícióból végezni. Ez áll azokra az országokra is, ahol "keresztény kurzus" van és a szocialista országokra is. Szükség van ezért a nagyobb nyilvánosságra. Necsak semmitmondó kommunikék jelenjenek meg a "közös irányvonalakról". Azt sem könnyű desztillálni, kiszűrni, hogy kik az "igazi" képviselői kereszténységünknek és a marxistáknak. Párton és egyházon belül egyaránt felmerül az "ortodoxia" kérdése. Ugyanakkor nemcsak politikáról és ortodoxiáról van szó, hanem jelentkezik egy lélektani tényező is. Ha lelke mélyére néz a marxista, felvetődhet benne a kérdés: hátha mégsem igaz? – és akkor mit tesz? Kimondthatja ezt? Természetesen ez fordítva is áll, a keresztény félre is vonatkozhat. Ha pedig csakis "hit kérdése" az állásfoglalás gyökere, akkor hol a garancia, hogy a dialógus nem "hittérítő" feladat? És ezt a "missziós attitűdöt" – úgy gondolom – egyik fél sem tűri.

Kétségkívül: az ún. gyakorlati dialógus, azaz a konkrét etikai kérdések, problémák megoldáshoz segítése: közös vállalkozás volt és marad. Persze, itt folytatódhat a nehézség: vajon a keresztény félnek ugyanannyi eszköz, mód, sajtó, TV áll rendelkezésére, ahol és amelyek segítségével ezeket az etikai problémákat kibontakozáshoz segíti?!

- A fiatalok ma problémát okoznak mind a szocialista társadalomnak, mind pedig az egyháznak. Kritikájuk gyakran erős, mind az egyik, mind a másik felé. Mit gondol Ön erről?

Az ifjúság erénye, hogy őszinte, olykor szinte tapintatlanul, durván őszinte. Ezért nem viseli el a képmutatást, a hazugságot – bárhonnét érkeznek. Ezzel a problémával a hívőknek és nemhívőknek, egyháznak és marxista szemléletű államnak szembe kell néznie. Az ifjúság szemében hitelét veszti mind az egyházi, mind az állami

"intézmény", ha bármelyiket is rajtakapja, hogy ígér, de nem ad, hogy félrevezeti, becsapja. Sokkal több bizalmat kellene előlegezni az ifjúságnak. S itt elsősorban befelé, az egyházra gondolok. Miért a "vének tanácsa" szinte az egész magyar episzkopátus? Miért az szinte az egész vatikáni hierarchia? Az idősek, öregek - tisztelet a kivételnek - mindig "felülről" adnak intést, utasítást. Kioktató vagy épp kegyesen hangzó kritikájuk elviselhetetlen a fiataloknak. Ha nem lesznek olyan ifjúsági fórumok, olyan kiemelkedő és szavukat hallatható fiatalok egyházunkban - de az állami intézményekben is -, akiknek szavára legalábbis odafigyelnek, akkor félelmetesnek tartom a jövőt. Ha nem ajánlókozzák meg a fiatalokat azzal, hogy felelősséget helyeznek vállukra, akkor felelőtlenül **csak** kritizálni, esetleg rombolni fognak. Bár 66 éves vagyok, de a fiatalok pártján állok. Ez nem annyit jelent, hogy jóváhagyom a fiatalok hibáit (öregeket sem!), hanem azt, hogy szeretném: egyre több fiatal jusson szóhoz egyházunkban és a világi intézményeknél is. Urunk Jézus - még saját történelmi korát tekintve is - fiatalon halt meg. Az apostolokat csak a művészetek ábrázolják szakállas aggastyánoknak. Krisztus fiatal, életerős emberekre bízta egyházát. Miért lettünk öregek egyházává? Miért kell a sajtónak "szenzációként" említeni, ha egy 37 éves püspök lesz?

Van azonban egy komoly problémám a hazai fiatalokkal (lehet, hogy más országban is így van). Olykor félelmetes látni, hogy sem hidegek, sem melegek. Talán különlegesen hangzik, ha éppen én mondom, de jobban örülök, ha egy valóban meggyőződéses marxista fiatallal találkozom, mintha egy közönyös fiatal keresztényt látok. Ha az ilyen egyáltalán "kereszténynek" nevezhető. Az "előkelő idegen" módján távolálló fiatalok mind egyházunk, mind hazai társadalmunk számára nagy problémát jelentenek. Nem értem: miért rezignáltak már 20-22 éves koruk-

ban? A megfontolt, az életvitel aranyfedezetével rendelkező fiatalok kritikája egyre inkább "hiánycikk" hazánk földjén, - hívők és nemhívők között. Hogy hol a hiba? Náluk-e vagy nálunk, idősebbeknél? Egyházi életünket nézve egyértelműen azt mondom: betegesen elöregedtünk. A papi utánpótlás hiányát nem annyira a cölibátus problémájában látom, mint abban, hogy mai hierarchiánk és papságunk, meg a fiatalok között - általában - egy, sőt inkább két generációs távolság van. A "nagyapákat" szeretik, de szemléletük, életstílusuk nem vonzó a fiatalok számára.

- Mit jelentettek az egyháznak az államhoz való viszonyában jelentkező nehézségek?

A múltban igen jelentőseket. Opportunisták, elvtelenek akadtak mind papok, mind világiak között. Az "árral úszók", a gyenge jelleműek a karrier, a jobb lehetőségek érdekében, ha nem is elvi, de gyakorlati hitehagyottakká váltak. - A "másik oldalról" tekintve viszont: nem kis számú keresztény akkor is gyanakvással, gáncsoskodással fogadta az állami törekvéseket, ha azok a társadalom javát kívánták szolgálni. Pedig a keresztény embernek saját "plusz"-át lehet, sőt kell a közös emberi feladatokhoz hozzáadni.

Sajnálatos módon az állami vezetés - ideológiai megfontolásból vagy egyéb, előttem nem ismert okok miatt - a hívők gyanakvásához, kritikus állásfoglalásához maga is hozzájárult. A minimálisra csökkentett intézményes egyházi jelenlétből, felosztatásokból, megszüntetésekből (szerzetesrendek, sajtó, ker. ifjúsági egyesületek, stb.), nem sok áldás származott a szocializmust építeni kívánó társadalom számára. Ezt - úgy vélem - az illetékesek ma egyre inkább látják. Apránként újra foglalkozik az egyház betegekkel, öregekkel, deviánsokkal, fiatalokkal, a katolikus sajtó évtizedek alatt lassan kissé nagyobb példányszámot kapott, itt-ott jelen lehe-

tünk a rádióban, egészen ritkán a TV-ben. Pedig államunk az átmentett kultúrális-etikai keresztény értékekből ma is profitál, sőt ma egyre inkább igényli azok pozitív hatását.

Ugyanakkor furcsa helyzet alakult ki. Erre a feltett kérdés is rámutat. Külföldön – és olykor itthon is a Vatikántól a sajtóig szinte nem is tudják már a magyar egyházat úgy említeni, problémáiról úgy érdeklődni, hogy ne említenék az állammal való "összeforrottságát". Mintha sajtós "államegyház" lennénk. Itthon is sokat hallom: "az állam és az egyház". Az "és" kopula oly erős kapcsot sejtet, oly jelentős politikai és erkölcsi vonatkozásokat, mely mindkét fél számára sok pozitívumot jelenthet. Ez nem lenne baj, sőt – bizonyos feltételek mellett – jó is. De mi, egyháziak nem felejtethjük el, hogy létünkben nem vagyunk függvénye sehol a világon semmiféle államrendnek. Tisztes állampolgárokként akarunk élni, – Krisztus törvényeit is megtartva. Békésen együtt akarunk élni. E béke megbontására egyik fél sem tehet semmit. A krisztushívő "belső épsége" semmiféle állami formációnak nem következménye, nem is függvénye. Élhet az egyház – joga van hozzá – bármiféle társadalmi berendezkedésben.

Az elmúlt évtizedekben a magyar katolikus egyház nem egyszer krízis-állapotban élt. E krízis-folyamatban a legtragikusabb számunkra – szerintem – az volt, hogy kezdtünk megvakulni. Nem tartottuk eléggé nyilván, **nem láttuk** belső értékeinkből fakadó lényegünket, erőinket, erőtartalékainkat. És különösen szomorú: mintha elfeledtük volna, hogy mindezek Krisztustól a Szentlélek közvetítésével **vannak** és **hatnak** közöttünk. Mindezt nem voltunk képesek a hit szemével látni, meglátni és tudomásul venni. Nem tudom, lehet-e, szabad-e **ezt** a tényt bárkinek így pl. az államnak a rovására írni. Azt tartja a közmondás: **sub pondere crescit palma**. Nálunk – számomra úgy tűnik – ez nem áll.

- Önről úgy beszélnek, mint nagy kultúrájú emberről és mint "kri-

tikus hang"-ról, a Lékai-elnökség idején, a püspöki konferenciákon...

Nem tudom, ki "inspirálta" ezt a kérdést. Alapvetően rosszul tájékozott ember volt. Én senkinek nem voltam "ellenzéke". Szomorú lenne, ha a véleménynyilvánítás szabadságát "ellenzéki magatartásnak" minősítenék. Amikor szóban vagy írásaimban kritikusan nyilatkoztam, senki ellen nem léptem fel, hanem a meggyőződésem szerinti jó ügyet szolgáltam. Nem egyszer el is fogadták a kritikát. Kritikám, javaslataim az egyház belső életére vonatkozó problémákat érintették, pl. papnevelés, papi továbbképzés, teológiai oktatás, zsinati teológiánk elmaradottsága, bázisközösségek ügye, stb. Vagy talán "ellenzéki-ségnek" minősítette valaki, hogy volt olykor megfogalmazott, kimondott véleményem? Talán jobb keresztény, jobb egyháztag, mélyebben hívő az, akinek nincs kritikája, véleménye, - vagy nem meri azt kimondani? Kritikám széles körben, itthoni és külföldi előadásaimon, hazai és külföldön megjelent írásaimban hangzottak el. Soha semmiféle "fej" vagy "vezér" nem voltam, de olykor felfigyeltek arra, amit mondtam. Nem vagyok "született ellenzéki", de olykor lelkiismereti kötelességemnek tartom, hogy kimondjak valamit. Volt azonban arra is példa, amikor szeretnék volna, hogy "ellenzéki módon" nyilatkozzam, mégsem tettem, mert meggyőződésem ellen volt.

- Mi Pannonhalma szerepe az ország életében? Kultúrális központ, a lelkiség szent helye, kritikát képviselő jelenlét?

Pannonhalma múltjának ismerete nélkül nehéz e kérdést megválaszolni. Röviden: múltunk kötelez és feladatokat jelent a mában. Itt csak annyit említenék: a) szolgáljuk a keresztény és nemzeti folyamatosság biztosítását, egyházi és nemzeti "szentély" vagyunk, - ezt az állami tényezők is tiszteletben tartják; b) kultúrális és spirituális örökségünket igyekszünk korszerűen kamatoztatni; c) a szerzetesi életnek mindenütt

van kisugárzása, - nálunk is. Ennek örülünk és ezért igyekszünk sok mindent tenni; d) a béke szigete, a békesség helye akarunk lenni zaklatott világunkban; f) "prófétai-kritikus" jelenlétünk a magyar életben az imádság, a munka, a szeretet feladatait ötvözi egybe; g) mindezek alapján válunk egyre inkább zarándokhellyé (nem kegyhellyé).

- Őszinteség helyébe őszinteség: pozitívnak tartja a "kis lépések" politikáját vagy nem? Mi a véleménye?

Erre már több kérdésben utaltam. A "kis lépések" jók, fontosak, azokat nem lehet lebecsülni. Ha "közhellyé" degradálják, nevetség tárgyává lehetnek. Az élet realitását jelentik. Viszont érthetetlené válnának, ha nem látnánk - mi, egyházon belül - világosan az **irányt**, ha nem lennének e lépéseink **célratörők**. Feltételezem, hogy ezt ma világosan látja az egyházi vezetés. Szükség lenne a **kat. közvéleményt erről tájékoztatni** is: merre megyünk, mire törekszünk, mit akarunk a jövőben tervezni? Újra csak a hiányolt átfogó pasztorális programra utalok. Ebbe belefér pl. a templomok felújítása, építése, de arra is kell gondolnunk, hogy a következő generáció megtölti-e templomainkat. Adunk-e számukra életet biztosító lelki-szellemi táplálékot, melyre joggal igényt tartanak. Hogy a szóképnél maradjak: megfontolt, kis lépésekkel halad az ember a még ki nem taposott úton. De ha akadályok előtt áll, olykor határozottabban, sőt nagyobbat is kell lépnie. S ha az állam-egyház közösen megoldandó feladataira társadalmi-etikai problémákra gondolok, akkor már közösen szükséges ezt a **nagyobb lépést** megtenni.

Végezetül: nem annyira a kis vagy nagyobb lépések döntenek el, hogy tovább jutunk-e, hanem a biztosan kijelölt helyes irány. S ezt, vagy esetleg a távolabbi célt - tudtommal - nálunk még nem fogalmazták meg. Természetesen mindezt szívós türelemmel kell "kitárgyalni". Új prímásunk, új érsekeink, püspökeink vannak. Nálam

mind fiatalabbak, ha nem is épp a fiatal generációhoz tartozók. A holnapról ezért nekem nem feladatomban pontos terveket vázolni. Ezt nem is lehet. Az élet komplex, sok elősegítő és sok minden hátráltató akadály jelentkezik. A holnapot építő munkában szeretnék még erőmhez képest részt venni. És – mindenek előtt és fölött – bízom a Szentlélek éltető erejében.

Francesco Strazzari

R. Dietrich, Ansätze: Fotobibel, Stuttgart 1974, 57.1.

ERŐSZAKMENTESSÉG – HÁBORÚ – KATONAI SZOLGÁLAT

JOSEF BLANK

A neves egzegéta **Erőszakmentesség – háború – katonai szolgálat** című tanulmányát a **Zürichben** megjelenő **Orientierung** folyóirat közölte folytatásokban 1982-ben (14/15, 19. és 20. szám). A három részből álló terjedelmes íráson több jelentős, de a tartalmi összefüggéseket nem sértő rövidítést eszközöltünk, és a bőséges általános irodalmi hivatkozásokat is elhagytuk.

I. AZ ÚJSZÖVETSÉG FÉNYÉBEN

Nem is olyan régen még az NSZK-ban (s még inkább a XX. század első felének Németországában) a fegyveres katonai szolgálat vitathatatlan erkölcsi kötelességnek számított minden katolikus számára (kivéve a papokat és a szerzeteseket). (...)

Két tényezőnek köszönhető, hogy a hagyományos felfogást ma már egyre inkább megkérdőjelezzik. Az egyik:

– a modern háborúk (s különösen az atomháborúk) kérdéskörével és a fegyveres katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásával kapcsolatos újabb viták. A másik:

– az egész világra kiterjedő békemozgalom meglepően gyors növekedése. (...) E tényezők kétségtelenül jelentős szerepet játszottak a közvélemény formálásában – politikai hatásukat azonban igen nehéz lenne pontosan felbecsülni. (...) Az újabb kutatások éppenséggel azt mutatják, hogy meglepő változásokat láthatunk az egyháznak a háborúra és a katonai szolgálatra vonatkozó felfogásában, amelyeket természetesen az állam és az egyház közt fennálló mindenkori viszonyokat szem előtt tartva kell megítélnünk.

Mindaddig, amíg a római birodalom nem ismerte el az egyházat – azaz az első három évszázadban –, az egyház határozottabban tartotta magát a vérontás bibliai tilalmához, mint később, és elvileg szembenállt a katonáskodással. A 313-ban a milánói ediktumban is rögzített Nagy Konstantin-i fordulat azonban gyors és meglepő változást hozott.

Míg az ún. "Hyppolytos-kánonban" (Róma, III. sz. első fele) még az szerepel, hogy "a kereszténynek nem szabad saját akaratából katonáskodnia, s erre csak a felette állók akarata kényszerítheti" (Can. 74), Arles-ban 314-ben már úgy döntöttek a zsinati atyák, hogy "mindazokat ki kellátkozni, akik fegyverüket békeidőben leteszik, és saját akartukból kilépnek a katonai szolgálatból".(1)

Itt nyilvánvaló irányváltást tapasztalhatunk: ez volt ugyanis az első olyan zsinat, amelyet egy császár hívott össze. Közvetlen indítékot mindehhez a donatizmus körüli megoldásra váró viták kérdések szolgáltattak. Charles Munier azonban joggal teszi fel a kérdést: "Az egyházi ügyek terén valóban csupán ez az egyetlen probléma foglalkoztathatta a császárt? Konstantin a katolikus egyház hivatalos védője kívánt lenni; vajon cserében nem várhatott-e el valami viszonzást? Vajon a keresztény katonák dezertálásának – amit az érintettek szemében a messze visszanyúló egyházi hagyomány is szentesíteni látszott – nem az egyháziak által történő elítéléssel akartak-e véget vetni? Tényleg azt gondolták-e a zsinati atyák, akik szinte a nyugati világ összes püspökségét képviselték – Bretagne-tól Afrikáig, Spanyolországtól Gallián át Itáliáig –, hogy az egyház ezentúl az állami hadsereg védelmére szorul? Akárhogy is volt, az egyház és az állam közötti viszonyok terén új korszak kezdődött."(2)

Az alábbi következő fejtegetések történelmi-teológiai jellegűek. Az a szándékunk, hogy rekonstruáljuk az Újszövetség és az ősegyház ezzel

kapcsolatos elképzeléseit, s ezáltal megkönnyítjük az önálló véleményalkotást.

Katonai szolgálat Jézus idejében

Mint általában az egyház és az állam egész kezdeti fejlődése tekintetében, úgy itt is a zsidó viszonyokból kell kiindulnunk. Ahol csak lehetett, a korai kereszténység a zsidó előzményekhez kapcsolódott, s innen fejlődött tovább egyre növekvő önállósága és a zsidóságtól való elméleti és gyakorlati elszakadása révén. Ezekhez az előzményekhez tartoznak mindenekeelőtt a Julius Caesar által a zsidóknak adott privilégiumok. Ezek egyike volt a katonai szolgálat alóli mentesség is: "Egyetlen hivatalnok, hadvezér vagy legátus sem sorozhat a zsidók földjén katonákat a segédcsapatok számára, s a katonáknak sem szabad pénzt beszedniük, sem az áttelelés céljaira, sem pedig más ürüggyel, sőt inkább e népet minden sanyargatással szemben meg kell védeniük", mondja Caesar ediktuma.(3) A Hasmoneusok vallásos ellenállási és felszabadító mozgalmának sikeres lezárulta után a zsidók minden tekintetben békeszerető néppé fejlődtek. A Hasmoneusok dinasztiájához tartozó Johannes Hyrkános (Kr.e. 134-105) hódító háborúit már nem zsidó népi hadsereggel, hanem zsoldosokkal vívta.(4) Ez maradt a helyzet I. (Nagy) Heródes idejében (Kr.e. 37-4) és a római megszállás alatt is. E kiváltság vallási okokra vezethető vissza. A zsidók sabbatkor nem harcolhattak, be kellett tartaniuk vallásuk kultikus-rituális előírásait és a hadi jelvényeket sem volt szabad a római hadseregben szokásos módon tisztelniük. Ez az utolsó pont a keresztények esetében is fontos jelentőséget kap majd. Palesztínában akkor változott meg alapvetően a helyzet, amikor Judea római provinciává lett, és a zelóták erre a Judás Galileus vezette militáns zsidó felszabadító mozgalommal reagáltak.(5) A zelóták a fegyverek erejével szándékoztak szembeszállni a gyűlölt rómaiakkal és eképpen erőszakkal akarták megvalósítani Isten evilági uralmát. Ők voltak a politikai messianizmus tulajdonképpeni képviselői. Számukra már a császárnak járó adó, a "fejadó" megfizetése is hitbéli kérdés volt, hiszen a császár képmásával díszített pénzérmében is a képalkotás tilalmának megszegését látták.

Ugyanakkor a római közigazgatás bevezetése után

Palesztínában már mindenütt római katonák állomásoztak – mindenekelőtt segédcsapatok, főként pedig "olyanok, akiket ebben az országban rekrutáltak. E sorozások megtiszteltetése és terhe kizárólag Palesztína nemzsidó lakosságának jutott. A zsidók mentességet élveztek."(6) Az újtestamentumi szövegekben előforduló katonák is közülük kerültek ki – így például a Jézust keresztfeszítő kivégzőosztag. Zsidók aligha lehettek közöttük, ahogy azt a – nyilvánvalóan zsidóellenesnek tekinthető – jelenet is mutatja, amelyben Jézust a "zsidók királyának" nevezve gúnyolják (vö. Mk. 15, 16-20).

Mindezt összegezve abból kell tehát kiindulnunk, hogy a zsidók általában mentesek voltak a katonai szolgálat alól s biztosan nem érezték erős késztetést a római hadseregbe való bekerülésre. Ugyanez lehetett a helyzet Jézus, illetve Jézus tanítványai esetében is. Természetesen előfordulhattak kivételek (ahogy arról néhány egyiptomi zsidó esetében tudomásunk is van), ezek azonban csak megerősítik a szabályt.

Katonák az Újszövetségben

Általában véve feltűnik, hogy az Újszövetség véleménye a – természetszerűleg a római megszálló hatalmat szolgáló – katonákról semmiképpen sem mondható negatívnak. (...)

Jézus legfontosabb találkozását egy katonával a kafarnaumi százados szolgájának meggyógyítását elbeszélő történet mutatja be (Mt 8, 5-13; Lk 7, 1-10). E történet eredetileg a krisztusi mondások "Q" forrása által átörököltetett hagyomány része, s valószínűleg történeti magva is van. Csúcsát Jézusnak a római centurio nagy hitét magasztaló szava jelenti: "Bizony mondom nektek, Izraelben nem találtam ekkora hitet" (Mt 8, 10). A pogány századosnak nagyobb a hite, mint amekkorát Jézus a honfitársainál tapasztal. Bár Jézus tevékenysége során csak Izrael népéhez, a zsidókhoz fordul, e pogány százados fenntartás nélküli bizalma elől ő sem térhet ki. Ez a katona Jézus előtt megmutatkozó hitében Isten országa várományosának bizonyul. (...)

A kafarnaumi századost az Apostolok Cselekedeteiben szereplő Cornélius nevű római századossal együtt érdemes vizsgálni. Ő az "úgynevezett itáliai cohors" századosa, azaz római katonaként áll előttünk, akiről ezt olvashatjuk: "Vallásos és istenfélő volt egész háza

népével együtt. Bőségesen osztotta az alamizsnát a népnek, és állandóan imádkozott az Istenhez" (ApCsel 10, 2). Nyilvánvalóan prominens személyről van esetében szó, akit Lukács azért választ ki, hogy az ő és házanépe példáján keresztül a pogányok keresztény hitre való elhivatottságát demonstrálja. Úgy tűnik, hogy Lukács értesült ehhez hasonló esetekről (akár az általa ismert hagyomány, akár pedig saját tapasztalatai alapján). Minden valószínűség szerint ő maga is a zsinagógához és annak monoteista istentiszteletéhez közelálló "istenfélő pogányok" köréből való volt. Éppen az Apostolok Cselekedeteinek 10. fejezetében olvashatók világítják meg, hogy valakinek a katona volta önmagában még nem akadálya a kereszténnyé válásnak és az üdvözülésnek.(7) Épp e két római századost hozták fel újra és újra annak példaként, hogy "katonák is üdvözülhetnek".(8) - Az Apostolok Cselekedeteiben Lukács többször is említi, milyen korrekt módon bántak a római katonák Pál apostollal, akinek az élete - ha ők meg nem védik - a zsidók miatt veszélyben foroghatott volna (vö. ApCsel 21, 30-40; 22, 22-29; 23, 12-34; 27, 1). Láthatólag Lukácsnak érdekében áll kiemelni a római katonák és tisztségviselők Pál apostollal - a keresztény hit hirdetőjével - szembeni példás vagy legalábbis korrekt viselkedését. (...)

S végül említsük meg a Jézus keresztje alatt álló, a kivégzőosztagot vezető századost is, akiről ezt olvashatjuk: "Mikor a százados, aki ott állt, látta, hogyan lehelte ki lelkét, kijelentette: 'Ez az ember valóban az Isten Fia volt.'" (Mk 15, 39). Ez természetesen a keresztények szemében is különleges elismerést keltett a centurió iránt.

Egyeseknek talán nehezükre eshet ezt az újszövetségi tanúbizonyságot tudomásul venni és ennek érvényességét elismerni. Mindez ellentmondhat legdédelgettebb elvárásainknak és kívánságainknak. Mégis úgy tűnik, hogy el kell fogadnunk e bizonyítékokat, mert ezek révén megszabadulhatunk mind a negatív, mind pedig a pozitív közösségi előítéletektől. A katonákról az Újszövetségnek - különösen a nem alsóbb- avagy közepes rangúakról - meglehetősen jó véleménye van, s ezek nem a "gonosz" megtestesítői. Itt is arra a következtetésre juthatunk, hogy a későbbi őskeresztény gyakorlat valószínűleg rigorózusabb volt annál, amit Jézus felfogása és gyakorlata tükröz.

Jézus politikai felfogása

Nem is olyan könnyű megválaszolni a kérdést, mi volt "Jézus politikai felfogása", hiszen az evangéliumokban nincs közvetlen utalás erre. Ugyanakkor e kérdésfelvetés teljességgel jogosult, hiszen a Názáreti Jézus egy meghatározott, viszonylag jól ismert időben és világban élt.(9) (...)

Annak mindenesetre világosan ki kell tűnnie, hogy Jézus – ahogy az a Salamon király zsoltárainak nevezett, valószínűleg farizeus eredetű korai zsidó dalgyűjtemény 17. és 18. darabjában megjelenik – éppúgy elhatárolta magát kora **politikai messianizmusától**, mint a zelóták milítáns zsidó szabadságmozgalmától.(10) (...)

Tanulságos lehet e tekintetben az az interpretáció, amellyel Máté evangéliuma mindeneke-lőtt **Jézus erőszakmentességét** emeli ki. Kulcsszava a "jámbor", "szelíd", amelyet a német ökumenikus fordítás "erőszakmentesnek" ("gewaltlos") fordít; a görögben **πραῖς** áll. E szó az Újszövetségben csupán négyszer fordul elő (Mt 5,5; 11, 29; 21, 5; – 1Pt 3,4). Vegyük például a nyolc boldogságban szereplő, valószínűleg magára Mátéra visszavezethető szavakat: "Boldogok a szelídek (az erőszakmentesek, **mites**/elnézőek), mert övék lesz a föld".

E boldogság kinyilvánítása egyszerűen a 37, 11 zsoltár kijelentését veszi át: "A szelídek ellenben uralják a földet, és élvezik a béke teljességét." Természetesen itt az a lényeges, hogy a "szelíd/**πραῖς**" Máténál **jelentőségeltjes Jézus-predikátummá** válik. Így szerepel az "elfáradtakhoz és terhet hordozók"-hoz intézett felszólításban is, mely kizárólag a Máté evangéliumban szerepel: (Mt 11, 28–30).

"Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok s akik terhet hordoztok – én megkönnyítelek titeket.

Vegyétek magatokra igámat, és tanuljatok tőlem,

mert szelíd vagyok és alázatos szívű,
s megtaláljátok lelketek nyugalmaát."

A "szelíd és alázatos Jézus" igája kétségkívül Jézusnak azokra az útmutatásaira vonatkozik, amelyek például a hegyi beszédben vannak összegyűjtve; e "szelíd és könnyű iga" szembe helyezkedik a farizeusok tanításával, amelyről a farizeusokat dorgáló beszédben ezt olvassuk: "Elviselhetetlenül nehéz terheket hordanak össze és raknak az ember vállára, de maguk ujjal sem hajlandók mozdítani rajta" (Mt 23,4). "Szelídség, emberszeretet és jóság jellemzi Jézus eljárását és követeléseit. Ez pedig sokkalta több, mint pusztán "erőszakmentesség", amely nélkül persze valóban nem lehet szó igazi jóságról. – Hogy Máté számára a "szelídség" fogalma egy messiási Jézus-predikátummal is összekapcsolódik, az e kifejezés harmadik előfordulási helye – azaz Jézus jeruzsálemi bevonulásának Máté-evangéliumbeli leírása – alapján válik világossá (Mt 21, 1-9; vö. Mk 11, 1-10; Lk 19, 28-40; Jn 12, 12-19). Máté Márkon túlmenve azt a számára nyilvánvalóan fontos magyarázó idézetet közli itt, amely tulajdonképpen Iz 62, 11 és Zak 9, 9 kombinációja:

"Mondjátok meg Sion leányának:
Nézd, királyod vonul be hozzád,
szerényen, számárháton,
a teherhordó állat csikaján" (Mt 21,5)

Ennek az idézetnek, melyet Máténak Jézus jeruzsálemi bevonulásához fűzött kommentárjaként foghatunk fel, zelótaellenes éle van. Jézus a nem-zelóta, az erőszakmentes Messiás-király, aki ünnepélyesen bevonul saját városába, amely azonban nem fogadja el őt Messiásként. (...)

Eredetileg zelótaellenes értelme lehet a **búza közti konkolyról szóló példabeszédnek** is (Mt 13, 24-30). Arra a zelóta felfogásra vonatkozhat, hogy "Isten összes ellenségének" elpusztításával e világban minden gonoszt megsemmisíthetünk és Isten tiszta birodalmát teremthetjük meg. Jézus

azonban éppen ezt tagadja. A példabeszédben szereplő magvető így beszél (Mt 13, 29f.): "(Akarod, hogy elmenjünk és kigyomláljuk?) Nem - válaszolta -, nehogy a konkolyt gyomlálva vele együtt a búzát is kitépjétek." A zelóták felfogásában Jézus nyilvánvalóan a végső ítéletre egyedül jogosult Isten felségjogaiba való beavatkozást látott. Ha az emberek saját eszközeikkel akarják a nagy tisztogatást elvégezni, az csak katasztrófákhoz és nagyon is kérdéses "végső megoldásokhoz" vezethet.

Az ellenségszeretet és lemondás az erőszakról

Nincs kétségem afelől, hogy az "ellenségszeretnek" az erőszakra való lemondással összekapcsolt parancsa (vö. Lk 6, 27-36, Mt 5, 39-42, 43-48) autentikus Jézus-kijelentés. Máténál az ellenségszeretet parancsa az "antitézisek" végén szerepel és éppen ezzel akarja egy konkrét példán bemutatni, mi módon szárnyalja messze túl a Jézus-tanítványok "igazságossága" az "írástudókét és a farizeusokét" (Mt 5, 20). A záró megokolás - "Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes" (Mt 5, 48) - nem valamiféle aszkétikus tökéletességre-törekvést tükröz, hanem a héber értelmezés szerint értendő: itt tényleg "az ember egész-voltáról" van szó. Az ember egész-voltának Isten egész-voltát kell tükröznie; Istennek az ember iránti határtalan jóságát és nagylelkűségét kell az embernek utánoznia. Lukács ezt tartalmilag interpretálja: "Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas" (Lk 6, 36). Természetesen lehetőleg a konkrét gyakorlatra kell mindezt vonatkoztatni. Eközben magától értetődőnek tekinti, hogy minden ember szereti barátait (a pogányok éppúgy, mint a vámosok és - Lukács szerint - még a "bűnösök" is). Az ellenségszeretet ennél több: arra törekszik és arra hivatott, hogy az embereket egymástól elválasztó töréseket és szakadékokat áthidalja. **Szent Ágoston** jól értette ezt, amikor így írt: "Szeretnünk kell ellenségeinket - nem

mintha már testvéreink lennének, hanem hogy testvéreinkké váljanak."(11) Az ellenségszeretet eképpen Isten megmentő, üdvösségszerző szeretetében való osztozássá, az Ő evilági üdvösségszerző működéséről való tanúságtétellé válik. Természetesen mindebben kifejezésre jut az a mód is, ahogy Jézus a vámosokkal és a bűnösökkel bánt. Természetesen közösségi "politikai" jelzészerepe is volt annak, hogy Jézus nyilvános helyeken a római megszálló hatalom kollaboránsainak társaságában mutatkozott. Nem tartotta magát a "barát" és az "ellenség" hivatalos definícióihoz. Sőt azt kell mondanunk, hogy Jézus emberi természetének teljességgel mentesnek kellett lennie az ellenség-képtől; az ő saját "identitásának" kialakításához nem volt szüksége ilyenekre, hiszen ő egészen másvalamiben lelte meg a maga "megerősítését". Véleményem szerint ez Jézus ember-mivoltának egyik legfontosabb aspektusa.

Ettől pedig elválaszthatatlan az erőszakról való lemondás. Ez éppen a hatalmasokkal szembeni félelemmentességből fakad, melyet Jézusban csodálunk, s amelyet csak az Istenben való végső védettség magyarázhat. Jézus nem volt teljesen mentes a félelemtől, hiszen félt a haláltól is. A vallási és az állami hatalom képviselőivel szemben azonban semmiféle félelmet nem érzett, e téren belülről és magatartásában is szabad ember volt. Az erőszakról, a bosszúállásról való lemondás, a gonosszal szembeni ellentem-állás követelményeit (vö. Mt 5, 38-42) csak a belső megfontoltság és nagyobb szabadság kifejezésének tarthatjuk, nem pedig gyengeségnek avagy akár gyáva erőtlenségnek. Jézus nyilvánvalóan tudta, hogy az erőszak elkövetője belsőleg gyengébb és voltaképpen rab, s éppen ettől a belső rabságtól kell őt megváltani. Mindaddig, amíg az ütésváltások reakciómechanizmusában a "szemet szemért, fogat fogért" elv vezérel az embert, nem szabadulhat ki ebből az ördögi körből. A belsőleg szabadnak, nagyvonalúnak

kell megtennie az első lépést - az erőszakról való lemondás elképzelhetetlen nagyvonalúság, megfontoltság és nagylelkűség nélkül. Az aggodalmas számíttatás és saját igazunk bizonygatása ennek éppen az ellentéte lenne. Az is világos, hogy az erőszakot nem lehet Jézusra hivatkozva igazolni még akkor sem, ha "igazságos" avagy "forradalmi" erőszakról van szó. Becsületes különbségtételre van szükség, míg el nem érkezik "Isten országa". Az erőszakos cselekedetek vagy az erőszak bármiféle alkalmazása a megváltatlan világ jellegzetessége, amely megváltás és erőszakmentesség után sóvárog. S mert "Jézus ethosza" feltételezi a belső szabadságot és az Istennel való közösségen alapul, nem pedig valamiféle "magasabbrendű erkölcsön" vagy olyan erkölcsi posztulátumokon, amelyeknek a csődjét nap mint nap újra tapasztaljuk, ezért soha nem is lehet belőle "törvény" és követését sem lehet soha "törvényesen" megparancsolni. A szabadság és a kényszermentesség lényegi jegyei Jézus tanításának, ezekben a legmagasabbrendű szabadság igénye mutatkozik meg, megvalósításuk is csak az egyéni szabadság tette lehet, s egyzersmind felszabadítóan hatnak az őket megvalósító személy lelkére. Ez azonban megköveteli mindegyiküinktől, akik készek vagyunk ezt az útmutatást követni, hogy Isten szeretetére adott válaszként adjunk új irányt egész gondolkodásunknak és magatartásunknak, azaz megköveteli a teljes megtérést, a metanoiát. Itt Jézus konkrét követéséről van szó, ami "Jézus gondolkodásmódjának" alkotó módon való "utánzása", az Ő lelkében és az Ő lelke által való élet. Ez pedig éppen ellentéte a lélektelen és fantáziátlan engedelmeskedésnek. Jézus útmutatásainak követéséhez tényleg az egész emberre szükség van, különösen pedig alkotó értelmére, bölcsességére és bátorságára, hiszen itt éppen a személyes felelősségről van szó. Ha ezeket az útmutatásokat kiragadjuk e kontextusból és "törvényeket" kreálunk belőlük, akkor nemcsak hogy nem lesz

hatásuk, hanem – mint ahogy a nyugati kereszténység esetében sokszor látjuk – nem veszik komolyan és nem valósítják meg azokat, vagy pedig a legnagyobb álszentséghez és rémuralomhoz vezetnek, ahogy ezt a puritánok, a moralista diktátorok, s olyan "forradalmárok" példája mutatja, mint Cromwell, Robespierre vagy Lenin és Sztálin. Ezeket az útmutatásokat először magunkra kell vonatkoztatni ("magunk" alatt értve egyben saját közösségünket és egyházunkat is), és nem "a többiekre, akiknek tulajdonképpen szükségük van erre" (mert így újra csak az álszentségnél kötnénk ki). Az ebből adódó politikai következményeket persze nem lehet eleve kiszámítani; nekünk is – Jézushoz és az ő tanítványaihoz hasonlóan – számolnunk kell azzal, hogy az ellenségszeretetünk és a nagy szabadság áldozataivá válunk. Ilyen áldozatok nélkül azonban nem születhet meg ez a szabadság és szeretet.

A "kard"-logionok

Hogyan kell tehát értenünk az alábbiakat (Mt 10, 34-36 (vö. Lk 12, 51-53)):

"Ne gondoljátok, hogy békét jöttem hozni a földre.

Nem békét jöttem hozni, hanem kardot.

Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert apjával, a leányt anyjával, a menyét anyósával.

Az embernek a tulajdon családja lesz az ellensége."

Ez volt az a bibliai szöveg, mellyel az utóbbi időben oly sokszor visszaéltek, kiragadva azt összefüggéseiből és egész lehetetlen módon értelmezve e kijelentést: mintha Jézus ezzel a kard használatát akarta volna igazolni! A bibliai logionok képes kifejezések, és a "kard" metaforával a szöveg azokat az összeütközéseket és konfliktusokat jelöli, amelyek Jézus üzeneté-

nek - azaz az evangélium - elfogadásával együtt járnak. De ilyen konfliktus akkor is keletkezhet, ha az emberek elzárkóznak ez elől az üzenet elől vagy ha egyszerűen értelmetlenségnek tartják azt. Az erőszak formálta és uralta világ, melyben csak az erősebb joga érvényesülhet, nem értheti és nem valósíthatja meg Jézus üzenetét, hiszen azzal az erőszakosoknak, a gazdagoknak és a hatalmasoknak a köreit túlságosan is megzavarná. Így kerül aztán sor arra a konfliktusra, amelynek éppen a jók, a valóban igazak, a védtelenek esnek áldozatul. Ha e szöveget Máté 10. fejezetének tágabb összefüggéseibe beleillesztve újraolvassuk, akkor felfedezzük igazi értelmét. Ezt olvassuk: "Nézzétek, úgy küldelek titeket, mint bárányokat a farkasok közé. Legyetek tehát okosak, mint a kígyók és egyszerűek, mint a galambok" (Mt 10,16). Jézus nyilvánvalóan tudta már, miről beszél - tudta, mi jut osztályrészül a valóságos világban (a farkasok társadalmában) annak az "erőszakmentességnek", amelyet ő saját magától és az övéitől elvárt. Nem voltak illúziói. S nem azt mutatják-e nekünk az evangéliumok, hogy ő sem kerülhette el a saját családjával (s édesanyjával!) való konfliktust (vö. Mk 3, 20f.; 3, 31-36; 6, 1-6a; Jn 7, 1-9)? E jegyek nem illenek bele a "jó és édes Jézusról" alkotott hagyományos képünkbe; ám abba sok minden nem illik bele az evangéliumokból. Mindenesetre most már világos talán, hogy mit is kell értenünk az "evangélium miatti konfliktus" kifejezésen: ez nem a kard használatának igazolása, hanem világos utalás azok számára, akik a "béke evangéliumát" a jézusi értelemben valóban komolyan veszik: ők sem kerülhetik el a konfliktusokat. (...)

"Jézus ideje" - "az egyház ideje"

Egy másik ilyen logion a "két kardról" szól (Lk 22, 35-38):

"Aztán tovább beszélt hozzájuk:

'Amikor elküldtelek benneteket erszény, tarisnya és saru nélkül (ld Lk 10, 4), szenvedtetek-e hiányt valamiben?'

'Semmilyen' - felelték.

'Most azonban - folytatta -, akinek van erszénye, vegye elő, ugyanúgy a tarisnyáját is.

Akinek pedig nincsen, adja el a ruháját és vegyen rajta kardot.

Mondom nektek, be kell következnie annak, amit az Írás rólam mond:

A gonosztevők közé számítottak (Lz 53, 12). Sorsom beteljesedik.

'uram - mondták -, nézd itt van két kard!' Erre csak annyit mondott: 'Elég.'"

Ez a "két kardról" szóló szöveg előre nem sejtett pályát futott be a későbbiekben. Első ezzel kapcsolatos kérdésünk arra vonatkozik, mit értett mindezen Lukács. Lukács evangélistánál az utolsó vacsoráról szóló beszámolóhoz (vö. Lk 22, 7-13, 14-20) kapcsolódóan - ahogy azt elsősorban **Heinz Schürmann** bizonyította egész sor tanulmányában - egy "búcsúbeszédet" (Lk 22, 21-38) olvashatunk. (12) E búcsúbeszédben Jézus - Lukács szerint - bizonyos útmutatásokat adott tanítványainak a jövőre vonatkozóan - arra az időre tehát, amikor ő maga már nem lesz velük. Lukács határozott különbséget tesz "Jézus ideje" és az "egyház ideje" között. Jézus idejében a tanítványok teljesen Jézus földi jelenlétének és Isten általa hirdetett üdvözítő uralmának hatása alatt álltak. Ekkor nem kellett törődniük a földi dolgokkal, ahogy azt mindenekelőtt a 72 tanítvány elküldésének (vö. Lk. 10, 4; 10, 1-20) felidézése is világosan mutatja. Akkoriban a tanítványoknak még a radikális szegénység és igénytelenség utasításához kellett tartaniuk magukat. Az ezután következő időkben - amikor Jézus már nem lesz velük - ez másként lesz. A tanítványoknak maguknak kell gondoskodniuk földi szükségleteikről - ideértve saját biztonság-

gukat is. "Most azonban..." - "ez a 'most' egy egyértelmű időhatárt jelöl - most már ez másként lesz. Jézus tanítványainak előre fel kell készülniük missziós útjaikra, pénzt és élelmiszert kell e célra szerezniük, hiszen ezután már nem várják őket baráti házak tárt kapui. Jézus szava tehát az elkövetkező ellenségességre akar figyelmeztetni, arra szeretné tanítványait felvértezni és bátorítani".(13) (...)

Lukácsnál tényleg éles ceruzát láthatunk Jézus üdvözítő jelenlétének ideje ("akkor, amikor elküldtelek benneteket...") és Jézus eltávozása utáni idő közt, amely Krisztus újraeljöveteleig és Isten országának végleges eljöveteleig tart ("most azonban...") ez az új idő, Jézus távollétének ideje új intézkedéseket tesz szükségessé. A tanítványoknak maguknak kell gondoskodniuk magukról. Ha e síkon maradunk, akkor a "két kardról" szóló újszövetségi hely teljességgel realista értelmű lehet: ebben az időben szükség lehet arra is, hogy a tanítványok megvédjék magukat, s ehhez tényleg "kardra" van szükség. Természetesen eközben nem léphetik át a jogos önvédelem határait és nem személyes biztonságuk érdekeit kell elsődlegesnek tekinteniük - hiszen amikor a tanítványok két kardot hoznak, rögtön ott áll a korlátozás: ennyi elegendő lesz. Tehát a tanítványoknak nem a "kardra" kell építeniük önvédelmüket, s egyáltalán nem kell átfogó "védekezésre" berendezkedniük. Mindenesetre az új helyzetben védekezniük is kellhet. Hogy ezt mi módon tegyék, arra példa lehet az, amit az **Apostolok Cselekedetei** mond Pál apostolnak már az "egyház idejére" eső viselkedéséről. Pál szükség esetén a maga számára tényleg a római állam jogi védelmének "kardját" igényelte (és ezzel, ha akarjuk, már a későbbi "kompromisszumot" valószínűsítette meg)! A páli gyakorlat, ahogy azt az **Apostolok Cselekedetei** is mutatja, a "realista értelmezést" támasztja alá. (...)

Ez azt jelenti, hogy - Lukács szerint - az erőszakról való radikális lemondás Jézus halála

után éppúgy kivihetetlen, mint a létfenntartásról való lemondás, amely pedig Jézus életében szintén jellemzője volt a "vándorradikalizmusnak".(14) Lukács szerint Jézus ezzel a tanítványok önvédelmi jogát igazolja, természetesen egészen pontosan megállapított határokon belül. Nekem ez tűnik a "két-kard-logion" legkézenfekvőbb magyarázatának. (...) Lukács valószínűleg úgy gondolkodhatott: amíg még nem jött el Isten országa, addig a tanítványoknak van bizonyos joga az önvédelemre.

Ezzel egyben elvetem a "két-kard-elmélet" középkori allegórikus értelmezését is. Gelasius pápának (492-496), amelyet Anastasius bizánci császárhoz írott híres levelében fejtett ki, a "két hatalomról" szóló elmélete szerint, "két dolog van ugyanis, fenséges császár, amely révén a legfelsőbb helyeken e világ kormányoztatik, ez pedig a püspökök megszentelt tekintélye és a császári hatalom". Ehhez képest a "két-kard-elmélet" komoly radikalizálódást jelent:

"Szerencsés eset, ha a királyság kardja a papság kardjával szövetkezik, eképpen a pap kardja tompítja a király kardját, a király kardja pedig élesebbé teszi a papét. Ez az a két kard, amelyről az Úr szenvedéstörténetében eképpen beszélnek a tanítványok: 'Nézd itt van két kard!', mire az Úr annyit mondott: 'Elég.' (Lk 22, 38). Ha ugyanis a királyságot támogatjuk, növekszik ezzel a papság, és mindkettőnek tisztelet lesz az osztályrésze, mivel az Úr előbb említett szava szerinti szerencsés egyesülés kapcsolja e kettőt egymáshoz."

A mai exegézisnek azonban a "két kardról" szóló újszövetségi rész "allegórikus értelmezését" (Lk 22, 35-38) durva félreértésének kell tekintenie, amely pusztító következményekkel járt és utólag sem igazolható. Természetesen továbbra is megfontolandó, nem lesz-e újra és újra szükség olyan kompromisszumokra, mint amilyenekre Lukács ebben a "búcsúbeszédben" utal. Hogy Jézus "eszkatologikus tanítását" hogyan lehet megvaló-

sítani egy megváltatlan világban, ez a kereszténység alapproblémája és legnehezebb leckéje marad egészen az Úr eljöveteléig.

II. A KORAI KERESZTÉNYSÉG KORSZAKA

Mennyire értette meg és valósította meg az ős- és a korai kereszténység Jézus alapelveit és az erőszakmentesség általa megvalósított gyakorlatát? E kérdést az Újszövetségben található bizonyítékok alapján igyekszünk megválaszolni az alábbiakban. Eközben azonban szem előtt kell tartanunk azt a tényt is, hogy az a konkrét történelmi-politikai helyzet, amelyben a korai keresztény közösségek és a leendő korai katolikus nagyegyház is élt, erősen befolyásolta mind a hagyomány megőrizte Jézus-maximák értelmezését, mind pedig azok gyakorlati megvalósítását. A történelmi-társadalmi és politikai helyzet szolgáltatta a mindenkorai korai keresztény praxis külső keretét, megvalósulásának feltételeit. Amennyiben ezek a feltételek változtak, az magára a korai keresztény gyakorlatra is hatással volt. Ez olyan alapvető fontosságú tény, amely máig érvényes.

Először a jeruzsálemi templom lerombolásáig (Kr. u. 70) tartó korszak zsidókeresztény-palesztínai őskeresztény közösségeivel, majd a római világbirodalomban fokozatosan kialakuló nagyegyház keresztény közösségeinek helyzetével foglalkozunk. Ez az egyház a II. és a III. században egyre jobban függetlenedik a zsidóságtól, amelynek árnyékában felnövekedett, és szerepe a nyilvánosság előtt is világosabbá válik. Önálló szociológiai tényező lett, amelynek befolyásával egyre inkább számolni kellett a későantik világban. Ez az egyház azonban – legalábbis ami az általunk vizsgált korszakot (I–III. század) illeti – sem társadalmilag, sem politikailag-jogilag nem épült be a római társa-

dalomba. Emiatt mind a római állam viselkedését, mind pedig az egyház magatartását bizonytalanság jellemezte, ahogy az az ifjabb **Pliniusnak Traianus** császárhoz írott híres levelében és annak reskriptumában is egészen világosan tükröződik (vö. Plinius, Epistulae X, 96. 97). Az úgynevezett "keresztényüldözések" során az állam e bizonytalanságot erőszakos intézkedésekkel akarta felszámolni.

A keresztényeknek a katonai szolgálatban való részvételét is e tágabb összefüggésben kell vizsgálni. A katonai pálya választhatóságának problémája először akkor válik akuttá, amikor 170 és 180 között az egyház bizonyos társadalmi jelentőségre tesz szert. "Úgy tűnik, hogy kb. Kr. u. 175-ig még nem voltak keresztény katonák s ennek megfelelően nem létezett 'katonakérdés' sem. A katonáskodás a keresztények közt ekkor még nem képezte vita tárgyát. Kudarcot vallott minden kísérlet, hogy a korai források – és különösen az Újszövetség – alapján konkrét választ kapjunk e kérdésre."(15) Katonák áttérhettek ugyan a keresztény vallásra (vö. a Lukácsal kapcsolatos fejtegetéseinket az első részben); fordított esetről azonban (hogy keresztények katonának álljanak) nincs tudomásunk.

Az őskeresztények gyakorlata

Nem kételkedhetünk abban, hogy a legelső keresztény gyülekezet és az összes egyéb korai keresztény gyülekezet tartotta magát Jézus útmutatásaihoz és azokat magára nézve kötelező érvényűnek tekintette. A Jézus-tanítványok az új Jézus-Tóra szerint éltek. Ennek legvilágosabb bizonyítéka az a két beszédgyűjtemény, amely Máténál a Hegyi-beszéd (Mt 5-7), Lukácsnál pedig a "mezei prédikáció" (Lk 6, 17-49) szövegében maradt ránk. Ezek a maguk módján egyaránt a **Q forrásnak** nevezett logiongyűjtemény anyagából építkeznek és azt a jézusi tanítás példájaként állítják elénk. De a korakeresztény

időkből származó **A tizenkét apostol tanítása** (Kr. u. 90 körül) is szerepelteti az erőszak tiltását és az ellenség iránti szeretetet, mint az összes keresztény által követendő, kötelező "élet-utat" (Didache 1, 2-5a). Az erőszakról való lemondás és az ellenségszeretet különösen is jellemző a korai keresztény közösségekre. **Paul Hoffmann "Studien zur Theologie der Logienquelle"** című művében azt a felfogást képviseli, hogy a logiongyűjtemény egy zsidó-keresztény közösségre vezethető vissza (ezt Hofmann **Q-csoportnak** nevezi), amely nagypéntek és húsvét után folytatta Jézus igehirdetését Isten országának közelségéről. Szerinte itt olyan karizmatikus-prófétai jellegű missziós mozgalomról volt szó, amely Jézus küldetésére hivatkozva és Jézus Emberfiaként való újraeljövetelét várva Isten országának közelségét hirdette. Ennek során különösen is határozottan képviselték Jézus békegondolatát azáltal, hogy felkínálták az embereknek az eszkatológikus békeüdvözletet (vö. Mt. 10, 13; Lk 10, 5f.). "Ez a békeüdvözlet a Q-ban szereplő más kijelentések által konkretizálódik: zelóta-ellenes tendenciára utal az ellenségszeretet központi jelentősége (Lk 6, 20ff.), az 'erőszakosokkal' való konfliktus, amely erre az időszakra általában jellemző (Mt 11, 12), és a politikai Messiás-kép elutasítása a kísértéstörténetben. Az, hogy a csoport hitvallást tett Jézus, mint Emberfia mellett és tovább adta Jézus üzenetét, az a békepárt melletti kiállást jelentette abban a konfliktusban, amely a békepárt és a lázadók között kitört és amely zsidó háború előtti években a palesztínai helyzetet meghatározta. Mivel így módon politikai kérdéseket is érintettek, igehirdetésük különleges árnyalattal színesedett és heves ellentétekhez vezetett saját népük bizonyos tagjaival, akiknek - Jézus, az Emberfia nevében - az ellenségszeretetet kínálták fel mint egyedüli lehetőséget a küszöbön álló ítélettől való megmenekülésre". (16) Nincs eldöntve a kérdés, valóban feltételezhetünk-e egy külön **Q-csoportot**,

Paul Hoffmann azonban igen plauzibilis képet fest a korai palesztínai zsidókereszténységnek a zsidó háború (Kr. u. 66-70) kitörése előtti általános helyzetéről. E zsidókeresztények – Jézust követve – maguk is a zelóták politikai messianizmusa ellen léptek fel, és a békét tekintették az **evangélium** alapvető tartalmának. Ez a beállítottság szükségszerű következménye volt a keresztrefeszített **Messiás: Jézus** melletti hitvallásuknak. A Messiás-Jézus követői messiási reményükre a döntő pontban választ kaptak: számukra a Názáreti Jézus volt a Messiás. A "fényfiainak a sötétség fiai ellen a végső időkben vívott háborúja", ahogy azt a qumrani **Háborútekercsből** és más apokaliptikus szövegekből ismerjük, sohasem játszott szerepet Jézus gondolkodásában – legalábbis hiányzik az erre való leghalványabb utalás is.
(...)

III. AZ ÓKORI EGYHÁZ FELFOGÁSA ÉS GYAKORLATA

Az egyházatyák főleg az **Efezusiaknak írt levélre** (6, 10-20) támaszkodva alakították ki a **militia Christi** gondolatát. (...)

Az **Isten Katonájának** avagy a **militia Christi**-nek a gondolatát nagyon gyorsan befogadta a keresztény antikvitás, legalábbis – **Tertullianus** (Kr. u. 160 körül – 220) tanúbizonysága szerint – a latin Nyugat. A keresztény keresztsége révén lép be Krisztus hadseregébe. S miképp a római légionárius leteszi csapata zászlajára az esküt (latinul: **sacramentum**), s ezzel aláveti magát a császár parancsainak, éppúgy a keresztséget is **sacramentum**-ként fogják fel, amely által a keresztény visszavonhatatlanul Ura (Kyrios), azaz Krisztus birtokává teszi magát. "Megengedettnek tarthatjuk-e azt, hogy Istenen kívül egy embernek is esküvel fogadjunk meg valamit, Krisztus mellé még más urat is beiktatva...?"(17) Az Úr Jézus Krisztus melletti eskün (**sacramentum**) kí-

vül a keresztények nem esküdhetnek hűséget más úrnak. Tertullianus számára ez jelenti a döntő érvet amellet, hogy keresztények nem katonászkodhatnak. Ebbe belejátszott az is, hogy a katonai eskü az állam- és a császári kultusszal való egyértelmű rokonság jegyeit mutatta, és ezért keresztény szemszögből mindig is bálványimádásnak, illetve hittagadásnak volt tekinthető. Tertullianus tanácsa szerint a kereszténynek - hogy bűnbe ne essék - tartózkodnia kell mindenféle közhivatal elvállalásától. (...)

Temészetesen ez a szolgálat - ahogy ezt újra és újra hangsúlyozzák is - **teljességgel az evangélium értelmében vett békeszolgálatot és a béke érdekében végzett szolgálatot jelent**, amelynek legfontosabb fegyvere az ima, és mentes mindenfajta erőszaktól. A keresztények inkább elszenvedik az igazságtalanságot, mintsem hogy cselekedjék azt vagy akár éppen bosszút álljanak az elszenvedett igazságtalanságért. Mindezzel szemben persze ott van a zavarba ejtő konstantini fordulat. Ezek a korai keresztények az 1z 2, 4/Mik 4, 3 szövegét is ("...ekevassá kovácsolják kardjukat és lándzsájukat szőlőmetező késsé...") a keresztény közösségre vonatkoztatták, amelyben már megvalósult a messiási béke kora:

"Jézus útmutatásait követve azért jöttünk, hogy összezúzzuk és ekevassá alakítsuk azokat a lelki kardokat, amelyekkel ellenfeleinkre támadtunk és amelyekkel felfogásunk védelmében harcoltunk, a korábbi harcokban használt lándzsánkból pedig szőlőmetező kést csináljunk. Mert többé soha nem ragadunk már kardot egy nép ellen sem, és nem a háború művészetét tanuljuk ezután, hiszen a béke gyermekeivé váltunk vezérünk, Jézus Krisztus által."(18)

A keresztény közösség a **világtól** elkülönült üdvösséges területnek tekintette magát, melyben Isten és Krisztus békéje már uralomra jutott és jelenvalóvá vált. A háborúk viszont az Istennel szembenálló kozmosz részét képezik. Ezen túlme-

nően azonban a keresztények arról is szilárdan meg vannak győződve, hogy imádságuk és jámbor, békeszerető életük tanúbizonysága által a háború és az erőszak megfékezéséhez is hozzájárulnak. Celsus pogány filozófus (II. század) szemrehányására, miszerint a keresztények semmit sem tesznek a köz javáért és katonáskodásuk által sem támogatják a császárt, Órigenész világos választ ad:

"Minderre azt kell mondanunk, hogy kellő időben az uralkodó mellé állunk, méghozzá Isten segítségét hozva, mivel Isten fegyverzetét öltjük magunkra. S ezt az apostol szavához híven cselekedjük, mely szerint 'mindenekelőtt arra kérlek, végezzetek imát, könyörgést, esedezést és hálaadást minden emberért, a királyokért és az összes előljárókért...' (1Tim 2, 1k.). S minél jámborabb valaki, annál inkább jeleskedik az uralkodónak való segítségnyújtásban, s így többet tesz ezáltal még azoknál a katonáknál is, akik a csatatérre kimennek és ott megölnek az ellenség embereiből ahányat csak tudnak."(19)

Ha a nem-keresztények is az egyház mellé állnának, akkor kevesebb lenne a háború is. Ebben az összefüggésben érdekes lehet még megemlíteni, hogy a keresztények hitehagyását és az egyházból való kilépését **dezertálásnak** nevezték, szemben az Ószövetséggel, mely a Jahvétól való elpártolásra a **bálványimádás, paráználkodás** kifejezést használta.

Valószínűleg főleg a **lelki harc** és a **militia Christi** gondolata határozta meg az ókori ősegyháznak a katonai szolgálattal kapcsolatos felfogását, bár ehhez – ahogyan azt a továbbiakban még látni fogjuk – további motívumok is járultak. A **konstantini fordulatot** követően már nem az összes keresztény vívja az Ef 6, 10-20 értelmében vett lelki harcot: most már a szerzeteseket, az aszkétákat ragadja meg elsősorban e gondolat, és ők teszik magukévá azt. Az újkorban Loyolai Ignác révén fejtett ki jelentős hatást e gondolat, a 2. hét 4. napjának a "két

zászlóról" szóló elmélkedésében: "...az egyik a mi Urunké, Krisztusé, a legfőbb parancsnoké, a másik pedig emberi természetünk halálos ellenségeé, Luciferé".(20) Azonban e téma hatástörténetének vizsgálata során általában meg szoktak feledkezni arról, hogy mindez a **háború és a katonai szolgálat kritikája és a béke melletti határozott kiállás** volt. Ezzel szemben a **militia Christinek** a középkori kereszteshadjáratok ideológiájában megjelent és militáns csoportokon belül mind a mai napig létező értelmezése csupán groteszk eltévelyedésnek tekinthető.

A katonai szolgálattal kapcsolatos felfogás - teológiaiilag...

A források pontosabb átvizsgálása alapján az derül ki, hogy az ókori egyháznak a Nagy Konstantin előtti, a keresztények katonáskodásával kapcsolatos felfogását két komponens határozta meg. Az egyik - teológiai - komponens a **militia Christi** kulcsszóval jelölhető. A keresztség **sacramentuma** révén a keresztény egyszer és mindenkorra Jézus Krisztusé lesz, ettől az Úrtól kapja a parancsokat és az útmutatást. Ezért aztán a keresztény számára nem létezhet semmiféle más végérvényes kötelezettségvállalás (amilyen például a katonai **hűségeskü**, a **sacramentum militare**), már csak azért sem, mivel ez igen erősen összefonódott a császárkultusz vallásos összetevőjével, illetve általában véve az állami kultusszal. Kétségtelenül Tertullianus fejtette ki ezt az alapelvet írásaiban a legvilágosabban.(21) E ponton azonban nem Tertullianus egyéni - sőt, éppenséggel eretnek - véleményéről van szó, ahogy ezt egyébként katolikus részről gyakran vélik, mivel elképzelhetetlennek tartják, hogy az ókori egyházban a nacionalista XIX. és XX. századtól eltérően gondolkodhattak. Tertullianus itt az összes korai egyházatyánál megjelenő közös keresztény gondolatkincsből merít.(22) Akkoriban ugyanis szilárdan meg voltak arról győződve, hogy a hit és a keresztség (*fides et*

sacramentum) belsőleg összeköti az egész embert Jézus Krisztussal, s ugyanakkor esküvel kötelezi el őt a jézusi útmutatás követésére. Így a keresztény mentesült a bárki más – különösen pedig az állam és a társadalom – iránti abszolút érvényű kötelezettségvállalás alól, amennyiben e kötelezettségek összeütközésbe kerülhettek Isten és Jézus Krisztus parancsaival.

... és pragmatikailag

A teológiai összetevő mellett, azzal összekapcsolódva és attól semmiképpen nem függetlenül létezik a **katona-mesterség pragmatikus komponense**. Ez azzal függ össze, hogy az ölés tilalma (tízparancsolat, Kiv 20, 13), az erőszakmentesség, a bosszúról és a "rosszért rosszat" elvéről való lemondás jézusi igénye a korai keresztény katekézis azon alapkövetelményei közé tartoztak, amelyek betartását minden kereszténytől megkövetelték. "A keresztény még pusztá szemlélőként sem kíván jelen lenni egy ember megölésekor – még akkor sem, ha az a jog szerint történik is", olvashatjuk Athénagorasznak (II. század) a keresztények védelmében írott Apológiájában. (23) Tertullianusnál ezt találjuk: "Ha pedig nekünk – mint azt korábban már mondtam – parancsunk van arra, hogy szeressük ellenségeinket, akkor kit kellene gyűlölnünk? S ugyanígy, ha nekünk tilos elégtételt venni az elszenvedett igazságtalanságért (nehogy ezáltal mi is éppúgy bűnösökké váljunk), akkor ki ellen követhetünk el igazságtalanságot? Válaszoljatok magatok e kérdésekre!" (24) S a példák számát még tetszés szerint szaporíthatnánk.

Azt is figyelembe kell itt vennünk, hogy az egyház korai **nyugati hagyományában** (amelyet a nyugati – a régi latin és görög – szöveghagyomány, a D kódex tükröz), az úgynevezett **apostoli zsinat határozatát** eredeti **rituális** kööttségeivel, azaz a pogány áldozati állatok, a vér és a nem rituális előírások szerint levágott állatok fogyasztásának és a paráznaságnak a

tilalmával (vö ApCsel 15, 20.29; 21, 25) egyetemben **morális** kötelezettségnek tekintették. A bálványimádást, gyilkosságot és a házasságtörést tartották a II. és III. században olyan főbenjáró bűnnek, amelyeknek az egyház közösségéből való kizárás lett a következménye, és amelyek esetében nem volt lehetőség **második bűnbánatra**.⁽²⁵⁾ A hadsereg tagjaként azonban aligha lehetett "tartózkodni" pogány, kultikus cselekményektől, mint például az eskütétel, a császár születésnapján tartott ünnepségeken való részvétel, és háború idején aligha lehetett elkerülni a vérontást. A korai kereszténységnek a katonai szolgálattal szembeni elutasító álláspontját főleg ezekre az okokra vezetik vissza, vagyis a pogány kultusz tevékenységeiben való részvétel állandó veszélyére és az ölés háborúbeli kényszerére – mégpedig kétségtelenül jogosan. Azonban mindezen túl még azt is észre kell vennünk, hogy a korai egyházatyák a mainál határozottabban tudatában voltak annak, hogy a keresztények kötelezve vannak az evangéliumi erőszakmentességre. Akkoriban nem az erőszakmentességet kellett igazolni, hanem az erőszak alkalmazását – ez az alapvető különbség. Az erőszakmentességet a krisztológiai-szótériológiai üdvfelfogással való összefüggésében kell szemlélnünk. A megkeresztelt keresztény keresztsége révén már részese Krisztus eszkatologikus békéjének (vö. Ján 14, 27). Isten és Krisztus békéje a keresztény közösségen belül már megvalósult, jelenlévő valóság – hiszen azonos a megbékéléssel és a bűnök megbocsátásával.

"Ami pedig minket, egy és ugyanazon jó Atya fiait, egy és ugyanazon jó nevelő (=a Krisztus-Logosz) tanítványait illet, mi teljesíteni akarjuk az Atya akaratát és hallgatni kívánunk a Logoszra, részt kérve megmentőnk bennünket megmentő életéből; s ezért már most is ama mennyei polisz polgáraiként viselkedünk, amelynek szellemében istenivé lettünk, már most is birtokunkban van az örökké tartó öröm tisztán

illatozó balzsama; a maradandóság sugárzó példaként birtokoljuk immár az Úr poliszát és Isten nyomdokában járunk...Bennünket ugyanis nem a háború, hanem a béke számára neveltek".(26)

Ennek értelmében minden olyan keresztény, aki hitet tesz az evangélium mellett, egyúttal arra is hivatott, hogy tanúbizonyságot tegyen e békéről egy békétlen világban.

A korabeli gyakorlat

A római hadseregben már viszonylag korán lehettek keresztények, ha erre nincsenek is konkrét bizonyítékaink. Ez azonban csupán arra utal, hogy akkor e probléma még nem tűnt elég fontosnak vagy jelentőségteljesnek; nem fordulhatott elő túlságosan sok ilyen eset. Ekkoriban még leginkább "egyvágányú vasúthoz" hasonlíthatjuk a dolgok rendjét: katonák lettek kereszténnyé. Valószínűleg megkeresztelkedésük után otthagyták a hadsereget vagy megpróbálták szolgálati kötelezettségeiket összhangba hozni a keresztény élet követelményeivel. A szokványos eset azonban az lehetett, hogy a megkeresztelt katona **szakított a múltjával**, amire más foglalkozások esetében is sor kellett hogy kerüljön.(27) Amellett a hadsereg önkéntesekből állt, tehát a keresztény számára nem volt kötelező a katonai szolgálati időt okvetlenül kitölteni. Csupán a tisztek vagy veteránok fiai esetében tették - többé-kevésbé - kötelezővé a katonai szolgálatot. Tertullianus felfogása is ezt tükrözi, amikor a keresztények katonáskodása ellen szólva külön beszél azokról, akik már a katonai pályán vannak, s eközben nyerik el a hit kegyelmét. A megkeresztelkedés után azonban rögtön ki kell lépniük a katonai szolgálatból, épp az abból eredő különleges problémák miatt. "A katonai pálya ugyanis nem kecsegtet sem a vétkek büntelenségével, sem pedig a mártírhálál elkerülésével."(28)

A helyzet az egyházhoz tartozók számának

növekedtével és a római birodalom politikai helyzetének romlásával (II-III. század) változni kezdett.

Tudomásom szerint mindeddig nem vizsgálták még, hogy mit is jelent a vallás pszichológiailag a katonai lét szempontjából (a **katonák lelki gondozása** mindig is létezett, már jóval a kereszténység kora előtt is). Itt csupán utalnék arra, hogy a II-III. század egyben a **Mithrasz-kultusz** fénykora is, ami pedig kifejezetten katonai vallás volt. Ennek – természetesen egészen ellentétes értelmű konzekvenciákkal járó – alternatívája volt a kereszténység. Mindenesetre egyre több a hadseregben a keresztény, bár feladatuk valószínűleg inkább a csapatok ügyeinek intézése és ellátásuk biztosítása volt, mintsem az aktív fegyveres szolgálat. Érdekes, hogy Diocletianus császár nagy keresztényüldözésének egyik legelső intézkedése arra irányult, hogy a hadseregben újra szigorúan betartsák a pogány vallási tradíciókat, s ezáltal a hadsereget megtisztítsák a keresztény elemektől.(29) Ennek során derült ki, milyen nagy már a keresztények számaránya a hadseregben. Természetesen a politikai viszonyok is elősegítették e fejlődést. A barbárok betörései a birodalom hosszú északi és keleti határa mentén újabb és újabb lépésekre kényszerítették a római államot. Sok katonára volt szükség, ezért a (katonáskodást gátló) vallási nehézségek inkább szemet szűrtak. Emellett épp ekkor, a katonacsászárok uralkodásának a keleti és nyugati katonai diktatúrákhoz hasonlítható időszakában formálódott egyre jobban át a római közigazgatás belső szerkezete is: a hatalom és az uralom egyre inkább a hadsereg, s nem a hagyományos római intézmények (mint például a szenátus) kezében kezdett összpontosulni.(30)

S vajon a keresztények valójában nem élőködők voltak-e, amikor a **pax Romanának** csupán az előnyeit akarták élvezni, arra azonban már nem voltak hajlandók, hogy bármit is tegyenek

az impérium külső fennmaradása érdekében? Ekkor már egyre gyakrabban lehet ilyesféle szemrehányásokat hallani. Ennek ellenére az egyház a III. században is ragaszkodik korábbi felfogásához. Ekkor még nem alakít ki valamiféle **igazságos háború**-emléket. Inkább azt láthatjuk, hogy az üldözések miatt sok katona önként kilép a hadseregből, mások pedig – ahogy azt a mártírakták is bizonyítják – vértanúságot szenvednek.

Tours-i Szent Márton példája

Ebbe az összképbe jól beleillik Tours-i Szent Márton (316/17–397) története is, ahogy azt életrajzírója, Sulpicius Severus ránk hagyta. (31)

A katolikus teológiát bizonyos mértékig mindig zavarba hozta, hogy a **keresztény Nyugat e hírneves szentje** önszántából otthagytta a katonai pályát, mivel összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy egyszerre legyen katona és keresztény. Ezt a tényt – akarva-akaratlanul – egyszerűen elhallgatták. Szent Márton a keresztény felebaráti szeretet szentjeként vált híressé, aki megfelezte katonaköpenyét egy rászorulóval az amiensi-i városkapu előtt. Szinte teljességgel ismeretlen azonban a **katonai szolgálatot megtagadó Márton**, pedig személyében ez a két dolog elválaszthatatlan egymástól. (...)

Nem tagadható, hogy a **konstantini fordulat** után az egyháznak a katonai szolgálattal kapcsolatos álláspontja lassan, de biztosan, először csak a gyakorlatban, később azonban az elmélet szintjén is átalakult. Természetesen ez a változás a IV. század eleji jelentős **compromesso storico**val, "történelmi kompromisszummal" függött össze. Az az egyház, amely igényt tarthat az állam kegyére, ellenszolgáltatásokra is kényszerül. S mit jelenthet az, hogy ekkor hirtelen kereszténnyé lesz császár, király, a magas állami méltóságok képviselői, ideértve a hadvezéreket és parancsnokokat is? Milyen mély lehet,

milyen mélyre hatolhat a megtérés, ha közben változatlanok maradhatnak a politikai viszonyok, a hatalmi struktúrák, a viselkedés- és reagálás-módok? Ha még a **Nyugat keresztény pátriárkái**, Róma püspökei, a pápák is egyre inkább alkalmazzák e struktúrákat és hatalmi tényezőkként használják fel a háborúkat? E kérdések igazi hordereje csak mára vált világossá, s ez jelzi azt is, hogy vége felé jár a **konstantini kor-szak**.

Jegyzetek

- (1) "De his, qui arma projecerint in pace, placuit abstinere eos a communione." Dictionnaire de la Théologie Catholique 14/II, Sp. 1972-1981; Ch. Munier, L'Eglise dans l'Empire Romain, 184-196.
- (2) Munier, L'Eglise dans l'Empire Romain, 196; Übersetzung von mir.
- (3) Flavius Josephus, Jüdische Altertümer XIV, 10, 6/§ 204; Schürer III, 115. idézete szerint
- (4) E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi 3 Bd, Hildesheim 1964, I, 265.
- (5) A kérdéshez ld.: M. Hengel, Die Zeloten, E. J. Brill, Leiden/Köln 1961 (zur Entstehung der Zeloten: 79-150); M. Stern, Sicarii and Zealots, in: M. Avi-Yonah and Zvi Baras, Society and Religion in the Second Temple Period (The World History of the Jewish People, First Series: Ancient Times Vol. VIII), Jerusalem 1977, 262-301.
- (6) Schürer I, 459f.
- (7) Ehhez A. Weiser, Die Apostelgeschichte Kapitel 1-12; ÖTK 5/1, Gütersloh/Würzburg 1981 245-271.
- (8) ld. Martin Luthers iratát 1526-ból, "Ob Kriegsleute auch in seeligem Stande sein können", Luthers Werke in Auswahl, hrsg. von O. Clemen, III. Schriften von 1524-1528, De Gruyter, Berlin 1959, 317-351.
- (9) ld. Blank, Kirche und Staat im Urchristentum, 14ff.; M. Hengel, War Jesus Revolutionär?; O. Cullmann, Jesus und die Revolutionären seiner Zeit, Mohr (Siebeck), Tübingen 1970; ders., Der Staat im Neuen Testament, Tübingen 1956.
- (10) Ld. S. Holm-Nielsen, Die Psalmen Salomos, Jüdische Schrif-

ten aus hellenistisch-römischer Zeit IV/Lieferung 2, G. Mohn, Gütersloh 1977, 58f.

(11) "Non quia sunt fratres, sed ut fratres sint" (Predigten zum 1. Johannesbrief X, 7).

(12) Id. H. Schürmann, Jesu Abschiedsrede Lk 22, 21-38; Neutestamentliche Abhandlungen, XX. Band, 5. Heft. Aschendorff, Münster i. W. 1957; ders., Der Abendmahlsbericht Lukas 22, 7-38 als Gottesdienstordnung, Gemeindeordnung, Lebensordnung, in: Schürmann, Ursprung und Gestalt, Patmos, Düsseldorf 1970, 108-150; H. Conzelmann, Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas, Mohr (Siebeck), Tübingen 1954; J. Ernst, Das Evangelium nach Lukas, RNT, Regensburg 1977.

(13) Schürmann, Abendmahlsbericht, 133.

(14) G. Theissen, Studien zur Soziologie des Urchristentums, Mohr (Siebeck), Tübingen 1979; Wanderradikalismus. Literatursoziologische Aspekte der Überlieferung von Worten Jesu im Urchristentum, a.a.O., 79-105.

(15) H. von Campenhausen, Der Kriegsdienst der Christen in der Kirche des Altertums: Ders., Tradition und Leben. Kräfte der Kirchengeschichte. Tübingen 1960, 206.

(16) P. Hoffmann, Studien zur Theologie der Logienquelle (Neutestamentliche Abhandlungen NF 8). Münster/Westf. 1972, 332f.

(17) Tertullian, Vom Kranz des Soldaten. 11. Kapitel. (BKV² 24, 252).

(18) Origenes, Acht Bücher gegen Celsus. V. Buch, 33. (BKV² 53, 50f.), ferner: J.M. Hornus, u.o. 85ff.

(19) Origenes, u.o. VIII. Buch, 73 (BKV² 53, 391f.).

(20) Ignatius von Loyola, Die Exerzitien. Nr. 136 (Übertragen von H.U. von Balthasar. Einsiedeln² 1954, 39). - Zur Wirkungsgeschichte vö. jetzt auch R. Schnackenburg, Der Brief an die Epheser. EKK X, Neukirchen-Zürich 1982, 349ff.

(21) vö. dazu die Einleitung von R.F. Refoulé zu: Tertullien, Traité du Baptême (De Baptismo). Übers. und hrsg. von R.F. Refoulé und M. Drouzy (Sources Chrétiennes 35). Paris 1952, 49.

(22) J.M. Hornus, u.o. II. Kapitel: Der weltanschauliche und religiöse Hintergrund, 55-90.

(23) Athenogaras, Supplicatio. 35 Kapitel (Id. BKV² 12, 65), zitiert nach J.M. Hornus, u.o. 109.

(24) Tertullian, Apologeticum. Hrsg. von C. Becker. München 1952. Kapitel 37, 1f. (Id. auch BKV² 24, 137). Id. R.A. Bainton, Die frühe Kirche und der Krieg: R. Klein (Hrsg.). Das frühe Christentum im römischen Staat. WdF CCLXVII, Darmstadt 1971,

187-216, 195ff.

(25) Ch. Munier, L'Eglise dans l'Empire Romain (IIe-IIIe siècles). Eglise et Cité, Ed. Cujas, Paris 1979. 188f.; A. von Harnack, Dogmengeschichte. Band I. Darmstadt 1964, 435f.; E. Haenchen, Die Apostelgeschichte. KEK Dritte Abteilung, Göttingen 12 1959, 390.

(26) Clément d'Alexandrie, Le Pédagogue. I. Buch, 12,3 und 4. (Hrsg. von H.I. Marrou und M. Marl in Sources Chrétiennes 70, Paris 1960, 285ff.).

(27) Id. G. Bardy, La Conversion au Christianisme durant les premiers siècles. Paris 1947. 229ff.

(28) Tertullian, Vom Kranz des Soldaten. 11.Kapitel (BKV² 24, 254).

(29) Eusebius, Kirchengeschichte. VIII. Buch, 4, 2-4 (Deutsch hrsg. von H. Kraft. München 1967, 364f.); Lactance, De la Mort des Persécuteurs (De mortibus persecutorum), Kapitel 10. (Ed. J. Moreau, Sources Chrétiennes 39, Paris 1954, 88f.).

(30) Id. A. Alföldi, Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus. Darmstadt 1967, vor allem: Die Krise der römischen Welt 249-270 n. Chr., 342-374, und: Die Hauptfaktoren der Geschichtsentwicklung zwischen 249 und 271 n. Chr., 375-426, sowie die weiteren in diesem Band vereinigten Aufsätze.

(31) Sulpicius Severus, Leben des heiligen Bekennerbischofs Martinus. Übers. von P. Pius Bihlmeyer OSB in BKV² 20, 17-53; J.M. Hornus, u.o. 140ff.

KÜLFÖLDI PÜSPÖKKARI KONFERENCIÁK NYILATKOZATAIBÓL

Svájc: A fegyver nélküli szolgálatról

A svájci püspökkari konferencia már többször utalt a fegyvertelen békeszolgálattal kapcsolatos kérdések megoldásának sürgősségére. Ezzel kapcsolatban a katolikus egyház nyilatkozataira és a svájci katolikusok 1972-es szinódusára támaszkodtak. Ez utóbbi egyértelműen támogatta a helyettesítő fegyvertelen szolgálat engedélyezésére irányuló fáradozásokat. Svájcban ugyanis jelenleg nem kielégítő a katonai szolgálat megtagadásával kapcsolatos jogi szabályozás. Minden egyes nagykorú kereszténynek és polgárnak saját lelkiismeretére hallgatva kell eldöntenie, hogy egyetért-e a "valódi fegyvertelen szolgálatra vonatkozó kezdeményezéssel" avagy sem. E közben azonban annak is tudatában kell lenni, hogy mind a saját országunk fegyverrel való megvédésének kötelessége, mind pedig a mindenfajta erőszakot elutasító személyes meggyőződés lehet olyan álláspont, amely a keresztény számára lelkiismereti kötelességként jelentkezik. Még ha csak kevesen választják is az erőszakmentesség útját, tisztelni és védelmezni kell ezek lelkiismereti döntését is. Mivel a jelenlegi jogalkotás és -gyakorlat nem tesz eleget e követelménynek, ezért a püspökök síkraszállnak azért, hogy Svájcban e kérdésre demokratikus úton megfelelő megoldást találjanak.

(Schweizerische Kirchenzeitung Nr. 151 (1983) 721)

Dél-Afrikai Köztársaság: a lelkiismereti szolgálatmegtagadásról

1977. február

A fegyveres harc, amely határaink körül folyik és könnyen áttérjedhet az ország belsejébe is, súlyos helyzetet teremt mindazok számára, akik erkölcsi problémának tekintik az erőszak alkalmazását. Egyrészt az elnyomott többségen belül egyre inkább erősödik az a meggyőződés, hogy csak az erőszak hozhatja meg számukra a felszabadulást. Másrészt a hatalmon levő kisebbség fenyegetve érzi magát a nemzetközi kommunizmus átfogó, erőszakos támadásától.

Ebben a súlyos helyzetben csak Isten segítségével ígérhetjük, hogy iránymutatást tudunk adni e tragikus szituáció keresztény vizsgálata által. Az a szándékunk, hogy időről-időre közzétesszük gondolatainkat a keresztény imádság, gondolkodás és elkötelezettség ösztönzése céljából, és azt reméljük, hogy ebben együttműködhetünk majd más keresztény egyházak és szervezetek képviselőivel is. Egyelőre arra az elhatározásra jutottunk, hogy a lelkiismereti szolgálatmegtagadás kérdéséről szólunk.

A II. vatikáni zsinat tanításának megfelelően "méltányosnak látszik, hogy a törvények megértően intézkedjenek azokról, akik lelkiismereti okokból nem fognak fegyvert, de készek békés formában szolgálni az emberi közösséget" (Gaudium et spes 79).

Hogy megértsük a lelkiismereti szolgálatmegtagadás kérdését, gondosan meg kell különböztetnünk az általános lelkiismereti szolgálatmegtagadást és a szelektív szolgálatmegtagadást. Az előbbinek a pacifizmus, az utóbbinak pedig az a meggyőződés az alapja, hogy egy bizonyos háború igazságtalan. Ugyanígy különbséget kell tennünk fegyveres és fegyvertelen katonai szolgálat között (ez utóbbira példa az egészségügyi alakulatnál teljesített szolgálat), valamint a katonai

szolgálat (amely lehet fegyveres és fegyvertelen) és a közszolgálat között (amely jóléti, oktatási és egyéb tevékenységeket foglalhat magában).

Dél-Afrikában a honvédelmi törvény (67. törvénycikk 3. pont)

(a) nem intézkedik arról, hogy egy lelkiismereti szolgálatmegtagadónak (akár általános, akár szelektív szolgálatmegtagadóról van szó) kell katonai közszolgálatot végeznie;

(b) előírja, hogy az általános lelkiismereti szolgálatmegtagadóknak (akik valamilyen pacifista felekezethez tartoznak) fegyvertelen katonai szolgálatot kell teljesíteniük;

(c) nem írja elő, hogy szelektív szolgálatmegtagadók akár csak fegyvertelen katonai szolgálatot is végezzenek.

Hasonló rendelkezéseket tartalmaz csaknem minden olyan, nem kommunista ország jogrendje, amelyben van katonakötelezettség.

Meg kell jegyezni, hogy lelkiismereti szolgálatmegtagadókat olykor behívják annak ellenére, hogy erre vonatkozólag nincsenek törvényes előírások. Ilyenkor fegyvertelen katonai szolgálatra, de sohasem polgári közszolgálatra osztják be őket.

Következésképpen Dél-Afrikában pénzbírságra vagy börtönbüntetésre lehet ítélni a szelektív szolgálatmegtagadót vagy az általános szolgálatmegtagadót, aki megtagadja a fegyvertelen katonai szolgálat teljesítését (honvédelmi törvény, 126. törvénycikk és 127. törvénycikk c. pont).

A lelkiismereti szolgálatmegtagadás kérdésében síkra szállunk minden egyén azon jogáért, hogy a saját lelkiismeretének engedelmeskedjék. Síkra szállunk tehát a lelkiismereti szolgálatmegtagadás jogáért, akár az egyetemes pacifizmus alapján, akár azon az alapon választja valaki ezt, hogy az adott háborút igazságtalannak tartja. Ebben a kérdésben, mint minden más kérdésben is, az egyénnek erkölcsi ítéletet kell alkotnia a rendelkezésére álló tények alapján, miután legjobb tudása szerint megpróbált tájéko-

zódni a tényeket illetően. Miközben tisztában vagyunk azzal, hogy a lelkiismereti szolgálatmegtagadónak viselnie kell döntésének következményeit és vállalnia kell az állam által kirótt büntetéseket, elismerjük a jogát arra, hogy így cselekedjék, és sürgetjük, hogy az állam biztosítsa a nem-katonai közszolgálat alternatív formáit, ahogyan ezt a világ más országai is biztosítják.

NDK: Az 1983. évi Béke Világnapjára

Megértjük sokak lelkiismereti problémáját, különösen a fiatalemberekét, akik egy állam jogos védelmi igénye és a katonai túlsúlyra épülő békevédelem kilátástalanságát belátva lelkiileg ide-oda hányódnak... A Szentírás kijelentései és az egyházban működő Isten Lelke vezet mindenkit, hogy megalkossuk a magunk ítéletét. Ehhez akar az egyház - és ez kötelessége is -, itt nálunk is segítséget adni, miközben maga is tanulja, hogy hogyan ismerheti meg mélyebben Isten akaratát... Üdvözljük, hogy a fegyveres szolgálat kérdésében a szabad lelkiismeret jogát az NDK állami törvényhozása is kifejezetten elismeri... Aki él ezzel a törvényes lehetőséggel, már választott vagy tervezett a hivatása számára. Szeretnénk kifejezni tiszteletünket azok iránt, akik vallási okokból a fegyveres katonai szolgálatot megtagadják. Természetesen méltányoljuk azok meggyőződését, akik abban a reményben töltik fegyveres szolgálatukat, hogy a világbéke ügyét szolgálják.

A hamburgi katonai főiskola katolikus teológiatanára. Az itt közölt rövid fejezetet a **Wehrdienst-Zivildienst** (=Katonai szolgálat-Polgári szolgálat) c. ismeretterjesztő füzetéből vettük. Nagel ahhoz a konzervatív egyházi irányzathoz tartozik, amely kritikusan viszonyul a katonai szolgálatmegtagadókhoz. Szakvéleménye ezért is érdekel külön figyelmet.

A lelkiismerettel kapcsolatos egyházi tanításról

Bruno Schüller katolikus erkölcssteológus a katonai szolgálat megtagadását hozza fel példaként, amikor a lelkiismerettel kapcsolatos tanításnak egy, az egyházon belül általánosan elfogadott aspektusát akarja bemutatni: "A lelkiismereti szabadság - általános keresztény felfogás szerint - semmiképpen sem korlátozható. Így például azokat, akik lelkiismereti okból tagadják meg a katonai szolgálatot, akkor sem szabadna a haza megvédésére kényszeríteni, ha teljességgel meg lennének győződve saját országunk igazságos ügye felől, s attól tarthatnánk, hogy az ellenség támadása ellen nem lesz majd módunkban védekezni amiatt, hogy a túlságosan nagyszámú katonai szolgálatmegtagadó ragaszkodik az erkölcsi meggyőződése szerinti eljáráshoz." (B. Schüller, *Die Begründung sittlicher Urteile /Erkölcsi ítéletek megindoklása/, Düsseldorf 1973.)*

Schüller a lelkiismereti szabadsággal a szabad lakóhelyválasztás alapjogát állítja szembe, s ott másképp ítél: "Ezzel szemben általában elismerik, hogy olyan jogok esetében, mint pl. a mozgásszabadság joga, bizonyos körülmények közt teljességgel megengedhetőek a korlátozások, sőt néha ezek egyenesen kötelezőek. Ilyesféle indo-

kolt korlátozás lehet például a szükség esetén bevezetendő karantén..."

Eképpen az alapjogok is korlátozhatók. Miért nem áll ez fenn a katonai szolgálat megtagadása esetében? Erre kézenfekvő példát hoz fel Schüller: a lelkiismereti szabadság esetében "magáról az egyes ember erkölcsi értékéről, morális integritásáról van szó, míg a mozgásszabadság a nem-erkölcsi javak közé tartozik." Ha egy állam a katonai szolgálatot megtagadó állampolgárát katonai szolgálatra kényszeríti, akkor olyan cselekvést vár el tőle, melyért az nem vállalhatja a felelősséget. A mozgásszabadság korlátozása esetében az állampolgárnak csupán el kell szenvednie valamit, amit nem akadályozhat meg: amennyiben lelkiismereti aggályai vannak ezzel kapcsolatban, tiltakozhat a korlátozás ellen, ám közben nem kénytelen aktívan végrehajtani egy általa bűnnek tartott cselekedetet.

Mindez már érthetővé teszi, miért ítéli el a zsinat olyan élesen az eddigi elismerési eljárást (ti. hogy mely esetben van szó valóban jogosult szolgálatmegtagadásról). Nem lehet tagadni, hogy a jelenlegi eljárás esetében a katonai szolgálatot jó okkal megtagadó emberek kérelmét elutasíthatják, s valóban el is utasítják. A keresztények nem tűrhetik az ilyen esetek bekövetkeztét.

ENSZ EMBERI JOGOK BIZOTTSÁGA

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának határozata minden valószínűség szerint olyan fontos dokumentum, amely döntő hatással volt a magyar államvezetés és a Püspöki Kar álláspontjának megváltozása szempontjából. A határozat elfogadása után szinte biztosra vehető volt, hogy a katonai szolgálatmegtagadók ügyének rendezése Magyarországon is napirendre kerül. (ld. Egyházfórum 3, 1987/1 107 és 127 l.).

1987/46. A katonai szolgálat lelkiismereti okból való megtagadása

Az Emberi Jogok Bizottsága

újra megerősítette, hogy mindegyik tagállam köteles az emberi jogok és alapvető szabadságok előmozdítására és védelmére, valamint azon kötelezettségek teljesítésére, amelyeket a különféle nemzetközi emberi jogi egyezségokmányokban elvállaltak,

figyelembe vette az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3. és 18. cikkét, amelyek kinyilvánítják az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való, valamint a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jogot,

tekintetbe vette, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya elismeri, hogy mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára,

tekintetbe vette továbbá a Közgyűlés 1979. december 17-én kelt 34/151. sz. határozatát, amely 1985-öt "Nemzetközi Ifjúsági Évnek: a részvétel, a fejlődés és a béke évének nyilvánította, és az 1965. december 7-én kelt 2037 (XX) sz. határozatát, amely szerint a fiatalságot a béke, az igazságosság és minden személy tiszteletének szellemében és mindezekkel összhangban kell felnevelni, valamint az 1968. december 19-én kelt

2447 (XXIII) sz. határozatot, **emlékeztetett** saját 1981. március 12-én kelt 40 (XXXVII) sz. határozatára, amely rámutatott azon körülmények behatóbb megismerésének szükségességére, amelyek alapján a katonai szolgálat lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadható, **felismerte** a fiatalság fontos szerepét a nemzetközi béke és együttműködés, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok előmozdításában,

emlékezetbe idézte a Közgyűlés 1978. december 20-i 33/165 sz. határozatát, amelyben a Közgyűlés elismerte minden személy jogát arra, hogy megtagadja a szolgálatot olyan katonai vagy rendőri erőkhöz, amelyeket az **apartheid** kikényszerítésére használnak, és felhívta a tagállamokat, hogy a Területi Menedékjogról szóló Nyilatkozat szellemében mindazoknak a személyeknek nyújtsanak menedékjogot vagy biztos átutazást egy másik államba, akik egyedül azért kényszerültek elhagyni hazájukat, mert lelkiismereti okból megtagadták, hogy katonai vagy rendőri erőkhöz való szolgálatuk által segítséget nyújtsanak az **apartheid** érvényre juttatásához,

kifejezte meggyőződését, hogy az összes állam következetes és őszinte erőfeszítése a háború fenyegetésének végleges megszüntetésére, a nemzetközi béke megőrzésére, az önrendelkezési jog megvalósulására és a nemzetközi együttműködésnek az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban álló fejlesztésére végül olyan feltételeket teremt, amelyek a katonai szolgálatot szükségtelenné teszik,

figyelembe vette saját, 1984. március 12-i, 1984/33 sz. határozatát és a Gazdasági és Szociális Tanács 1984. május 24-i 1984/27 sz. határozatát, amelyekben eldöntötték az Eide és Mubanga-Chipoya urak által készített beszámoló (E/CN.4/Sub. 2/1983/30) lehető legszélesebb körben való terjesztését, abból a célból, hogy észrevételeket kapjanak a kormányoktól, az Egyesült Nemzetek megfelelő testületeitől és szakosított szervezetei-

től, egyéb kormányközi szervektől és nem-kormányzati szervezetektől,

tudomásul vette az Eide és Mubanga-Chipoya urak által előterjesztett átfogó beszámolót a lelkiismereti okokból való katonai szolgálatmegtagadás kérdéséről az abban foglalt következtetésekkel és ajánlásokkal együtt,

hasonlóképpen tudomásul vette a kormányok és nemzetközi szervezetek válaszait, amelyeket a Főtitkár észrevételeket és megjegyzéseket kérő felhívására adtak (E/CN.4/1985/25 és Add.1-4),

gondosan mérlegelte az Albizottság jelentését a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadásának kérdéséről (E/CN.4/Sub.2/1983/30), amely tartalmazza a különféle emberi jogi okmányokban lefektetett idevonatkozó nemzetközi normákat és követelményeket, és leírja az államok gyakorlatát a katonai szolgálat önkéntes vagy kötelező teljesítése vonatkozásában,

felismerte, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadása lelkiismereti elvekből és indítékokból fakad, beleértve a vallási, etikai, morális vagy hasonló indítékból származó mély meggyőződést, ezért

1. **az államokhoz fordul** annak elismerése végett, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadását a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadságához való – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában elismert – jog törvényes gyakorlásának tekintsék,

2. **felhívja** az államokat olyan intézkedések megtételére, amelyek a katonai szolgálat alóli felmentést célozzák a fegyveres szolgálattal szembeni hiteles lelkiismereti ellenzés alapján,

3. **ajánlja** azoknak az államoknak, amelyekben a katonai szolgálat kötelező, és amelyekben még nincs ilyen rendelkezés, hogy vegyék fontolóra az alternatív szolgálat különféle olyan formáinak bevezetését a lelkiismereti szolgálatmegtagadók részére, amelyek a lelkiismereti szolgálatmegtagadás okaival összeegyeztethetők, figyelembe vé-

ve egyes államok ilyen irányú tapasztalatait, továbbá, hogy tartózkodjanak az ilyen személyek bebörtönzésétől,

4. **ajánlja** a tagállamoknak, hogy - amennyiben még nem tették volna meg, létesítsenek nemzeti jogrendszerük keretében pártatlan döntési eljárást annak megállapítására, hogy a lelkiismereti szolgálatmegtagadásra az egyes esetekben meg-alapozottan hivatkoznak-e,

5. **felkéri** a Főtitkárt, hogy tartson beszámolót a Bizottság negyvenötödik ülésén a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadásának kérdéséről, számba véve a kormányoktól kapott észrevételeket és az egyéb hozzá eljutott információkat;

6. **elhatározza**, hogy ezzel az ügygel tovább foglalkozik a negyvenötödik ülésén a következő napirendi pont alatt: "A fiatalság szerepe az emberi jogok előmozdításában és védelmében, beleértve a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadásának kérdését".

54. ülés

1987. március 10.

(Elfogadva névszerinti szavazással
26:2 arányban, 14 tartózkodással.)

A háború és a kereszténység

(Dr. E. Drewermann: "A háború és a kereszténység"
című könyve alapján)

Az emberiség általunk ismert történetében Krisztus előtt 3.600-tól mostanáig összesen 14.500 háborút folytatott, amelyben kb. 3.100 millió ember halt meg. Ebből az 5.600 éves időszakból csupán 290 év volt háborúmentes.

I. Honnan ered a háború az emberiség történetében? Melyek a háború történeti és pszichológiai okai?

a.) Kb. 1 millió évvel ezelőtt férfiak csoportokat alkotnak és **vadászatra mennek**, mialatt az asszonyok odahaza maradnak és a gyerekekre vigyáznak. A vadászat növeli az agressziós hajlamot a férfiemberben és kikapcsolja az ölést gátló lelki és erkölcsi tényezőket, azaz könnyebbé teszi az állatok megölését.

b.) A vadászok egy csoportja kénytelen otthon maradni és a letelepült nomádok **falvait és földjeit védeni**: a vadállatokkal szemben, amelyek veszélyeztetik a telepéseket, földjeiket feldúlják és tönkreteszik, továbbá az átvonuló barbár nomádokkal szemben, akik fosztogatnak és rabolnak.

c.) 300.000 évvel Krisztus előtt megkezdődik az **ember-társakra való vadászat** és megszületik a **kannibalizmus**. Célja: jobban összetartani a törzset azáltal, hogy az agresszió eltolódik és "kifelé", egy külső ellenségre irányul.

d.) A háború **legmélyebb és legeredetibb oka**: a **territorializmus**, azaz a terület/körzet/ védelme, az asszonyok és gyerekek megoltalmazása kicövekelte és érinthetetlen határok között. Ha azonban az illető terület túlnépesedik, az élelem szűkössé válik stb., akkor a törzs fiatalabb és gyengébb tagjait kitaszítja és elkergeti. Ez a kitaszított csoport messze távolban, sokszor mostoha természeti körülmények között letelepszik, és ott fennmarad.

e.) Amikor aztán jóval később, **nép-vándorlás**, kereskedelem, illetve harcias területszerzés következtében összehatalálkozik az időközben egymás számára teljesen ismeretlenné és idegenné vált két népcsoport, kölcsönösen veszélyesnek és ellenségesnek találják egymást és mindkettőben növekszik a hajlam a másik idegen-ellen-séges csoport elnyomására, sőt kiirtására. Ebben a fázisban **4 csoport-dinamikai törvény** érvényesül:

- 1.) **Kizárnak** a csoportból mindenkit, aki idegen.
- 2.) **Felállítanak** egy egyértelmű hierarchiát, azaz kialakul egy felsőbbrendű vezetőréteg a népcsoportban és ezzel szemben a csoport legalsó rétegét (alját) képező elnyomott, alantas, rabszolgareteg.
- 3.) A **sajátnak tekintett csoportot** azzal határozzák meg, hogy kiszemelnek egy "közös ellenséget" (pl. a zsidókat).
- 4.) **Egy erős vezető-egyeniség** ("vezér") körül tömörülnek a félelem nyomása következtében és harcba kezdenek a "külső ellenség" és a "belső ellenség" (a főiránytól eltérők) ellen.

f.) A **megsértett önérték és a megvetett emberi méltóság helyreállítása** is lehet oka háborúnak: 1876-ban az indiánok utolsó, nagy, kilátástalan harca Amerikában a fehér túlerővel szemben elkeseredett, mindenre elszánt küzdelem volt azzal a szándékkal, hogy megmutassák a gyűlölt fehér fajnak, hogy az indiánok nem bivalyok, akiket a fehérek egyszerűen lemészárolhatnak. - Vagy: ilyen volt 1944-ben a varsói gettóláadás a nemzetiszocialisták embertelen elnyomása ellen ("Mi nem vagyunk férgek, akiket el lehet taposni!").

g.) Az **önmegvetés és öngyűlölet** is válthat ki háborút, mint ezt az I. világháború (1914-18) bizonyítja. Egy korszak "túlélte" magát, a szellemi-erkölcsi értékek letűnése, az élet céltalanságának és értelmetlenségének érzése, a társadalom farizeusi beállítottsága és hazugsága pszichológiailag kiérlelték azt a köztudatot, hogy "ez a jelen világ rossz", ezt meg kell semmisíteni, el kell tüntetni, és ebből a küzdelemből egy "új, jobb világnak" kell születnie. (A tapasztalat szerint, sajnos, igazi "belső megújulás" nélkül képzelték ezt.)

Az ember az egyetlen élőlény a földön, amely intelligenciája következtében képes a veszélytől való félelmet a végtelenségig fokozni és amely megtanulta, hogy egy konfliktus csak akkor "oldódik meg", azaz csak akkor lesz tőle nyugalma és érzi magát biztonságban.

ságban, ha ellenségét végérvényesen megsemmisítette.

II. Lehet-e a háborút "legyőzni", illetve fölöslegessé tenni, azaz: a konfliktusokat háború, erőszak nélkül megoldani?

A háború legvégső, igazi, teológiai, vallási okát, gyökerét a Szentírás adja meg a "paradicsomi bűnbeesés" ecsetelésével. Ez a bibliai jelenet nem tér- és időbeli történetet fejez ki, hanem a "mindenkori ember belső, lényegi állapotát" fejezi ki mint igaz valóságot: az ember félelemből és bizalmatlanságból mindig megszakítja Istennel való kapcsolatát, kiesik Istennel való lényegi egységéből és ezért válik viszonya önmagához, embertársaihoz és a külső természethez diszharmonikussá, torzzá és ellenségessé. **Az ember tehát lényegénél, természeténél fogva harcias, "háborúskodó", azaz önmagában hordja a háború csíráját, okát és ennek következtében csak a vallás segítségével találhatja meg a békét,** amelyet semmiféle "erkölcsi erőfeszítéssel" nem lehet "csinálni", hanem "megadatik" az embernek, ha visszatalál teremtményéhez, Istenhez.

a.) Az emberektől ("ellenségtől") való félelem csupán az Istentől való félelem és bizalmatlanság külső vetülete és csak az Istenbe vetett nagyobb, mélyebb, erősebb bizalom által győzhető le.

b.) Ennek az Istenbe vetett bizalomnak alapja az a vallási meggyőződés, hogy Isten mindegyikünket végtelenül szeret, elfogad, értékeli, úgyhogy minden okunk megvan a benne való bizalomra. Ez a tudat belsőleg megnyugtat, megbékéltet.

c.) A háború az ember teljes elvadulását, elkülsőségesedését jelenti. Ezért az ember feladata: a vallási tudatból (b. és a. pont) fakadó bensőségesedés, szellemiesség, lelkiesség ápolása, amely képessé teszi arra, hogy másokkal való konfliktusait ne külső erőszakkal, hanem szellemi, lelki módon oldja meg: a beszélgetés, a kölcsönös megegyezés, a megbékélés segítségével.

d.) Az un. "nőies" adottságok, tulajdonságok, a "nőiesség" alapbeállítottság begyakorlása. Minden emberben lappanganak "férfias" és "nőies" adottságok, amelyek harmónikus, egyenletes kifejlesztésre várnak: megértés,

beleézés, bizalom, jóság, együttérzés, tolerancia, megbocsátás, kooperáció, az élet védelme stb.

e.) Az eucharisztia, a szentmise, a "halálból fakadó élet", valamint a "másoknak életet adó szeretet" és a "minden embert egyesítő és összefogó jóság" szimbóluma egyben állandó feladatot is jelent: Krisztus szenvedésében és halálában megengedte és "felfogta" minden ember agresszióját és "háborús magatartását" és mindent átformálta, transzformálta megváltássá, életté, szeretetté. Amit mint kultuszt, mint misztériumot a szentmisében és áldozásban ünnepelünk és megélünk, azt egyben meg is kell valósítanunk a mindennapok világában: "harcolnunk kell az emberiség igazi ellenségei ellen: az éhség, a nyomor, a betegség, a halál, a munkanélküliség, a tudatlanság, a kizsákmányolás, az elnyomatás és az igazságtalanság ellen.

Keresztény feladat és felelősség: a földet emberiessé tenni, azáltal, hogy másokkal megosztjuk, amink van, másokon segítünk, szociális igazságosságot és szeretetet valósítunk meg nap mint nap...

A KATOLIKUS KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK MAGYARORSZÁGON

KISZELY KÁROLY

Kronológia

- 1976-ban 33 havi fogházbüntetésre ítélték az első magyar katolikus szolgálatmegtagadót (**Kiszely Károlyt** - szerk.). A regnumi bázisközösség - ahová tartozott - eltanácsolta. Az esetet, mint szektás jellegű elhajlást emlegették magyar egyházi körökben.
- 1979-ben dr. **Merza József** matematikus - a **Bulányi**-irányzatú bázisközösségből elsőként - lelkiismereti-hitbeli okból megtagadta a katonai szolgálatot. Ettől fogva egyre több katolikus hadköteles cselekedett hasonlóképpen Magyarországon. A **Bulányi** vezetése alatt álló bázisközösségek nyíltan saját ügyükké tették a keresztény szolgálatmegtagadás elvét.
- 1981-ig több újabb katolikus fiatal utasította el hitbeli meggyőződése alapján a katonai szolgálatot és került emiatt börtönbe. Ezzel összefüggésben **Lékai bíboros** 1981 őszén az esztergomi bazilika felszentelésének 125. évfordulóján ünnepi szentbeszédben tett hitet a fegyveres katonai szolgálat mellett és annak megtagadói ellen. Pozitív példaként említette a történelmi "hősi vérontásokat", azokat pedig, akik a lelkiismereti fegyverelutasítás elvét vallják, "**félrevezetőknek**" és "**egyházrombolóknak**" nevezte. Ekkor függesztette föl a bíboros kápláni beosztásából **Kovács Lászlót**, a keresztény erőszakmentesség radikális szószólóját. Ettől fogva a magyar lelkiismereti szolgálatmegtagadók ügye el kezdte foglalkoztatni a szélesebb nyilvánosságot is.
- 1981 végén **Belon Gellért** az **Új Ember** hasábjain

eretnek jellegű magatartásnak nevezte a lelkiismereti katonai szolgálatmegtagadást. A cikk szerint Tertulliánusz apologéta elítélte a katonai szolgálatot, s nem véletlen, hogy később eretnek lett.

- 1981 végén **Lékai bíboros** egyházi eljárást indított **Bulányi György** piarista pap ellen, nyilvánvalóan Bulányi atya erőszakellenző teológiája miatt, de más teológiai ürügyekre hivatkozva.

- 1982. január 31. **Magyar Ferenc**, az Új Ember főszerkesztője vezércikkben "a magyar hierarchiával és az államrenddel szembehelyezkedő"-nek nevezte azokat a papokat és világiakat, akik az erőszakmentességet vallják. Ők "belülről támadnak és bomlasztanak". Lékai bíborosnak 1981 őszén, az esztergomi bazilika felszentelésének évfordulóján mondott beszédét "a magyar haza védelmére vonatkozó kijelentései"-nek minősítette.

- 1982. **Lékai bíboros** elítélte **Bulányi György** teológiáját anélkül, hogy a valódi okot - az erőszakmentesség elvét - megemlítette volna.

- 1983. február. **Dr. Cserhádi József** püspökkari titkár levelet írt **Kiszely Károlynak**, melyben leszögezte, hogy teljesen kilátástalannak tart minden igyekezetet a lelkiismereti szolgálatmegtagadók érdekében, sőt **amorálisnak** (sic) nevezte az "ilyen dacos harcot". Nem volt hajlandó igazolni az egyház vonatkozó morálteológiai tanítását sem, mely szerint lelkiismeretével ellentétesen senki sem cselekedhet, s ez az elv a katonai szolgálatra is vonatkozik.

- 1984. Számos neves külföldi teológus, köztük **Franz Böckle** morálteológus és **Thomas J. Gumbleton** püspök, az amerikai Pax Christi elnöke hivatalos levélben jelentették ki, hogy az egyház sohasem vitatott hivatalos tanítása alapján **senkinek sem szabad lelkiismeretével ellentétesen katonai szolgálatot teljesítenie.**

- **1984-től** több jelentős nyugati **személy** (pl. Dr. Ansgar Koschel, a nyugatnémet Pax Christi főtitkára) és **szervezet** (pl. Amnesty International, Pax Christi-csoportok) küldött levelet a katonai szolgálatmegtagadók érdekében magyar kormány-szerveknek és egyházi vezetőknek.

- **1985. Dr. Boda László** magyar morálteológus levelet írt a magyar katolikus szolgálatmegtagadók szószólójának (Kiszelynek - szerk.). Levelében kifejtette, hogy a szolgálatmegtagadók lelkiismeretükön kívül másra nem hivatkozhatnak, különösen nem az egyház tanítására. Dr. Boda szerint az öskeresztények sem az ölés miatt, hanem a császárkultusz okán tagadták meg a katonai szolgálatot.

- **1985-től** egyre több katolikus szolgálatmegtagadó ellen hoztak **szigorúbb ítéletet**: a hagyományos "fogház-fokozat" helyett a sokkal szigorúbb, zártabb ún. "börtön-fokozatban", erőszakos és visszaeső bűnelkövetőkkel összezsúfolva kell letölteni a büntetésüket. Látogatást egy évben legföljebb hatszor engedélyeznek.

- **1986-ban Cserháti József** püspök **Herbert Böck** osztrák újságírónak adott interjújában kijelentette, hogy **"erkölcsileg elismeri"** a katonai szolgálatmegtagadás tettét, de ebben az ügyben tehetetlen. (lásd 1983.) A püspökkari titkár az osztrák televízióknak adott interjújában "harakirihez" hasonlította az esetleges püspöki intervenciót a bebörtönzött katolikus szolgálatmegtagadók érdekében.

- **1986. október 17-én a Magyar Katolikus Püspöki Kar Paskai László** vezetése alatt lényegében elítélte a lelkiismereti szolgálatmegtagadást. Először általában: "A zsinati tanításból következik, hogy a katonai szolgálat kötelezettségét nem lehet elutasítani vagy elítélni." Majd a nyilatkozat végén magyar vonatkozásban külön is: "...hazánkban a katonai szolgálat kifejezetten a haza védelmére, a béke fenntartására, a közbiz-

tonság megerősítésére irányul." (Teljes szöveget ld. Egyházforum 2. sz. 120-122 l.) A nyilatkozat nemzetközi katolikus újságírók szerint a világegyházban példa nélkül álló és abszolút tarthatatlan.

Figyelemreméltó módon az állásfoglalás előbb jelent meg a világi napilapokban, így a párt lapjában is, mint az Új Ember-ben. Néhány nappal a nyilatkozat megjelenése után **Péller József** és **Szalai Imre** soproni szolgálatmegtagadókat kirívóan kegyetlen büntetéssel sújtották (Péllert tettelesen is bántalmazták és fenyegették).

- **1987. december.** A katolikus szolgálatmegtagadók elleni **büntetések**et újra szigorították. Különösen embertelen ítéletet szabtak ki **Locsmándi Zsolt** soproni katolikus fiatalemberre, aki félig süket, rendkívül érzékeny idegzetű és voltaképpen nem alkalmas katonai szolgálatra. Hasonló esetekben eddig csupán 1 év **felfüggesztett fogházbüntetést** adtak. A kialakult gyakorlat ellenére Locsmándit jogerősen 2 évi végrehajtandó és a szigorú **börtön-fokozatban** letöltendő szabadságvesztésre ítélték. Súlyos bűnözők zárkájába került, állandó zaklatások és durva, ostoba tréfák céltáblája lett. Helyzete aggodalomra ad okot. Az **Amensty International** Ausztriában 9.500 aláírást gyűjtött Locsmándi szabadonbocsájtása érdekében (ld. a Kronológiát követő 2. kiegészítő levélrészletet - szerk.).

- **1988. február 2.** Bécsi sajtókonferenciáján **Miklós Imre** államtitkár határozottan tagadta a katolikus szolgálatmegtagadók elleni ítéletek súlyosbodását. Tőle értesült a nyugati közvélemény arról, hogy az állam és az egyház tárgyal a lelkiismereti szolgálatmegtagadók helyzetének rendezéséről.

- **1988. március 20.** **Grósz Károly** miniszterelnök és **Dr. Paskai László** érsekprímás bejelentették, hogy március végi közös megbeszélésükön Paskai érsek is szóba hozta a szolgálatmegtagadók ü-

gyét. A miniszterelnök készen mutatkozott a kérdés rendezésére.

- **1988. április-május.** Az érintettek üdvözölték a primás és a miniszterelnök bejelentését. Ugyanakkor hangoztatták, hogy valódi megoldást csak az általános európai gyakorlatnak megfelelő, a hadseregtől független, **kifejezetten polgári jellegű szolgálat** jelenthet, mely néhány hónappal hosszabb is lehet a katonai szolgálatnál. Egyfajta **hadseregen belüli** fegyver nélküli katonai szolgálat sokak számára **elfogadhatatlan**. Társadalmi bizottság alakult a kifejezetten civil alternatíva sürgetésére.

- **1988. június.** **Perlaki Tamás**, az alternatív polgári szolgálat új szószólója (Kiszelynek 1987 őszén el kellett hagynia Magyarországot - szerk.) a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kördelegációjának élén egy kérvényt nyújtott át Péter Jánosnak, az Országgyűlés alelnökének. A kérvényben, amelyet 790-en írtak alá, sürgették a **hadseregtől független** helyettesítő polgári szolgálat bevezetését.

- **1988. július 30.** A **Heti Világgazdaság** több cikket szentelt az "alternatív katonai szolgálat" kérdéskörének (57-60. old.). Az egyik írás szerzője, miután vázolta a II. Vatikáni Zsinat és az egyház idevonatkozó tanítását, megalkuvó magatartásként közvetetten elmarasztalta a magyar katolikus egyház vezetőit: "A magyar egyház álláspontja azonban alighanem példa nélküli, a katolikus vezetés ugyanis 1986 októberében a szolgálatmegtagadókat egyértelműen elítélő nyilatkozatot adott ki." A cikk szerint "1979-től napjainkig összesen 26 római katolikus bázisközösségi tag tagadta meg a katonai szolgálatot Magyarországon" (58.l.).

- **1988. október 5-én** mintegy 800-1000 tüntető újabb petíciót adott át az Országgyűlés megbízottjának. Ezúttal 1.500 aláíró követelte a polgári formájú alternatív szolgálat bevezetését és

a jelenleg börtönben tartott 160 katonaságmegtagadó szabadonbocsátását (ld. a Kronológia kiegészítését követő "Demonstráció az alternatív szolgálatért" c. írást, és az ott található dokumentumokat - szerk.).

Kiegészítés két levélből:

..."január 1-én viszont benn lesz 3 személy (az első legkorábban 89. augusztusában szabadulna) ifj. **Péller József** (1968. febr. 5.) Ajkáról, aki mozdonyszerelő szakmunkásnak tanult, dolgozott is egy évet a vasútnál, majd egy évig betegorvos volt a helyi kórházban. Büntetése: 3 év börtön.

Locsmándi Zsolt (1966) Sopronban született, gépészeti szakközépiskolát végzett. Utoljára szociális otthon beszerzőjeként, ill. betegápolóként dolgozott. Az elsőfokú bíróság által megítélt 2 év 9 hónapos börtönbüntetését a Legfelsőbb Bíróság 2 évre csökkentette.

Lukács István (1968. március 28.) Sopronból. Egy Geodéziai Intézet gépkocsivezetője volt behívkor. Hároméves börtönbüntetését másodfokon 2 és fél évre csökkentették.

Újabban nem született szabadságvesztési ítélet. Egy esetet elhallgattak, egy másik ügyben: **Finta Gábor** 3 gyerekes apa esetében az elsőfokú 6 hónap felfüggesztett börtönt + 8.000.-- Ft pénzbüntetést a Legfelsőbb Bíróság eltörölte és csak megrovásban részesítette Fintát, aminek gyakorlatilag semmilyen következménye nincs.

Egy orvos ismerősöm behívását a kiegészítő parancsnokság jövő év nyaráig eltolta, viszont egy esetben egy másik kiegészítő nem óhajt liberális lenni.

Jól tudott, hogy **Keszthelyi Zsolt** politikai okból tagadta meg a szolgálatot, s ezért 3 évet kapott, s az utóbbi időben szerzett ismeretekből nem látszik egyértelműnek, hogy a "politikai lelkiismereti tiltakozást" elfogadják-e. Inkább az

nem valószínű.

Hallottam még egy karizmatikusról, **Katona Józsefről**, akit szintén becsuktak, de ennél többet nem tudok róla."...

Merza József

*

"**Locsmándi Zsoltot** 1987. december 21-én 24 hónapra börtönbüntetésre ítélték, mert vallási alapon, lelkiismereti okokból megtagadta a katonai szolgálatot. Hálás köszönet mindazoknak, akik e petíciót támogatták. Közel 9.500 aláírás végül is nagyon szép eredménynek számít.

Sajnos ez ideig nem tudtuk a bécsi magyar nagykövetségen átnyújtani a petíciót, mert a nagykövetség az ügy elintézésére nem ad lehetőséget. **Locsmándi Zsolt** még mindig a baracskai börtönben van, súlyos bűnözőkkel együtt, telezsúfolt cellákban. Félő, hogy egészségi állapota tovább romlott. A börtön vezetősége nem ad felvilágosítást; éppen úgy eredménytelen maradt a számtalan felszólítás és kérelem, melyet az "amnesty international" adopcións csoportja intézett a magyar állami és egyházi szervekhez, mint az **Elnöki Tanácshoz** 1988 májusában benyújtott kegyelmi kérvény. A **II. János Pál pápához**, valamint **Paskai bíboroshoz** ausztriai látogatásaik alkalmával intézett táviratok szintén nem vezettek célra.

A magyar miniszterelnök bécsi látogatása során nem volt lehetőségünk arra, hogy átnyújtsuk a petíciót.

Az "amnesty international" 1988. szeptember 6-i, Budapesten tartott jótékonysági koncertje alkalmával **Berecz János** úr kijelentette a nyilvánosság előtt, hogy a magyar kormánynak szándékában áll az emberi jogok betartása, és hogy tárgyalni fog az "amnesty international"-l. Leveleinkre eddig **Berecz** úr nem válaszolt. Kérjük, járuljon hozzá, hogy az emberi jogok betartása mellett tett nyilvános kijelentések ne

maradjanak csak üres kijelentések. **Locsmándi Zsolt**ot a lelkiismereti szabadság emberi jogának gyakorlásában súlyos sérelem érte. Ha kegyelemben részesítenék és azonnal szabadon bocsátanák, az az emberség jele volna, és azt bizonyítaná, hogy a nyilvánosság előtt tett ígéreteket a magyar kormány komolyan veszi."

Bécs, 1988. november 9.

Hanna Grafeneder
ai-csoportszövívő

Két magyarországi bázisközösségi fiatal **számítógépes programokat** dolgozott ki.

Az **"Ige"** többnyelvű szentírás-program megfelelő feltöltöttség esetén több könyv alakú és különböző nyelvű Szentírás, konkordancia, szómagyarázat és egyéb bibliai segédkönyv használatát teszi lehetővé. A program a Szentírás versbeosztása szerint képes egymás mellé helyezni és bemutatni a különböző fordításokat, a versekhez kapcsolódó utalásokat, nyelvi és nyelvtani sajátosságokat (pl. szómagyarázat). Épp így megmutatja egy-egy szó vagy kifejezés előfordulási helyeit stb.

A **"Megértés"** nevű szótár-program bármely két latin ábécés nyelv közötti szótározáshoz használható. Alkalmazható nyelvtanuláshoz, idegen nyelvű szövegek fordításához egyénileg és csoportosan. Mindkét program IBM PC XT/AT kompatibilis számítógépen használható.

Érdeklődők az alkotókhoz fordulhatnak: Lengyel László és Simonyi Gyula, Széchenyi u. 6-8, H-8000 Székesfehérvár, tel.: 22-11595.

Demonstráció az alternatív szolgálatért

Grósz Károly miniszterelnöknek az egyházi vezetőkkel való találkozását követően, tavasszal és a nyár elején, számos tudósítás látott napvilágot a sajtóban az alternatív polgári szolgálat magyarországi bevezetésének lehetőségéről. Több szemináriumon, klubtalálkozón, öntevékeny rendezvényen vitatták meg a lehetséges formákat. Egyes javaslatokat több száz támogató aláírással együtt eljuttattak a felső kormányzati szervekhez. Az általam ismert jegyzőkönyvek szerint az Országos Béketanács két ízben rendezett olyan tanácskozást, ahová meghívta a különböző érdekelt feleket: a Honvédelmi, az Egészségügyi, a Környezetvédelmi Minisztérium képviselőit, egyházi személyeket, társadalmi szervezetek képviselőit, volt szolgálatmegtagadókat avégett, hogy megkezdődjék az érdekek egyeztetése és egy helyes törvény megalkotása.

A nyár során ellanyhult az érdeklődés, s szeptemberben többen úgy látták, mintha "elaludt" volna az ügy. Pedig a késedelem káros, sőt embertelen is, hiszen 160 bebörtönzött fogoly sorsa nem hagyhat minket közömbösen már csak azért sem, mert az új megítélés fényében immár értelmetlen dolog az ő fogvatartásuk. A nyár során Grósz Károlyhoz írt leveletem a Minisztertanács Hivatala "illetékes" helyre továbbította, Straub F. Brunó, az Elnöki Tanács elnöke pedig - nem kívánván kezdeményezni amnesztia megadását a foglyok részére - hozzá intézett leveletemet az Igazságügyi Minisztérium katonai kollégiumához küldte át, amely - természetesen - semmit sem tehetett az ügyben. Ilyen körülmények között sokan egyet tudtunk érteni Juhász

Károly barátunkkal, a Bokor nevű katolikus bázisközösség tagjával abban, hogy bűnös dolog lenne semmit sem tennünk a bebörtönzött lelkiismereti foglyok érdekében, s rábízni a dolgok alakulását a múló időre úgy, hogy közben az új törvény életbeléptetésének határideje egyre hátrább tolódik.

Megállapodtunk abban, hogy rövid javaslatot fogalmazunk meg, s ezt egy rövid kísérőlevéllel, petíció gyanánt átadjuk Stadinger Istvánnak, az Országgyűlés elnökének. A rövid javaslatot ifj. Simonyi Gyula készítette el, s pár hét alatt több mint 1.700-an írták alá, nemcsak katolikus közösségekből, hanem más vallású vagy nemhívő, de az ügyel rokonszenvező emberek köréből is. Úgy döntöttünk továbbá, hogy az összegyűlt anyag átadásának időpontját mi tűzzük ki, mégpedig október 5-én 13 órára, az őszi országgyűlés első napján, a déli szünet várható idejére. Azt is elhatároztuk, hogy ebben az időpontban a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör képviselői szintén átadnak egy levelet, amelyet Grósz Károly miniszterelnökhöz intéznek. Ezek után levélben értesítettük szándékunkról Stadinger Istvánt, majd pár nap múlva bejelentettük a demonstráció tervét a Budapesti Rendőrfőkapitányságon is. Megállapodtunk a lehetséges tartózkodási területben, rendezők állításában, az időtartamban, a kapcsolattartás módjában. Ebben a helyzetben lehangoló volt, hogy Stadinger István titkársága három ízben, még 48 órával a demonstráció előtt is úgy nyilatkozott, hogy a petíciót nem veszik át, mert az országgyűlés az idén nem foglalkozik ügyünkkel; vigyük a Honvédelmi Minisztériumba vagy küldjük el postán az Országgyűlés elnökének. Később – általunk nem ismert okokból – megváltozott a helyzet. Mi a BRFK illetékesétől tudtuk meg, hogy át fogják venni levelünket.

Táblák és transzparenszek készültek változatos jelszavakkal, a biblikus "Boldogok a békeség-teremtők" szövegtől kezdve a "Szabadságot a lelkiismereti foglyoknak" követelésén át a hangu-

latos "Ne félj tőlem" feliratig. Láthatók voltak az ismert képek a kettétört puskáról, a katonasisakban nyíló virágról.

A katolikus résztvevők az előző estén összegyűltek a törökőri Kis Szent Teréz templomban, ahol szentmisén vettek részt, majd erőszakmentes gondolkodók, magyar költők gondolatain elmélkedtek. Szerettünk volna több napon át, központi helyen összegyűlni böjttel egybekapcsolt meditációra, de be kellett érünk ezzel a lehetőséggel. Ezért is nagyon hálásak vagyunk házigazdánknak.

Október 5-én a Kereskedelmi Kamara melletti parkolóban gyülekeztünk, ahonnan a rendőrség minden autót eltávolított. Rendezőink felsorakoztak, csakúgy, mint – velük szemben, az út túlsó oldalán – a rendőrök sorfala. Felemelkedtek a táblák, kibontották a transzparenszeket, legtöbbünk egy szál fehér virágot is tartott a kezében. Nyakunkba világoskék szalagot kötöttünk, amelynek egyik végén fekete gyászcsík, a másikon a magyar három szín volt látható. A program pontosan 1 órakor egy nyitóbeszéddel indult, s ugyanakkor lépte át a rendőrkordont az a négytagú küldöttség, amely a petíciót, illetve a miniszterelnöknek írt levelet vitte. A Stadinger Istvánnak írt levelet – az aláírásokkal együtt – a Parlament Tudakozójának helyiségében Faragó András, a Parlament sajtóirodájának vezetője vette át Juhász Károlytól és Merza Józseftől, míg a Grósz Károlynak írt levelet Vass László, Pozsgay Imre államminiszter titkárságának vezetője vette át az 1-es kapunál Perlaki Tamástól és Boros Lászlótól.

Ezalatt a jelenlévő, mintegy 4-500 főnyi támogató csoport különféle dokumentumokat hallgatott meg a szolgálatmegtagadók érdekében végzett munkákról. Bisztray György és Orbán Péter egymást váltva gondoskodott tájékoztató anyagokról, személyes hangú beszámolókról. Közben "Tücsök" – Márczi Imre kislánya – háborúellenes csángó népdalokat énekelt. Előzetes megállapodás alap-

ján Márcziné Sárosy Anna, több gyerek kíséretében, átvihette összegyűjtött virágainkat a rendőrkordonon és elhelyezhette a "közös dolgaink" rendezését szíven viselő József Attila szobránál.

A demonstráció a "Ha én rózsá volnék" és a Himnusz eléneklésével rendben véget ért. Fegyelmezettségből, érett gondolkodásból mindenki jól vizsgázott ezen a déli órán, bármelyik oldalon állt is. Ezután rövid sajtótájékoztatót tartottunk a Szófia étteremben, ahol a sajtó képviselői és a rendezők mellett megjelent és nyilatkozatot adott Bulányi György piarista szerzetes is, akinek döntő szerepe volt az elmúlt évtizedekben az erőszakmentesség gondolatának megismertetése és képviselése terén. Ott volt Holczer Tibor, aki már korábban is küldött beadványt a Parlamenthez az alternatív szolgálat bevezetéséért. Mátrai Julianna a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör tevékenységéről is beszámolt.

Amint azt a Grósz Károlynak írt levelet támogató aláírások is mutatják, a demonstráció egységbe tömörített hívőket és nemhívőket, sokféle célkitűzésű, de ezt az emberi jogot egyként magukénak valló polgári csoportosulásokat. A demonstráció utáni sajtóvisszhangok talán reményt nyújtanak arra, hogy meggyorsul a törvényalkotás folyamata, hamarosan szabadlábba kerülnek a szolgálatmegtagadók és eltörlik a már szabadultakat sújtó joghátrányokat.

*

1. melléklet: a petíció szövege

1988. október 5.

Stadinger István
az Országgyűlés Elnöke
részére

Budapest
Kossuth Lajos tér 1.

Tisztelt Elnök Úr!

Hazánkban megkezdődtek azok a munkálatok,

amelyek arra irányulnak, hogy a Magyar Népköztársaság Alkotmánya biztosítsa, és megfelelő törvény szabályozza a haza szolgálatának újfajta módját mindazok számára, akik lelkiismereti okokból nem tudják vállalni a katonai szolgálatot.

Jelen levelünkkel, amelyhez több száz támogató aláírását csatoltuk, szeretnénk kifejezni egyetértésünket az alternatív polgári szolgálat bevezetésével. Azt kívánjuk, hogy az alternatív szolgálat a Honvédelmi Minisztériumtól különböző szakminisztérium vagy önálló intézmény keretében történjék, ideje ne különbözzön lényegesen a rendes katonai szolgálat idejétől, ne legyen diszkriminatív, büntető jellegű, s ne legyenek hátrányos következményei a letöltése utáni időben. Legyen érvényes háború esetére is, és érvényességi köre ne csupán a vallási okokból való lelkiismereti ellenzésre terjedjen ki.

Az új törvény bevezetéséről számos híradás is megjelent a magyar sajtóban, ezért a közvélemény ismeri azt az új szemléletet, amellyel a társadalom szolgálatát megítéljük. Ezért sem indokolt, hogy a baracskai börtönben fogvatartsák azt a 160 embert, akiket a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadása miatt ítélték el. A Magyar Népköztársaság magas szintű szerveinek megvan a joga e személyek amnesztiával történő elbocsátására, még az új törvény megalkotása előtt.

Kérjük továbbá, hogy mielőbb töröljék el a már büntetésüket letöltött személyek joghátrányait.

Országunk elvitathatatlan érdeme lesz, ha az új törvényt minél hamarabb bevezetjük, s ezzel kifejezzük, hogy Közép-Kelet-Európában mindent meg kívánunk tenni a térség s ezzel együtt egész Európa békéjének megteremtéséért.

Tisztelettel

Juhász Károly
2364 Ócsa
Arany János u. 15.

dr. Merza József
1115 Budapest
Fraknó u. 4.

2. melléklet

Nyílt levél Grósz Károly Miniszterelnök Úrnak

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Szeretnénk örömünknek hangot adni azért, hogy Milánóban - az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadásának 40. évfordulója alkalmából tartott nemzetközi konferencián - a Magyar Népköztársaság képviselője is jelen volt.

Ezzel egyidejűleg szeretnénk felhívni a nemzetközi és hazai közvélemény figyelmét arra, hogy a Miniszterelnök Úr konferenciához intézett üdvözlő levelében tévesen szerepelnek bizonyos állítások.

Az alternatív civil szolgálat még nem került bevezetésre, jelenleg is legalább 3 olyan katonai szolgálatmegtagadó ellen folyik büntetőeljárás, akik vállalnák a civil szolgálatot. 160 körül van azoknak a száma, akik börtönben vannak emiatt, és a volt katonai szolgálatmegtagadókat mind ez ideig nem mentesítették a büntetett előlethez fűződő joghátrányok alól, részükre útlevelet nem adnak ki.

Miniszterelnök Úr levelében a következőket írja: "Az emberi jogok kiteljesedése terén történő előrehaladást jelzik a külföldi utazások teljes liberalizálása, a gyülekezési és egyesülési szabadság maradéktalan érvényesülése, az alternatív katonai szolgálat lehetővé tétele, és a nemzetközi jogok maradéktalan érvényesülése érdekében tett és tervezett lépések."

Úgy látjuk, hogy ezek kivétel nélkül csak tervezett lépések. Azt biztosan állíthatjuk, hogy az alternatív szolgálatot Magyarországon nem vezették be, a büntetésüket letöltött szolgálat-

megtagadók közül pedig többen máig nem kapnak útlevelet.

Alulírott független csoportok úgy véljük, demokratikus szerveződéseink légkörét súlyosan terheli az, hogy Magyarországon 160 lelkiismereti fogoly van börtönben, mert elutasította a katonai szolgálatot. Ügyük teljes megoldását jelentené, ha az Alkotmányban rögzítenék a katonáskodás megtagadásának jogát, és hazánkban is bevezetnék az ENSZ-Bizottság normáinak megfelelő civil szolgálat intézményét.

Javasoljuk, hogy az Országgyűlés 1988. évi őszi ülésszakán vitassák meg e kérdéseket. Fenti feltételek teljesüléséig méltányos lenne a börtönben lévő katonai szolgálatmegtagadók büntetésének végrehajtását azonnal felfüggeszteni.

Budapest, 1988. szeptember 15.

Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör
Szabad Kezdeményezések Hálózata, Magyar Demokrata Fórum ideiglenes elnöksége, Hazafias Népfront Fényes Szellők Baráti Kör, Rakpart Klub, Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, Szegényeket Támogató Alap, FIDESZ Kongresszus, 4-6-0 Békecsoport, Veres Péter Baráti Társaság, Inconnu Művészcsoport, Republikánus Kör, FIDESZ Baptista Csoport, Lelekiismeret '88 Csoport, Magyar Demokrata Fórum Esztergomi 1. Csoportja, Szentendrei Petőfi Kulturális Hagyományőrző Egyesület, Szentháromság Ökumenikus Bázisközösség, Nagymaros Bizottság, Független Jogvédő Szolgálat, Hit Gyülekezete

*

3. melléklet: a legfrissebb levél

A Magyar Népköztársaság
Országgyűlésének Elnöke

St.238/1988

Dr. Merza József

Budapest
Fraknó u. 4. V/33

Tisztelt Merza József!

Értesítem, hogy az alternatív katonai szolgálattal kapcsolatos javaslataikat megvizsgálásra az Igazságügyi Minisztériumnak küldtem meg.

Budapest, 1988. október 26.

Üdvözlettel:

Stadinger István

Mi egy bíboros?

A pápa után a bíborosok viselik az egyházban a legmagasabb méltóságot. Ők a pápa tanácsadói és a világegyház vezetésében a legközvetlenebb munkatársai. Ugyancsak ők alkotják a pápai tanácsot és szenátust is. Egyik fő feladatuk a pápaválasztás, amelyet 80 éves korukig gyakorolhatnak.

Az ún. "Konsistorium"-ban a bíborosok a pápával együtt vitatják meg a világegyház vezetésének különböző feladatait. Ezenkívül minden bíboros tagja valamelyik "kongregációnak". A római kúria ezen intézményeiben a bíborosok más püspökökkel és a pápa által kinevezett "konsultor"-okkal együtt speciális témakörökkel foglalkoznak, így például a hittel, a papsággal, a szentségekkel vagy a képzéssel kapcsolatos kérdésekkel stb.

A bíboros szó valószínűleg a latin "cardo" (ajtópánt, sarokvas) kifejezésből származik, amely a főtemplomhoz való kapcsolódást fejezi ki. Eredetileg ugyanis a "bíboros" a főtemplom egy lelkészének megjelölése volt. Csak később nevezték így a római egyház előljáróit. Máig megmaradt azonban az a szokás, hogy minden bíborost egy római templom nevére titulálnak, amely templomba bekerül bíborosi címere is.

A bíborosi kinevezéssel együtt jár a "bíbor" adományozása is. Ezért visel a bíboros bíborpiros ruhát. Ez a szokás a pápai követek egykori piros öltözkéire vezethető vissza.

Minden bíboros egy piros sapkácskát kap a pápától. Megilleti őket ezenkívül az ún. bíborosi kalap is, amit azonban manapság nem viselnek, hanem a székesegyházban vagy pedig a római címadó templomban helyeznek el.

(Forrás: Kathpress, 1988. május 30, 3.1.)

Vita a magyar katolikus egyházban*

Nem az ember van a szombatért,
hanem a szombat van az emberért.

Márk 2,27

Évek óta heves vita dúl a magyar katolikus egyházban az erőszakmentesség kérdéséről. Két szélső álláspont kristályosodott ki. Az egyik vélemény szerint a kereszténység szükségszerű velejárója az erőszakra való lemondás; még önvédelem vagy segítségnyújtás céljából sem szabad erőszakot alkalmazni. A másik nézet szerint az a – hagyományos katolikusnak mondott – szemlélet a helyes, amely szerint az önvédelem nemcsak megengedett, hanem kötelező is.

Első olvasásra talán az utóbbi álláspont a rokonszenvesebb. De hamar elbizonytalanodunk, ha végiggondoljuk, milyen gyakorlathoz kötődött ez a józannak tűnő elmélet. A történelmi és jelenbeli példák kiábrándítóak. A katolikus hit nevében nyilatkozó egyházi tekintélyek döntő többsége mindenütt és mindenkor saját országa fegyverkezését, katonai készülődését vagy háborúját hirdette önvédelemnek. Ez alól csupán a legutóbbi atomfegyver-ellenes amerikai püspökkari állásfoglalás a példaadó kivétel, de sajnos nem követte keleti egyházi válasz. Kelet-Európában, s különösen Magyarországon hagyománnyá vált, hogy szinte valamennyi egyházi vezető mindent önvédelemnek nevez, ami fegyveres, katonai, háborús – és hivatalos. (Igaz, itt is akad kivétel: így a Mindszenty József – akkor még veszprémi püspök – kezdeményezte püspöki tiltakozás az

(*) Megjelent a **Beszélő** 11. számában (1984), 57-60. l.

országpusztító nyilas "honvédelem" ellen, 1944-ben.) Az önvédelem-tan főpapi és teológus hirdetői csupán a védekezés jogosságát – olykor "kötelező" voltát – hangoztatták, de soha nem kérdezték meg: **valóban mindig önvédelem-e az, amit a hivatalos propaganda annak nevez?**

Jézus tanításából és a tiszta katolikus hagyományból nem vezethető le sem a szélsőséges tekintélyelvű és kötelező erőszakmentesség, sem a hivatalos erőszak önvédelemmé kikiáltása. De mégsem állíthatjuk, hogy Jézus mindkettőt egyformán tagadta volna. Jézus **radikális erőszakmentességet** hirdetett: erről tanúskodik a Hegyi-beszéd, és ez következik logikusan a főparancsból is. Ezen túlmenően még az ellenség szeretetét is tanította Jézus, és nem csupán a gyilkosságot ítélte el, hanem elvetette a gyilkosság édestestvéreit is: a gyűlölködést, a haragtartást, az idegenek (más nemzetiségűek, eltérő meggyőződésűek – pl. szamaritánusok) megvetését. Mi több, szerinte az ártó szándék már önmagában, tettek nélkül is bűn.

Az államhatalom (vagy az egyházi hatalom) iránti engedelmesség kérdésében is sokkal több a szabadság a jézusi tanításban és életmodellben, mint ahogyan azt az evangéliumok elferdítői állítják. A jeruzsálemi provokátorok kérdésére – ti. hogy szabad-e adót fizetni a császárnak, "fizessünk vagy ne fizessünk" – Jézus homályosan azt feleli, hogy "ami a császáré, azt adjátok a császárnak. Ami pedig Istené, azt Istennek adjátok". Ez utóbbi megjegyzés látszólag ide nem illő, hiszen csak a császárnak fizetendő adóról faggatják. Jézus azonban még a halálos veszéllyel fenyegető kérdés megválaszolásakor is szükségesnek tartja kijelenteni – mert a kettős válasz nyilvánvaló értelme ez –, hogy **ami Istené azt ne adjátok a császárnak!** Arra nem tér ki, hogy mi a császáré, és mi az Istené. Ezt ki-ki saját értelmével, lelkiismerete alapján döntse el. Az evangéliumokban semmi nyoma, hogy az élet bármilyen helyzetében kötelesek volnánk átadni lel-

kiismeretünket a hatalom birtokosainak.

Számos kijelentés – így az eskü bírálata is – éppen az ellenkezőjére utal. Igaz, a páli levelekben és a Péter apostolnak tulajdonított egyik levélben szó esik az államhatalom iránti engedelmességről. Ez az elv azonban nem abszolút érvényű. Arra utal, hogy a kereszténység nem anarchisztikus, elfogadja a lojális és méltányosan igazgató államhatalmat. De a jézusi életelvek rangsorában az istenszeretet és az ember-társ iránti szeretet kettős parancsa minden más szempontot megelőző, **abszolút parancs**. A többi elv csupán addig érvényes, amíg nem kerül összeütközésbe a főparanccsal. Ha Jézus kardról beszél – a nagycsütörtöki kard – visszaparancsolást kivéve – nyilvánvalóan nem valóságos kardra gondol, hanem szellemi fegyverre vagy a meg nem értésből fakadó lelki-szellemi ellentétekre (Lk. 22, 36–38; Mt. 10, 34–39).

De tagadhatatlan az is, hogy a radikális erőszakmentesség Jézusnál **nem kizárólagos** erőszakmentességet jelent. A templom megtisztítása-kor kétségkívül erőszakhoz nyúlt. (Mindegy, hogy a kötélöstört csak az állatok, vagy az emberek kiűzésére is használta-e, hiszen ha egy árus jószágait a tulajdonos akarata ellenére ostorral odébbkergetjük, ezzel erőszakot alkalmazunk öellene is.)

Jézus nemcsak tetteiben, szavaiban sem volt minden esetben erőszakmentes: világi urát egy ízben (ki tudja, talán többször is) rókának nevezte, a köztisztületben álló teológusokat viperák fajzatának és meszelt síroknak – ami akkor is kemény beszéd volt, s ma is az.

Jézus tehát önfeláldozó erőszakmentességet, embertársi- ellenségszeretetet hirdetett. Elítélte a nemzeti és vallási sovinizmust, sőt, a gonosz-tetre való pusztá készséget is. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy nem elég mindezt hinni és gyakorolni, hanem minderről föltűnő tanúságot is kell tenni, hogy követendő példává váljék. A meggyőződés értelmét veszti, ha eltitkoljuk, leta-

gadjuk, elhallgatjuk. ("Nem azért gyűjtanak gyertyát, hogy véka alá rejtsék.") Am Jézus szavaiból és tetteiből az is kitűnik, hogy **néha**, éppen emberi jóérzésből, kényszerülhetünk **kivé-**
telt tenni a szabály alól. De ez nem kibúvó! A "néha" és a "kivétel" szigorúan értendő, egy általános alapelv ritka megszegéseként, amire csakis akkor kerülhet sor, ha a merev erőszakmentesség kevésbé szolgálja az egyetemes szeretet ügyét, mint az erőszakos vagy erőszakba hajló föllépés. – A törvény van az emberért, és nem fordítva. Az ember ura a törvénynek is.

Jézus és az evangéliumi kereszténység nevében nem lehet kétségbevonni bizonyos elemi, az emberi józanság szerint is szükségesnek bizonyuló erőszak alkalmazását: demokratikus ellenőrzés alatt álló és kultúrált rendőrség föllépését bűnözők, garázdák, kábítószerkereskedők, sőt politikai vagy fanatikus terroristák ellen. Nehéz lenne vitatni, hogy – a csempészekkel, kábítószercsempészekkel, kémekkel és terroristákkal szemben – őrizni kell a határokat. Nem védhető az a különös anarchisztikus elv sem, mely a rendőri erőszakot vagy brutalitást elítéli, de elnéző a hasonló "civil" erőszakkal. Nem a rendőrség, határőrség vagy a karhatalom rossz vagy szent önmagában, hanem azokat a célokat és eszközöket kell megvizsgálni, amelyeket követ és alkalmaz. Ezek nem mindig azonosak azzal, amit hirdet. Újabb probléma, ha valaki elismeri ezen intézmények szükségességét, de kényszerű besorozás esetén ellentétesnek érzi személyes erkölcsi felfogásával, hogy erőszakot, halálos erőszakot is alkalmazzon vagy ilyenre fölkészüljön. Ezt a lelkiismereti okot is tiszteletben kell tartani.

A kereszténység első századaiban csaknem általános volt a katonai szolgálat megtagadása, azonban gyakran előfordult az is, hogy pogány katonák keresztény hitre tértek ugyan, de katonák maradtak. Az első századokból nem maradt ránk semmilyen keresztény irat, mely a katonai szolgálat mellett érvel, viszont annál elítélőbb

vélemények olvashatók a katonáskodásról. Terul-liánusz apologéta - még ortodoxként - kategóri-kusan kijelenti, hogy a katonai szolgálat össze-egyeztethetetlen a keresztény fölfogással. (De Idolatria Gr. 19.) Ugyanezt vallja Origenész (Contra Celsum, V.33); Szent Jusztin (Dialógus 110., 1. Apologia 39.); Alexandriai Szt. Kelemen (Protrepticus 11., 116., Paedagogus 1 és 12.); Szt. Ciprián (Levelek 1., 6.); "Canones Hipolyti" 13., Toursi Szt. Márton (a katonai szolgálat alól mentesítést kérő levelében).

Szent Ágoston az első egyházi tekintély, aki a fegyveres harcot is elfogadhatónak tartja egy ország vagy a kultúra és a civilizáció önvédelmeként. E Szent Ágoston-i gondolatot értette vagy magyarázta félre sok későbbi keresztény, amikor mindenre ráütötték az "önvédelem" pecsét-jét, ami háború és ami többes szám első személy-ben történik. De, mint már mondtam, a kulcskérdést következetesen elfelejtették föltenni: valóban mindig önvédelem az, amit annak neveznek, amit én vagy mi teszünk? A hamis "önvédelem"-ideológia teremtette megdöbbenően tragikus helyzetek nincsenek híján a groteszk komikumnak sem (talán a történelem legnagyobb tragikomikumának): gyakran egyazon keresztény felekezet vezetői küldik egymás ellen halálba híveiket "önvédelem" címen, hitbéli alapelvekre hivatkozva. Sajátos értelmezést adva így az alapító végrendeletének: "Szeressétek egymást!... Arról ismeri meg majd mindenki, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt". (Jn. 13, 34-35)

Az alapján aligha vitatható bölcs ágostoni elv (a kivétel elve) olykor ostoba vagy cinikus kiforgatását látva alakult ki a kizárólagos erőszaktagadás Jézusra hivatkozó eszméje. Az erőszaktagadók úgy érzik, hogy az ágostoni kivétellel való visszaélés csakis e kivétel visszavonásával hárítható el. Bár a militarista keresztények több szenvedést zúdítottak az emberiségre, a radikális erőszakellenzők szigorú elméleteiben is fölbukkantak az elidegenülés, sőt az emberte-

len elvimádat jelei is. Úgy tűnik, egyesek többre tartják az élet tiszteletének **elvét**, mint magát az élet tiszteletét. Azt vallják: még sokak életének megmentéséért sem veszélyeztethetem egyetlen támadó életét sem. Tehetetlen ember – például terhes nő vagy kisgyerek – védelmében sem alkalmazhatok erőszakot; ha mégis megtenném, ezzel hibát, sőt bűnt követnék el – mondják.

A politika közismerten mocskos volta miatt szembefordultak a politikával, de annyira mereven, hogy a szembefordulás eredeti értelme is feledésbe ment, és a politika tisztaságáért fellépőkkel szemben éppoly ellenségesek, mint a bemocskolóival.

Az abszolutizált önvédelem ideológusai és az erőszakellenző bírálóik között a lélektanból és szociológiából jól ismert kóros egyensúly alakult ki: torzító érvelésük egymást erősíti, s a végletes szembenállás nehezíti a két elv részizgazságainak egészséges találkozását.

Az elvakult vagy cinikus önvédelem-kultusz és az erőszak minden formájának kategorikus tagadása **elvben** egyformán embertelen és léleknyomorító (annak ellenére, hogy a gyakorlatban az előbbi szélsőségesen emberellenesnek bizonyult). Mindkét gondolat szöges ellentétben áll Jézus szellemével, mert mindkettő az elvek emberek fölötti uralmát hirdeti. Ezzel szemben a Názáreti Jézus az emberek elvek fölötti uralmát tanította: lehetnek elveink, de nem az ember rovására. Példák: a szombat, a rituális tisztaság, házasságtörő asszony, a vámosok, utcanők, katonák, pogányok, eretnekek, stb.

A hiteles keresztény tanítást az erőszakról és erőszakmentességről a következőképpen lehetne összefoglalni: a kereszténység alapvetően erőszakmentességet tanít, elutasítja az erőszakot, a fegyverkezést, a háborúra való készülődést, a készséget az erőszakra, mindent, ami erőszakhoz,

brutalitáshoz, háborúhoz vezet. A keresztény hívők erőszakmentes meggyőződéséről nyilvánvaló állásfoglalásaival, magatartásával tanúságot is kell tennie. De folyamodhat erőszakos eszközökhöz – netán háborúban való részvételre is rászánhatja magát, ha **értelme és lelkiismerete szerint egy helyzet csak így oldható meg VALAMENNYI érintett számára a LEGKISEBB áldozattal.** Hogy az adott helyzet valóban ilyen-e, arról a végső szót mindannyiunknak magunknak kell kimondanunk – szemben a propaganda és közhangulat szuggesztiójával és saját öngazoló érveinkkel.

Ezzel szemben nem tekinthető hiteles keresztény tanításnak sem a konzervatív, sem a radikális baloldali katolikusoknak az az elve, mely szerint mindennek a fordítottja az igaz: kötelesek vagyunk erőszakos eszközökkel szolgálni az államhatalmat vagy épp az államhatalmat megdöntő forradalmat, és a kötelesség lelkiismereti okból történő elutasítása volna az erkölcsileg megengedett kivétel.

Figyelemreméltó, hogy az erőszakmentességet bíráló magyar hivatalos egyházi megnyilatkozások egymást is cáfolják: Lékai bíboros az államhatalom "jogos rendezett erejét" félti az erőszakellenzőktől, míg Nyíri Tamás teológus éppen az államhatalom "rendezett erejét" megsemmisíteni akaró erőszakos forradalmat veszi védelmébe az erőszakmentességet valló katolikusok ellenében.

Különös az is, hogy a kötelező fegyveres önvédelem szószólói a leggyanúsabb háborút is sietnek "önvédőnek" kikiáltani saját országuk szempontjából, de a kellő időben hallgattak az olyan – minden vitán fölülműlő – önvédelem jogosságáról, amilyen a haláltáborokba küldött vagy küldendő emberek fegyveres vagy fegyvertelen védekezése, netán megvédése lett volna. Az is elgondolkodtató, hogy az önvédelem teológiájának hirdetői számára a fegyverfogás automatikusan azonos az önvédelemmel. Egyenlőségjelet tesznek fegyver és önvédelem közé, és föl sem merül bennük, hogy igen gyakran **az erőszakról**

való lemondás inkább jelentheti egy nép önvédelmét, mint az öngyilkos harc. A történelem során – és a jelenben is – elenyészően kevés a **valóban** önvédő háború. Nem az egyik **nép** érdeke ütközik végzetesen a másikéval, hanem csupán az egyik **vezetés** érdeke a másik vezetés szándékaival, s a vitát az ártatlan alattvalók öldöklésének kell eldöntenie.

Ha bebizonyítanánk az önvédelem papjainak, hogy a háborús vagy fegyverkező önvédelem mérseklése vagy az erről való lemondás néha tökéletesebb önvédelem lehet az agresszív készülődésnél, vajon ugyanolyan hévvel támadnák-e a fegyvereket, mint most azok lelkiismereti okból történő elutasítását? Attól tartok, a többségük nem. Ugyanis legtöbbjükből láthatóan nem a mélyen átgondolt meggyőződés beszél, hanem csupán a konformizmus vagy az államhatalomtól való szolgálalkú szorongás. Sokuk pedig azért támadja hevesen a lelkiismereti fegyverelutasítókat, hogy ezért bizonyos előnyöket kapjon cserében az államvezetéstől. De eladhatjuk-e a keresztény erkölcs fontos kérdéseinek becsületes vizsgálatát?

Foghat-e fegyvert, fogjon-e fegyvert keresztény?

Igennel és nemmel egyaránt válaszolhatunk. De mielőtt döntenénk, az adott helyzetre vonatkozó összes érvet figyelembe kell vennünk. A hivatalos propaganda és a fegyverbarát keresztények szempontjait nem akarom itt felsorolni, hiszen az unalomig ismertek. Néhány tendenciózusan elnagyolt, de fontos kérdést azonban szeretnék megemlíteni.

Mi a keresztény élet **meghatározó** elve: az istenszeretet és az embertársi szeretet kettős parancsa, vagy valami más?

Valóban az az ember feladata, hogy eszméért áldozza föl magát, vagy az eszméknek kellene szolgálniuk az embert?

Van-e jogom hangoztatni az önvédő fegyverhasználat jogát háború esetére, ha nem tettem meg minden tőlem telhetőt a háború megelőzéséért?

A magyar állam fegyverkezése önvédelem-e, vagy célponttá teszi országunkat?

Minden keresztény ember csak maga adhatja meg a választ. De amit a lelkiismerete sugall, az kötelezi.

"Mi lesz a bécsi egyházzal?" címmel érdekesítő és nagy feltűnést keltő előadást tartott **Paul M. Zulehner** bécsi pasztorálteológia-professzor 1988. október 13-án Bécsben. Mint ismeretes, **Krenn** professzornak 2 évvel ezelőtt bécsi segédpüspökké történt kinevezése súlyos feszültséget okozott a bécsi egyházmegyében. Zulehner szerint kettős folyamat figyelhető meg: az egyházi vezetés elszigetelődése és a hívők tömegeinek rezignációja. Ezzel kapcsolatban a neves pasztorálteológus, aki egyben az **Egyházforum** társszerkesztője is, három fő okot nevezett meg. Először is az "érzelmi szenvedélyek egyvelege" teszi lehetetlenné a higgadt érvelést. A belsőleg bizonytalanok annak örülnek, hogy "végre újra rendet csinálnak" az egyházban. Azok pedig, akik önállóan gondolkodnak, "több eleveenséget és szabadságot" követelnek. Másodszor: problematikus az egyháznak a világhoz való viszonya. A haladók belemerülnek a világba és elvesztik egyházi azonosságukat, míg a konzervatívok teljesen szétválasztják a kettőt. A harmadik és legfontosabb ok, hogy bizonyos politikai körök saját érdekükben kihasználják az egyházat. Politikusoknak és egyházi személyeknek ez a tragikus szövetsége a hatalom és félelem szövetsége. "A hatalmasoknak szükségük van céljuk elérése érdekében a félős egyháziakra. A félős egyháziak viszont a hatalmasokkal tartanak, mert tőlük remélnék védelmet és biztonságot", mondotta Zulehner professzor. Szerinte az osztrák főváros egyházmegyéjében a keresztényeknek bátornak kell lenniük, hogy megmerjék mondani véleményüket az egyházi vezetőknek és hogy ne engedjenek a rezignáció kísértésének se. Az egyház vezetőinek a hívők részéről történő bojkottálása olyan luxus, amelyet az egyház nem engedhet meg magának.

Feladatunk az üldözöttek segítése
(Egyházfórum-interjú Ulrich Nogerral, a "Kirche in Not" svájci irodájának vezetőjével, az Erdélyből Magyarországra menekülők helyzetéről)

- **Egyházfórum:** Noger úr, Ön néhány héttel ezelőtt a "Kirche in Not" delegációjával Magyarországon járt, hogy tájékozódjék a romániai menekültek helyzetéről. Mennyire sikerült ezt megvalósítania?

- **Ulrich Noger:** Úgy vélem, sikerült képet kapnunk a helyzetről. Emögött persze az is ott van, hogy a "Kirche in Not" és a magyar egyház - s különösen a bázis - közt már régóta jó kapcsolatok állnak fenn. Ők már évek óta foglalkoznak e problémával. Évek óta igen szoros - gyakran személyes - kapcsolatban állunk a klérussal is. Így vannak olyan ismerőseink, akik tárgyilagos képet rajzolhattak fel számunkra a magyar menekültekről.

- Ön a bázist és a klérust említette. De mi a helyzet a püspöki karral?

- Természetesen évek óta kapcsolatban vagyunk a püspöki karral is. Mindamellet meg kell állapítanunk, hogy a magyar püspöki kar hosszú idő óta rendkívül nehéz helyzetben van, s véleményünk szerint ritkán használta ki az összes, az állammal szemben rendelkezésére álló lehetőségét. Az a benyomásunk, hogy a magyar püspöki kar - vagy legalábbis egy része - teljességgel egyetértett azzal, hogy a bázishoz tartozó papok olyan feladatokat vállaljanak magukra, amelyeket a püspöki karnak nem okvetlenül állt volna módjában "kifelé" képviselnie, ám mégis megtűrték, sőt támogatták is.

- Mondhatjuk-e, hogy a püspökök cserbenhagyták e papokat vagy a bázist?

- Nem fogalmaznék ilyen keményen, azonban azt mégis meg kell állapítanom, hogy - minde-

nekelőtt a múltban - sokszor "bőrig áztak" a bázisban tevékenykedő papok és világiak még akkor is, ha lehetséges lett volna "ernyőt" tartani fölējük.

- Most a menekülteknél más a helyzet?

- Azt hiszem, ma - különböző okok miatt - kicsit már más a helyzet. Nagy örömmel látjuk, hogy nemcsak a püspökök közt van szorosabb együttműködés, de van bátorságuk ahhoz is, hogy kifelé is határozottan, sőt nagyon határozottan lépjenek fel. Ezek sajnos még kivételek, de ezeket is hálásan kell tudomásul vennünk.

- Mely püspökökre gondol?

- Két nemrég kinevezett püspökre: Gyulai Endre szegedi és Keresztes Szilárd nyíregyházi püspökökre.

- Mit látott, mit tapasztalt Magyarországon az erdélyi menekültekkel kapcsolatban?

- Nagyon sok olyan papot - körülbelül harmincat - kerestünk fel Magyarországon, akik közvetve vagy közvetlenül a menekültkérdéssel foglalkoznak. Megjegyzem, hogy nemcsak katolikus papokkal találkoztunk, hanem néhány protestáns lelkésszel is (elsősorban Debrecenben). Feltűnő volt, hogy milyen kevés konkrét számadatot lehet tudni. Nem tudjuk azt sem pontosan, hány romániai menekültről lehet szó. Feltételezzük, hogy 30 és 50 ezer közt lehet a számuk Magyarországon.

- A hivatalos adatok 12 ezer menekültről beszélnek, az egyházak körülbelül 20 ezerről. 1987-ben összesen 40-50 ezer ember menekülhetett el Romániából.

- Viszonylag könnyű megmagyarázni, miért foroghatnak közkézen különböző számadatok. A menekülteknek hivatalos helyeken vagy a Vöröskeresztnél kellene jelentkezniük. Ha azonban ismerjük ezeknek az embereknek a helyzetét, megérthetjük azzal kapcsolatos gátlásaikat, hogy

különböző hivatalokban sokoldalú úrlapokat töltsenek ki. Inkább egyenesen elmenni egy paphoz, vagy családtagoknál, ismerősöknél keresnek menedéket.

- Önök is informálódtak a menekültek helyzetéről...

- Igen. Beszélgetésre hívtuk meg a menekültekkel foglalkozó papokat. Együttesen beszéltük meg a megítélés egységes kritériumait és meghatároztuk, miként lehet gyakorlati segítséget nyújtani.

- Melyek ezek a kritériumok?

- A menekültekkel foglalkozó papokra váratlanul szakadt rá mindez a sok gond. Általában igen hiányos infrastruktúrával rendelkeznek, amely nem a menekültproblémával való megbírkózásra lett "méretezve". Ezért szükség volt a tapasztalatcsere megszervezésére ahhoz, hogy minden pap rendelkezzen valamiféle "mérccével" a segítségnyújtás során. Ebben az értelemben rendkívül fontos volt, hogy kidolgozzuk a megítélés egységes kritériumait. Ez alatt egy prioritás-listát értünk, például, hogy egy egyedülálló többgyermekes asszony ennyi és ennyi segínyt kaphat, vagy, hogy azok a mesteremberek, akiknek volna munkalehetőségük, de nincsenek meg a szükséges szerszámaik, kaphassanak ilyeneket.

A szükséges segítség mértéke személyről személyre változhat. Vannak olyan menekültek is, akiket már támogat valaki a családon belül vagy ismerőseik köréből. Természetesen ezt is figyelembe kell venni. Azonban mindenekelőtt azt láttuk, hogy nagyon sok a szétszakadt család. Vannak a menekültek közt két-három gyerekkel érkezett édesanyák - méghozzá néha beteg gyermekekkel. Ez is egyik oka a romániaiak Magyarországra való menekülésének: teljességgel elégtelen a magyarok romániai orvosi ellátása.

- Milyen benyomásokat szerzett e beszélgetések során? Milyenek a menekültek magyarországi esélyei?

- Mindent összevéve természetsszerűleg nagyon szomorú a menekültek helyzete. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Magyarország több tekintetben is az alapvető átalakulás korszakát éli. A magyar kormányzat véleményem szerint igen nagyvonalúan bánik a menekültekkel. Már az a tény is figyelemreméltó - különösen a mi otthoni, svájci viszonyainkhoz mérten -, hogy rögtön tartózkodási és munkavállalási engedélyt kapnak. Másrészt Magyarországon óriási a lakáshiány. A menekültek különösen e téren szinte megoldhatatlan problémákkal találják magukat szembe. S még ijesztőbb az a tény, hogy sok család szétszakadt. A mai becslések szerint szinte nincs is lehetőség a családegyesítésre. Ez megint csak nagy pszichikai terhet ró a menekültekre. A hivatalos szervek közül elsősorban a Vöröskereszt az, amely igyekszik a menekülteken segíteni. Bár csak a menekültek kisebb része fordul közvetlenül hozzájuk, mégis a magyar Vöröskereszt segítségét pozitív példaként említhetem. Másrészt azonban le kell szögezni, hogy elsősorban az egyházak karolják fel a menekültek ügyét - mind a protestáns, mind pedig a katolikus egyház sokat tesz e téren. Igen komoly a papok és a világiak segítőkészsége is (mindezekelőtt Budapesten és Debrecenben, illetve e városok környékén). Láttunk például olyan plébániát, ahol 15-30 menekültnek is szállást adtak, és szinte el sem tudtuk képzelni, hol találhat a plébános egy ilyen zsúfolt épületben akár csak egy négyzetméternyi üres helyet a maga számára. De világiak is felajánlanak a menekülteknek egy-egy szobát, sőt egész lakást is szállásként (például üresen álló nyaralókat).

- Az Önök utazásának tulajdonképpeni célja az volt, hogy segítséget kínáljanak fel e menekülteknek? Milyen mértékű e segély és milyen formában jut el az érintettekhez?

- Ha számokat akarunk megadni, akkor azt mondhatjuk, mi eddig - körülbelül április óta megközelítőleg 250.000 svájci frankot (kb. 8 és

fél millió forint) fordítottunk e célra.

- Tehát fél év alatt juttattak ennyit a menekülteknek?

- Igen, szűk fél év alatt.

- Gyakorlatilag havonta kb. 40.000.-- svájci frankról lehet szó?

- Körülbelül ilyen nagyságrendű összegekről.

- Miképpen osztják szét Magyarországon ezt az összeget?

- Az előbbieken említett "menekült-gondozó" papokkal együtt és a püspökökkel egyetértésben kidolgoztunk egy tervet. Legelőször is, a papok egy bizonyos - azonos nagyságú - pénzalapot kaptak kézhez. Viszonylag szerény összegekről van szó, amely a legsürgetőbb szükség kielégítését szolgálja. Itt elsősorban megélhetési segélyről volt szó. Kidolgoztunk azonban egy programot, amelynek alapján minden menekültnek módjában áll egy kérdőívet kitölteni és azt benyújtani a paphoz. Ő a kérelmet mérlegeli és egy belső bizottság elé terjeszti, majd közvetlenül a mi központunkhoz továbbítja. Itt döntenek aztán el, hogy az adott menekült család kaphat-e egyéni segélyt. E segítség elsősorban lakberendezési hozzájárulást vagy mesteremberek munkaeszközeinek biztosítását jelentheti.

- Kinek utalják át a pénzt?

- Egyenesen a papnak, de az illetékes püspököt is minden esetben tájékoztatjuk a segélyről.

- Ön beszélt a menekülteket gondozó papokról; lehetne-e itt címeket is megadni, ahol őket meg lehet találni? Egyáltalában hogyan bukkannak rá a menekültek e papokra, ezekre az "elsősegély-helyekre"?

- Mi is feltettük magunknak ezt a kérdést... Hogyan lehetséges az, hogy a menekültek egyenesen ezekhez a papokhoz mennek? Valószínűleg nagyon jól működik a "suttogópropaganda" Budapesten is és végig az egész román határ mentén. Ezért aztán nincs is szükség arra, hogy itt címeket közöljünk. Azt hiszem, létezik az embe-

rekben az egyház iránti mélyen gyökerező hit - vagy egyszerűen csak valamiféle bizalom. Olyan bizalom, amely az elmúlt évek során már kivesszett az emberekből az állami hatóságok és intézmények iránt.

- Ön beszélgetésünk elején azt mondta, hogy nemcsak katolikus, de protestáns papokat is meghívtak. Nemrégiben azt olvastam, hogy a katolikus egyház mostanáig körülbelül 400.000.-- svájci frankot juttatott 4500 menekültnek, a református egyház pedig ugyanennyi személy között a fenti összegnek nem egészen egynegyedét adta, tehát 100.000.-- svájci franknál kevesebbet osztott szét. Mivel magyarázható e különbség?

- Nem tudok e számokkal kapcsolatban nyilatkozni. Mindezt most hallom először, s nem tudom, milyen forrásból származhat ez az értesítés. Saját tapasztalataim alapján csak azt mondhatom, hogy az egyházak közötti kapcsolattrendszer viszonylag jól funkcionál. S azt sem igen hiszem, hogy csak 4500 menekültről volna szó, hiszen - ahogy azt már korábban is említettem - meggyőződésem, hogy a katolikus egyház ennél jóval több menekültnek nyújtott segílyt.

- Miként merült fel egyáltalán Önökben a Magyarországra menekülteknek nyújtandó segítség gondolata?

- Tevékenységünkben mindig is fontos szerepet játszott a menekültek segítése, hiszen szervezetünk létrejötte is a menekültkérdéshez kapcsolódik. Viszont ez az első eset, hogy egyik szocialista országból egy másik szocialista országba menekült embereknek kell segítenünk. S milyen különleges oka van még e segítségnyújtásnak? A romániai katolikusok nemcsak vallási, de etnikai kisebbséget is alkotnak, amely már évtizedek óta nyögi a kisebbségekkel szembeni politika minden terhét.

Feladatunk, hogy amennyire lehet, segítsünk mindazokon, akiket vallási vagy etnikai okok miatt üldöznek. Ebben a helyzetben nem lényeges, hogy valaki a hazájából egy másik szocialista országba vagy Nyugatra menekül-e. Remél-

jük, hogy e menekültek közül lehetőleg minél többen lelhetnek új hazára Magyarországon, ahol megtalálhatják eredeti otthonuk nyelvét és kultúráját. Kötelességünk ezeknek az embereknek az itteni letelepedésre való törekvéseit lehetőség szerint elmélyíteni.

- Úgy vélem, e munkához szinte naponta friss vagy legalábbis rendszeres és megbízható információra van szükség. Hogyan jut el ez Önhez?

- Hála Istennek, az információ könnyen terjed. A szokásos módokon lehet tájékozódni: a látogatókkal folytatott beszélgetésekből, vagy éppenséggel nagyobb nehézségek nélkül akár a helyszínre is lehet utazni. Manapság alig van már akadálya az információ szabad áramlásának.

- Ön már említette, hogy a magyar püspökök, vagy legalábbis néhányan közülük felleptek a romániai menekültek érdekében. Gyulai Endre szegedi püspök nemrég felszólította Nyugatot, illetve a nyugati kormányokat, hogy a romániai eseményeket, azaz a nemzeti kisebbségek elnyomását és a tervezett falurombolás ügyét vigyék az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé. Mi erről az Ön véleménye; egyáltalán realisztikus vállalkozásnak tekinthető-e, ha egy püspök ilyen felhívással fordul a nyugati kormányzatokhoz?

- Realista-e vagy sem, ezt majd a jövő mutatja meg. Mindenesetre úgy vélem, hogy egy püspöknek ilyen helyzetben elég bátorsággal kell rendelkeznie akár a realizmustól való elszakadáshoz is. Én személy szerint nagyon örülök, hogy a szegedi püspökben megvolt ez a bátorság, és úgy vélem, e példának követőkre kellene találnia. Ettől függetlenül nemigen tudom, hogy a magyar kormány e felhívást negatívan értékelte-e vagy titokban nagyon is örült ennek. Ha ma arra gondolunk, milyen hihetetlenül nehéz ügy a családgyejesítés, ha azt látjuk, hogy 8000 falvat készülnek a pusztá földdel egyenlővé tenni, ha megfontoljuk, milyen hatalmas kultúrális veszteséget jelent mindez, s ha figyelembe vesszük, hogy Romániában a kisebbségek már évtizedek óta a legszélsőségesebben kemény politika áldo-

zatai - akkor, ha realisták akarunk maradni, azt kell mondanunk, hogy ha egyáltalán valaki, akkor csak a nagy nemzetközi szervezetek változtathatnak e politika irányzékán. Az ENSZ-re, a helsinki egyezményre és a Nemzetközi Vöröskeresztre gondolok. Mindezek olyan szervezetek, amelyeknek nagy erővel kellene küzdeniük a kisebbségi politika megváltoztatása érdekében. Az egyházak lehetőségei itt meglehetősen korlátozottak. S ebben az értelemben tartom helyesnek és bátornak e felhívás közzétételét.

- Nem lett volna-e ésszerűbb, ha a magyar kormányzat és nem egy püspök fogalmazza meg e felhívást? Egyáltalán illetékes-e a püspök e kérdésben?

- A fennálló helyzetet realista módon kell értékelnünk. A magyar kormányzat az utóbbi időben többször is igen egyértelműen és keményen nyilatkozott e kérdésben, ez pedig a szocialista testvérországok közt mégiscsak egyedi esetnek tekinthető. Azt se felejtsük el, hogy a magyar kormányzat nemcsak eltűrte a hatalmas budapesti tüntetést, hanem gyaníthatóan csendben még támogatta is azt. Természetesen igaza van, ez a magyar kormány feladata lett volna. De talán az egyháznak feladata lehet az is, hogy ne hallgasson ott, ahol az államnak nincs mersze megszólalni.

- Ha már a kormányzatról beszélünk és arról, hogy az egyértelműen foglalt állást s a budapesti tüntetést is lehetővé tette, akkor esetleg olyan benyomásunk is támadhat, mintha a vezetés ezzel a társadalomban az utóbbi időben ugyancsak megnövekedett feszültséget akarná levezetni. Az egyház eközben olyan szelepként működhet, amely a feszültséget más területre irányítja át...

- Természetesen mindebben ilyen megfontolások is szerepet játszhattak, de úgy vélem, ez most másodlagos jelentőségű kérdés. A mai romániai helyzet olyannyira súlyos és elképzelhetetlen, hogy a magyar kormány lépései talán mégis többet jelenthetnek egy "szelep" pusztá kinyitá-

sánál. S mindentől eltekintve, nekem jogos lépésnek tűnik az is, ha némely esetben egy szelepet is felhasználnak...

- Térjünk azonban vissza a magyar püspökök álláspontjára. Nemcsak Gyulai püspök, de a magyar prímás, Paskai bíboros is többször nyilvánosan szót emelt az elnyomott nemzeti kisebbségek, azok kultúrájának fennmaradása érdekében.

- Én személy szerint nagy örömmel fogadtam, hogy a prímás is foglalkozott e problémával. Nem hallgathatom azonban el azt a reményemet, miszerint ez az előrelépés "nyitánya" lehet annak, hogy a magyar egyház az előtte álló más problémák ügyében is fel fog lépni.

- Mely kérdésekre gondol?

- Egész sor ilyen probléma van. Elsősorban az ifjúsági pasztorizáció lehetőségeire, a tömeg-tájékoztatási eszközök igénybevételére gondolok, s arra, hogy önállóan dönthessenek egyházon belüli ügyekben. De vég nélkül sorolhatnám még a problémákat. A magyarországi hátrányos helyzetűeknek is - bárkik is legyenek azok - szükségük lenne a püspöki kar bátor szavaira. De Magyarországon kívül is, más testvérországokban is szüksége van az egyházaknak a magyar egyház támogatására. Nem csak a romániai problémákkal kell törődni! Csehszlovákiában is kemény és brutális üldözés a katolikus egyház osztályrésze. Egész biztosan helyénvaló lenne, ha a magyar püspökök erről is szót ejtenének. Hogy egy ilyen megnyilatkozás óhajta vagy a magyar püspöki karral szembeni elvárásunk realista felfogást tükröz-e, ezt én személy szerint nem tudom elég tárgyilagosan megítélni. Mindenestre szükségesnek tartanám!

- Még egy utolsó kérdés. Ön Svájcból utazott Magyarországra. Mi az Ön véleménye, mennyire vannak tudatában a nyugat-európai egyházi körök az erdélyi menekültek problematikájának, a nemzeti kisebbségek üldözésének és a falurombolásnak?

- Ez nagyon kényelmetlen történet mindazon kö-

rök számára, akik már évek óta érdeklődést mutatnak e kérdések iránt. Régóta tudjuk már, mennyi üldöztetést kell elszenvedniük a romániai vallási és etnikai kisebbségeknek. Újra és újra próbálkoztak e kérdéseket a nyilvánosság elé tárni, azonban a nyugati tömegtájékoztatási eszközök igazán komolyan alig foglalkoztak e problémákkal. Az elmúlt hetekben és hónapokban azonban azt lehet tapasztalni, hogy e kérdéskör kezd tudatosulni az emberekben. Így hát remélhető, hogy most már más segítség-szervezetek és intézmények is újult erővel vetik fel mindezt, megpróbálnak nyomást gyakorolni a román kormányzatra, igyekeznek megakadályozni a falvak lerombolását, és elősegítik egy humánusabb politika kialakulását, amely már nem fogja a magyarokat és a többi romániai kisebbséget, sőt sok esetben románokat is, menekülésre kényszeríteni.

- Köszönöm a beszélgetést, Noger úr.

Wildmann János

1988. szeptember

DOKUMENTÁCIÓ

Levél a pápának az erdélyi katolikus egyházzól

Az alábbi tanulmány-levelet magyarországi bázisközösségi tagok írták II. János Pál pápának. Értesüléseink szerint a pápa személyesen vette át 1988 tavaszán a német nyelvű levelet.

Szentséges Atya!

Ez a tájékoztató imádságos szeretettel készül a Szentséges Atya számára Erdélyről, az ott élő emberekről és az ott szolgálatot teljesítő római katolikus egyházzól. Szerzői magyarországi magyar katolikusok, a magyar egyház megújulását szolgáló bázisközösségek tagjai, akik rendszeres kapcsolatban állnak az Erdélyben élő katolikus testvéreikkel. Ez a kapcsolat felelősségteljes és szeretetteljes segítő szándékban valósul meg, melyet sokunknál rokoni, családi szálak is erősítenek. E tájékoztató az erdélyi papság kérésére íródott, akik híveik és az egyetemes egyház iránti felelősségteljes kötelességüknek érzik, hogy a Szent Római Egyház fejét, a Szentséges Atyát tájékoztassák egyházmegyéjük helyzetéről és hathatós segítségét kérik. Nekik nem áll módjukban onnan Romániából kapcsolatot találni a Szentatyával, ezért fogalmazzuk meg ezt a levelet itt Budapesten.

Amikor Önhöz fordulunk, annak a népnek a nagy fiát köszöntjük, mely nép egyik legkiválóbb uralkodója az a Báthory István volt, aki magyar emberként Erdély szülötte, majd Erdély fejedelme volt. És Báthory István az erdélyi fejedelmi székből a magyar néppel oly hasonló

sorsú Lengyelország királyi trónjára emelkedve sem vesztette el látóköréből szülőföldjét, Erdélyt. Az ő uralkodása ugyanolyan dicsőséges volt Erdélyben is, mint Lengyelországban. Bennünket, e levél fogalmazóit és közvetítőit a keresztény lelkiismeretünk és felelősségünk vezérel a magyarság jövője miatt benne természetesen az erdélyi magyarság jövője miatt is. És ugyanilyen felelősséget érzünk a katolikus egyház jövőjéért is mindenhol, ahol azt veszély fenyegeti. Erdélyben pedig olyan sajátos helyzet van, hogy a magyarság jövője ugyanúgy függ a katolikus egyház jövőjétől, mint a katolikus egyház jövője a magyarság jövőjétől. Nem szabad elfelejtenünk, hogy bár a hatalmas gyulafehérvári egyházmegyét, valamint a kisebb szatmári, nagyvárad és temesvári egyházmegyéket a trianoni békediktátum 1918 után Romániához csatolta, mégis e vidékek is a magyar egyház részei, azé az egyházé, melyet a magyar keresztény államot megalapító Szent István király az államalapítással együtt szervezett meg. A magyar egyház részeinek tekinthetők ezen egyházmegyék természetesen azért, mert itt is az országalapító Szent István szervezte meg az egyházi életet, a magyar egyház részeinek tekinthetők egész történelmi múltjuk miatt és azért is, mert a temesvári egyházmegye kivételével teljes egészében magyar egyházmegyékről van szó. A temesvári egyházmegye fele részben magyar, fele részben német. Más nemzetiségek - románok, szlovákok, horvátok, bolgárok - csak egy-két százalékot tesznek ki. A magyar egyházat - benne az erdélyi egyházat - megszervező Szent István annak az uralkodóháznak volt a tagja, mely a középkor folyamán annyi szentet és boldogot adott az egyetemes egyháznak, melyet más uralkodóházaknál nem találhatunk a történelem során. Nem akarunk a historizmus csapdájába esni, nem akarunk a jelentől elszakadni, de az a nép, mely múltját megtagadja, a jövőjének sem lehet mestere.

Mi itt Budapesten és testvéreink ott Erdélyben egyaránt meg vagyunk arról győződve, hogy az erdélyi magyar nemzetiség helyzete - vele együtt a katolikus egyház helyzete - sokkal súlyosabb annál, mint ahogy a nyugat-európai szemmel látszik. Ennek megértéséhez talán elég csak arra felfigyelni, hogy aki román kommunista, az egyben pártja számára kötelezően román nacionalista is, míg Magyarországon aki kommunista, az egyúttal kozmopolita. Tehát a Román Kommunista Párt a világnézeti alapokon álló egyházüldözés mellett a katolikus egyházban a magyar egyházat is látja, ezért az egyházüldözés nacionalista alapon még meg is duplázódik. Ugyanakkor a kozmopolita magyar kormányzat, mely még az országhatárainkon belül is teljes idegenséget tanúsít a nemzeti problémák iránt - Magyarország tízmillió lakosából több mint félmillió alkoholista, az utóbbi huszonöt évben ez a kormány mintegy ötmillió abortuszt engedélyezett - "természetesen" nem tekinti feladatának a romániai magyarság érdekeinek hathatós képviselését. Az a tény, hogy az utóbbi hónapokban már kormányunk is **kénytelen** volt nyilvánosan fórumokon hallatni hangját az ügyben, még akkor sem tekinthető szemléletváltozásnak, ha tudjuk, hogy legfelső párt- és állami vezetőink között is találunk lelkiismeretes embereket. Az utóbbi hónapok megnyilatkozásai csak annak köszönhetők, hogy a kérdés a magyarországi közvéleményben olyan feszítőerőt alakított ki, mellyel a kormány is kénytelen számolni.

Ha a mai Romániát és a benne élő katolikus egyházat vizsgáljuk, akkor fel kell figyelnünk arra, hogy ezen ország területe két részre, két eltérő fejlődést mutató hatalmas országrészre osztható. Ez az eltérő viszonyokból adódó kettősség igen erőteljesen érződik a lekipásztori kérdéseket is érintő egyházi-egyházpolitikai helyzetben is. Az egyik részt a történelmi Erdély és annak nyugati sávja jelenti. Erdély területe azonos a gyulafehérvári római katolikus egyház-

megyével, a nyugati sávon pedig a szatmári, nagyváradi és a temesvári egyházmegyéket találjuk. A másik részt a Kárpátok vonalától, tehát a régi magyar határtól keletre fekvő területek képviselik. Ezen a területen fekszik a román nyelvű jassi-i és bukaresti egyházmegye, melyeket száz esztendeje hozott létre az azelőtt alakult Románia egyházpolitikája az ottani missziós területeken. A jassi-i egyházmegyéről el kell még mondani azt is, hogy ez azonos az egykori Moldvai Fejedelemség területével, melyet a 14. században magyar királyi hűbéres fejedelemségként szerveztek meg az ott letelepedett románság számára. Moldvának már a középkorban jelentős magyar katolikus lakossága volt, magyar királyok által szervezett püspökségekkel. A moldvai katolikus magyarok elrománosítása az elmúlt száz évben a bukaresti kormány kívánságára a román nyelvű egyházi vezetés és lelkipásztori struktúra feladata volt.

A Románia területén élő két különböző nyelvű katolikus egyházat vizsgálva emlékeztetni kell még néhány történelmi tényre is, melyek az első világháborút lezáró békeszerződés óta történtek. Mindenekelőtt az 1927-ben kötött konkordátum tényére, melyet a román nyelvű görög katolikus egyház szorgalmazott egyrészt azért, mert ez az erdélyi román egyház még Erdélyen belül is kisebbségben volt az erdélyi ortodox román egyház mellett, a Nagy-Romániát létrehozó trianoni határrendezés után pedig ortodox államvallású országba kerülve már csak a konkordátum segítségével vélték megőrizni magukat, másrészt pedig ez a felekezet is nacionalista román alapon állt, ezért minden eszközt megragadtak arra, hogy a magyarok fölé kerekedjenek. A román kormány szintén azért ment bele a konkordátumba, mert tudták, hogy így egyházi törvényekkel is megerősítve folytathatják a magyar nyelvű katolikus egyházat is sértő románosító törekvéseiket. A konkordátum azért volt sértő a katolikus magyarok számára, mert a romániai lelkipásztorkodás

fundamentumának számító magyarországi eredetű és magyar nyelvű egyházmegyéket alárendelték az új alapítású, összesen 26 plébániával rendelkező, a hatalmas ortodox tengerben csak katolikus szórványokra támaszkodó, tehát változatlanul missziós terület jellegű bukaresti érsekségnek. Ennek a quasi-központnak való alárendelés azért hordozott politikai tendenciákat, mert Románia fővárosa, az ortodox nagyvárosnak számító mesterségesen kreált katolikus "központ" nemcsak földrajzilag, hanem szellemileg is távol esik a katolikus lelkipásztorkodás tényleges alapjától, Erdélytől.

Ha a konkordátum tényére emlékeztünk, akkor emlékeznünk kell a konkordátum 1948-ban történt felmondására is, mely együtt járt az 1,6 millió hívőt számláló román nyelvű görög katolikus egyháznak az ortodox egyházba való visszatérésével, ahonnan a Habsburg politika szakította ki 1698-ban. Ez a cselekmény bizonyoság arra, hogy a Szentszék tárgyalópartnere, a bukaresti kormány csak egy esetleges eszköznek tekintette nacionalista-hegemonista politikájához a görög katolikus egyházat és természetesen magát a Szentszéket is. És nemcsak a román kormány szavahihetőségének teljes hiányára kell felhívunk a figyelmet, hanem arra is, hogy ezzel a pusztán csak politikai lépéssel a Szentszék nemcsak a görög katolikusokat veszítette el, hanem megkockáztatta az egy évezrede katolikus hitben élő magyar ajkú híveinek elvesztését is. Mert, ha a román kormány és a görög katolikus egyház számításai szerint románná vált volna az erdélyi latin szertartású egyház nyelve, akkor ezen egyház hívei nagy tömegekben vonultak volna át a szintén magyar nyelvű református egyházba. Ha arra gondolunk, hogy a konkordátum megkötésénél az ortodox román egyházra gyakorolható befolyás reménye csillogott a szentszéki diplomaták szeme előtt, akkor el kell mondanunk, hogy dilettáns munkát végeztek ezek a romániai viszonyokat nem ismerő diplomaták,

mert úgy tették kockára saját magyar ajkú híveinek a Szentszékhez való hűségét, hogy az ortodoxiából senkit nem "térítettek meg". És vajon mi szükség lett volna erre?! Krisztus követését nem tekinthetjük a keresztény lelkek egyik apostoli gyökerű egyházból a másik apostoli gyökerű egyházba való terelgetésének. És ha Máté evangéliumának 28.19 szakaszára gondolunk – "menjetek és tegyetek tanítványommá minden népet" – akkor a nemzeti kisebbségek nyelvének elvétele szorgalmazó diktatórikus állami politika támogatását sem tekinthetjük Krisztus követésének, még akkor sem, ha valaki esetleg apostoli tekintélyre hivatkozik eközben. A többi kelet-európai néppel együtt mi magyarok is örvendünk, hogy lengyel főpap ül Szent Péter székében. Tudjuk, hogy Szentséges Atyánk milyen alapos ismerője a sok kis nép által alkotott – és ezért a nagyhatalmak által oly fájdalmasan megosztható – kelet-európai viszonyoknak. Szabadjon azért mégis egy fiktív példával is érzékelteni a helyzetet.

A példa azért fiktív, mert nem így történt, de történhetett volna így is. A kérdés tehát: mi lett volna a lengyel egyháznak a lengyel nép előtti tekintélyéből, ha például a három részre szakított Lengyelországnak a cári fennhatóság alá eső részén, ahol erőszakos oroszosítás folyt, ahol a lengyel nyelvet az iskolákból is száműzték, az egyház az orosz ortodoxia megnyerésére hivatkozva – valójában a cárnak tetszelegni akaró szervilizmusból!! – oroszul hirdette volna az ígét? Egészen bizonyos, hogy ha így történt volna, akkor ma a lengyel nemzet és a lengyel egyház két egymástól merőben eltérő kategória volna. Vagy mivé válna vajon a mai litván egyház, ha a Szentszék úgy akarná "megtéríteni" – görög katolikussá tenni – Pimen pátriárkát, hogy orosz nyelvűvé tenné a litvániai pasztorációt? Pimen pátriárka aligha "térne meg" ettől, de a litván egyház hamarosan szétszóródna!

Ha a problémánk megértése miatt röviden

visszatekintettünk az erdélyi egyház múltbeli problémáira – melyek ma is kísértenek! –, akkor jónak látjuk a Márton Áron püspökről való megemlékezést is, akit mi a világegyház legnagyobb huszadik századi főpásztorai közé sorolunk. 1896-ben született, 1924-ben szentelték pappá, 1938-ban lett a rendkívül nehéz körülmények között élő gyulafehérvári egyházmegye püspöke és 1980-ban halt meg. A harmincas években a nemzeti kisebbségi sorsba jutás után és egyúttal a két háború közötti erkölcsi viszonylagosságban átfogó pedagógiai és szociális programmal ő evangelizálta újra az elpogányosodás lejtőjére került erdélyi katolikus tömegeket, különösen az akkor felnötté váló fiatalságot. Szociális felfogásával és ökumenikus nyitottságával a zsinati szellem egyik előfutárának kell tekinteni őt, tömegpasztoráció helyett a lelkekre ható közösségi pasztoráció híve volt. Azt szorgalmazta már a harmincas években, amit a zsinat óta világiak apostolságának nevez a világ. Püspöki kinevezése után néhány hónappal Lengyelország lerohanásával kitört a második világháború, amire ő még 1939 őszén szentbeszédben reagált, melyet egyházmegyéje katolikus sajtója is közzétett. Amikor 1944 májusában megkezdtek a magyarországi zsidóság deportálását – mely az akkor Magyarországhoz tartozó észak-erdélyi zsidóságot is érintette –, akkor ő az egész magyar nyelvterületen elsőként nemcsak tiltakozott, hanem híveinek erkölcsi útmutatást is adott. A háború után a kommunista román kormány olyan statutumot (megállapodást) akart rákényszeríteni, mely a Szentszéktől hidegítette volna el az egyházmegyéjét. Ezt ő nem fogadta el, amiért életfogytiglani börtönre ítélték. (A magyar püspökök 1951-ben elfogadtak egy olyan megállapodást, mely az ateista állam alárendeltségébe helyezte a Magyar Püspöki Kart, és a magyar egyház azóta is ezt nyögi.) 1955-ben a börtönből kiengedték, de rövidesen 1967-ig tartó háziőrizetbe helyezték, hogy ilyen módon bírják

behódolásra. Eredménytelenül. Márton Áron ilyen áron is őrizte a rábízott katolikus magyarság lelki függetlenségét. 1969-ben, 31 esztendő s püspöki múlttal öreg emberként tudott első ízben Rómába látogatni. Itt meg kellett tapasztalnia a politizálásra is kapható szentszéki diplomácia Kelet-európa iránti érzéketlenségét. Ezután még 11 évig, 1980-ig, saját végkimerüléséig kormányozta a világ egyik legnehezebb egyházmegyéjét, amikor már tolokocsiba kellett ültetni. Márton Áron nemcsak a katolikusok, hanem a más-vallásúak és a másvilágnézetűek között is nagy tiszteletnek örvendett, tekintélyét a hatalom birtokosai is kénytelen voltak elismerni.

Amit hosszú működése alatt megvalósított, az nem más, mint a politikamentes és erőszakmentes társadalmi felelősség elve. Az üdvösség szolgálátát soha – sem 1945 előtt, sem pedig az után – nem tekintette politikai cselekvésnek, ugyanakkor a politikától való tartózkodása nem volt társadalom iránti közönyösség, melyet a kereszténytelen politikai hatalmak által is elviselt konformista "vallásosság" produkál. Nem véletlenül emlékezünk meg Márton Áronról e levélben, hiszen tudjuk, hogy Szentatyánk mennyire tisztelte őt. Nem lehet véletlen, hogy halálát személyesen jelentette be a világnak.

Tájékoztatónk második részében rátérünk a mai problémákra és a tennivalókra.

1. Úgy tűnik, hogy ma is alapvető problémát jelent a magyar nyelvű egyházmegyéknek a bukaresti egyházmegyéhez való viszonya. E probléma gyökerei a konkordátum idejére nyúlnak vissza, amikor az évezredes múltú és kiforrott lelkipásztori gyakorlattal rendelkező magyar egyházmegyét besorolták a nem sokkal azelőtt alapított és missziós terület jellegű bukaresti érsekség tartományába. A konkordátum román részről történt felmondása után ez a helyzet jogilag megváltozott ugyan, mert megszűnt a Bukarestnek való alárendeltség, azonban a kormány változatlanul a román nyelvű egyházmegyé-

ket támogatja és konkordátum nélkül ugyan, de szívesen belemenne abba, hogy a gyulafehérvári egyházmegyét és a három másik egyházmegyét a Szentszék ismét rendelje a bukaresti érsekség alá. Hogy a kormány mennyire diszkriminálja a magyar egyházmegyéket a román nyelvűekkel szemben, azt az is mutatja, hogy a három kisebb magyar egyházmegyét (szatmárit, nagyváradit és temesvárit) nem ismeri el egyházmegyeként, és ezért nem engedi e püspökségeket püspökkel betölteni. A kormány arra hivatkozik, hogy túl kis egyházkormányzati egységek ezek ahhoz, hogy egyházmegyék lehetnének. A szatmári egyházmegyének 150.000, a váradinak kb. ugyanannyi, a temesvárinak pedig 300.000 híve van. Ezeket a két Kárpáton kívül fekvő román nyelvű egyházmegyével összehasonlítva el kell mondani, hogy nem kisebbek ezek a román egyházmegyéknél, melyeket a kormány elismer. Jassiban körülbelül 200.000, Bukarestben pedig talán 100.000 hívő van. Jassiban 1964-ben engedett püspököt kinevezni a kormány, Bukarestben pedig Joan Robu személyében nemrég. Joan Roburól el kell mondanunk, hogy Rab János az eredeti neve, és moldvai csángó magyarként született, szülőfalujában természetesen megtanult magyarul, de ő ezt letagadja. És szomorúan kell elmondani róla azt is, hogy most májusban a kormány kérésére az Amerikai Egyesült Államokba utazott azért, hogy a washingtoni kormánytól visszakönyörögje Románia számára a legnagyobb kedvezmény elvét, melyet az embertelen nemzetiségi politikája miatt vontak meg Romániától. És szomorúan kell megállapítanunk azt is, hogy nemcsak a bukaresti ortodox pátriárka és Románia főrabbija kísérte el Robu püspököt, hanem Daszkál István nagyváradai apostoli kormányzó is, akiben sokáig bíztak hívei és papjai, hogy nem folytatja elődje, Hosszú László kormányt kiszolgáló és a lelkipásztorkodást háttérbe szorító intézkedéseit. Az utóbbi két évtizedben a nagyváradai egyházmegye lelkipásztori

színvonala e politizálás miatt kritikán aluli szintre süllyedt.

A gyulafehérvári püspökséget még be tudta tölteni Szentséges Atyánk 1980-ban, egy évvel később segédpüspököt is kaphattunk, azonban az egyházmegye papjai és hívei nyugtalanok, mert a mély lelkű és kiváló lelkipásztor, Bálint Lajos nem kaphatta meg az utódlási jogot. Pedig az egyházmegye teljes bizalmát élvezte. A kormány azonban éppen azért bizalmatlan vele szemben, mert maga mögött tudja az egész egyházmegyét. Attól tartunk, hogy azért korlátozza az állam Bálint Lajos mozgási lehetőségét - 1981 óta ötször kért útlevelet és egyszer sem kapott -, hogy elszigetelje a világtól és így akadályozza meg azt, hogy Jakab Antalt felváltsa a püspöki székben. Jakab Antal pedig beteg és öreg ember - ami egyébként rányomja a bélyegét az egyházmegye kormányzására is -, állapota miatt tehát bármikor megüresedhet a püspöki szék. Ha a kormány tervei valóra válnak és megakadályozzák Bálint Lajos segédpüspök megyéspüspökké való előlépését, akkor a kormány az egymilliós lélekszámú és hatalmas egyházmegyét - melyet a romániai római katolikus pasztoráció alapjának és legnagyobb tömegének kell tekinteni - már csak betöltetlensége miatt is könnyen alárendeli Bukarestnek.

2. Következő súlyos probléma a magyar egyházmegyék életében a papság utánpótlásának biztosítása. A kormány 1982-ben olyan döntést fogadtatott el a határozatlanná vált Jakab Antallal, melyet Márton Áron idejében semmiképpen nem tudtak volna megvalósítani. Ez a döntés államilag szabályozza a papnevelésbe felvehető papnövendékek számát. Gyulafehérvárra addig minden évben több mint 30 főt vettek fel a négy magyar egyházmegyéből, most egyik évben 15 főt, a másik évben legfeljebb 30 főt vehetnek fel. Ezzel azt akarják elérni, hogy a magyar egyházmegyék küszködjenek a paphiánytól, aminek a kormány számításai szerint az lenne a folytatá-

sa, hogy a román nyelvű egyházmegyék "segíthetik ki" magyarul nem is tudó papokkal egyházmegyéinket. A numerus clausus tehát a románosítást segíti elő.

3. A papi utánpótlással függ össze az erdélyi ferencesek helyzete. Romániában 1948-ban egy állami rendelettel minden szerzetesrendet feloszlattak. Az erdélyi ferences atyák azonban nem széledtek szét, nem cserélték fel barna csuhájukat fekete reverendára, hanem minden üldöztetést vállalva megmaradtak közösségeikben. Sőt, 1957-ben, az akkor háziőrizetben élő Márton Áron papokat is szentelt az erdélyi ferencesrend számára. Ma ezek a harminc esztendeje szentelt atyák jelentik a legfiatalabb ferences generációt, így Erdélyben kihalás fenyegeti a Szent Ferenc Rendet. Az 1986-os Sematizmusban már csak 33 ferences atyát számolhatunk össze. Pedig ennek a szerzetesrendnek nagy hagyományai vannak Erdélyben. Első itteni jelenlétüket 1268-ból való oklevél említi és a középkor folyamán meglehetősen elterjedtek itt a ferencesek. Ma az adja a rendkívüli jelentőségüket, hogy ők végzik a lelkivezetésben a legnagyobb munkát – természetesen az egyházmegye többi papja sem hanyagolja el ezt – és ferences hagyománynak számítanak a lelkigyakorlatok és népmissziók is. Ma az erdélyi püspök már egyre kevesebb ferences templomba tud ferencset küldeni, ami a numerus clausus miatt egyre túlterheltebb papságra mind nagyobb felelősséget ró. A ferences rend itteni kihalásával nemcsak a magyar katolicizmus és a magyar történelem lenne szegényebb, hanem az egész világon megbecsült Szent Ferenc Rend is.

4. Az egész erdélyi katolicizmus súlyos problémája a görög katolikus kérdés. De problémát jelent ez az eleve politika által szült felekezeti a román nemzeti mozgalom számára is. A románok számára ez a probléma kettős. Egyrészt a görög katolikusok léte vallásilag megosztja a románságot, másrészt pedig görög katolikusok voltak a román nacionalizmus felélesztői, ők dolgozták ki

azt a fikciót, amit dáko-román kontinuitás néven ismer a világ. Ez a megalapozatlan hipotézis volt minden nagyromán törekvés, minden hegemonista politika ideológiai alapja, amit a Román Kommunista Párt az elmúlt évtizedekben saját ideológiai fegyvertárába is felvett, sőt kötelezően akarja ezt elfogadtatni minden állampolgárával, és a világgal is.

A görög katolikus kérdés 1948-as "elintézése" a napnál is világosabban mutatja azt, hogy a román kormány mennyire veszi komolyan a vallásszabadságot és egyúttal saját tárgyalópartnereit is. Az egész román egyházpolitika a román kormányok szavahihetőségének elégtelen bizonyítványa. 1948-ban betiltották a görög katolikus román egyházat, ortodoxnak nyilvánították őket, most pedig az egykori görög katolikusokat, tehát mai ortodoxokat az állami egyházügyi szervek bíztatják arra, hogy saját katolikusságukra hivatkozva látogassák a római katolikus magyar templomokat és csak román nyelvű lelkipásztori szolgálatot fogadjanak el. A román kormány ilyen módon saját 1948-as áldozatait használja fel románosító céljaira!! Ha a kormány a görög katolikusok lelki ellátását tekintené feladatának, akkor visszaadná számukra az elvett templomait. De mivel erre nem is gondol, világosan láthatók a románosító szándékai. Ugyanígy, ha a Szentszék a román görög katolikusok ügyében akar eljárni, akkor nem lehet az a szempontja, hogy a magyarok adják át templomaikat (román nyelvű istentiszteletek számára - szerk.), mert ebben az esetben a magyar katolikusok természetesen otthagynák a (románná váló - szerk.) katolikus egyházat, mely közel egy évezrede lelki otthonuk, és a magyar nyelvű protestáns egyházaknál keresnének új lelki otthont. A görög katolikus kérdésről való tárgyalásoknál csak az lehet az elfogadható szempont, hogy a Szentszék az (állam által - szerk.) elvett (görög katolikus - szerk.) templomokról tárgyaljon. Ha a kormány erről nem hajlandó tárgyalni, akkor nem tagad-

hatja le románosító szándékait. Ugyanilyen fontos, hogy a szentszéki körök ne a román nacionalizmust szolgáló Rómában élő görög katolikus román papoktól nyerjék az erdélyi római katolikus egyházra vonatkozó értesüléseiket. A latin szertartású magyar katolikusok sem szólnak bele a görög szertartású román katolikusok lelki ügyeibe. Kérjük, hogy ezt ne tegyék a román katolikusok se! Igazán tájékozódhatnának a szentszéki képviselők a helyszínen is a helyzetről, a magyar lelkipásztoroktól. Ha ezt a kormány nem teszi lehetővé, vagy maga akarja a szentszéki tisztviselők kíséretét kijelölni, akkor ez megint csak a politikai hátsó szándékokra utal.

5. Mint említettük, a Kárpátokon, tehát a régi magyar határon túl élnek a moldvai csángó magyarok, akik a jassi-i egyházmegyéhez tartoznak. Ők ma a románosodás, tehát a nyelvi beolvadás különböző fokain állnak. Vannak katolikus – tehát eredendően nem román falvak –, ahol már száz esztendeje nem tudnak magyarul, azonban e falvak népe nem románnak, hanem katolikusnak(!) mondja magát, ha valaki a nemzetiségük felől érdeklődik, ugyanígy a románság sem fogadja el románnak e csak románul tudó embereket azért, mert nem ortodoxok. És vannak falucsoportok, ahol az emberek magyarul beszélnek, a román legfeljebb csak második nyelvük, az asszonyok és a gyermekek, akik nem nagyon hagyják el falvaikat esetleg nem is tudnak románul. (Hangsúlyozzuk, olyan területen élnek századok óta, amelyik soha nem tartozott Magyarországhoz.) A Moldvában élő mintegy 200.000 katolikus közül különböző számítások és feltevések szerint még mintegy 60–80 ezer tud valamilyen fokon magyarul. Noha az ortodoxiával összekapcsolódott román nemzetfogalom nem fogadja el románnak ezt a kétszázezres katolikus népességet – és tulajdonképpen igazuk is van! –, a hivatalos hatalmi politika mégis eleve románoknak tünteti fel még a magyar anyanyelvű mold-

vai katolikusokat is.

Moldvában az egyház mindig jelentős szerepet játszott a románosításban, a püspökök a kormány akarátának a végrehajtói. A középkorban a magyar királyok szerveztek itt püspökségeket az esztergomi érseki tartományon belül. A török terjeszkedés miatt azonban a korabeli Magyarországon belső bajaival volt lefoglalva, így nem maradt energiája a határain kívül élő katolikus magyarokra és a püspökségek megszűntek. A 17. század elején még érezhető az erdélyi ferences hatás Moldvában, de 1622-ben a "de Propaganda Fide" olasz missziós papokat küldött oda, akik a román nyelvet jobban értvén, azt erőltették románul nem is tudó híveikre. Az 1861-ben megalakult Románia ezen a missziós területen szervezte meg 1884-ben a jassi-i és a bukaresti püspökséget, melyek közül a bukaresti egyházmegyét (26 plébániából állott!) a konkordátumban érseki rangra emeltette. A jassi-i papnevelő főiskola szelleme megalakulásától máig a román kormánytörekvéseket szolgálja, amikor az oda érkező csángó fiúkat a magyarság ellen nevelik. Bizonyossága a két romániai katolikus főiskola közötti diszkriminációs különbségtételnek az is, hogy a kormány a román nyelvű jassi-i főiskoláról nagy számban enged tanárokat és papnövendékeket Rómába, hogy magasabb teológiai képzést nyerjenek, míg az Erdélyben lévő gyulafehérvári főiskoláról csak a hetvenes években tudott három tanár kimenni, azóta az ilyen céllal beadott útlevélkérelmekre nem is válaszolnak. (Hogy a hetvenes években néhány pap kimehetett tanulmányútra, az Márton Áron határozottságának köszönhető.)

Van a csángó-problémának még egy olyan vonatkozása is, mely kifejezetten Erdélyben, tehát a magyar egyházmegyékben okoz problémát. A román kormány az utóbbi húsz évben a manipulatív telepítési politikájával igyekszik a románok javára befolyásolni Erdélyben a magyarok és románok arányát. (Erdély lakosságának

egyébként is több mint fele román, azonban vannak nagy kiterjedésű összefüggő magyarlakta területek.) Ez a telepítési politika azt jelenti, hogy román vidékekről iparfejlesztés ürügyén hatalmas tömegeket telepítenek magyarlakta vidékekre. Ennek egyébként a gazdaság is kárát látja, mert sokszor inkább alkalmazták a szakképzetlen románokat, mint az eleve azon a vidéken élő szakképzett magyarokat. Ezek a betelepített románok természetesen túlnyomóan ortodoxok. Telepítenek azonban katolikus magyar városokba elrománosodott csángókat is azért, hogy gyakoroljanak feszítőerőt a helyi plébánosokra az egyházközség románná tétele érdekében. Kevesen vannak ezek az Erdélybe telepített csángók, egész Erdélyben legfeljebb 2-3 ezren, de súlyos problémákat okoznak, mert egyes városokban koncentráltan lettek elhelyezve és fel lettek készítve "hazafias kötelességükre".

Alapítalak azok a vádak, melyeket nem utolsósorban a görög katolikusok terjesztenek, hogy a papság megtagadná közöttük a pasztorációt. Ahol van rá igény, ott románul is gyóntatnak, hitoktatnak és miséznek. Ez azonban csak néhány nagyvárost érint, hiszen a körülbelül egymillió vagy egymilló kettőszázezer katolikus mellett (a Magyarországtól elcsatolt egyházmegegyék magyar nyelvű híveit tekintve) mindössze pár ezer román nyelvű hívő van. De nem megoldhatatlan az erdélyi román nyelvű pasztoráció hosszú távon sem. Természetesen, miként a görög katolikusok esetében sem, úgy a betelepített csángók esetében sem a magyar templomok románná tétele a megoldás, ahogy azt az állam szeretné, mert ebben az esetben megint fennáll a veszély, hogy egy kislétszámú és bizonytalan alapú csoport kegyeit keresve magyar katolikusok tömegeit veszíti el a Szentszék, akik a szintén magyar nyelvű református egyházban keresnének menedéket a politikusok és diplomaták mesterkedései előtt.

6. Befejezésül a vallásszabadság és az egy-

ház romániai életlehetőségének viszonyához is fűznénk néhány aktuális megjegyzést. Köztudott, hogy Romániában a nemzetek és vallások szorosan kötődnek egymáshoz, olyan értelemben, hogy az egyes felekezeteket egyúttal valamely nemzettel is azonosítani lehet. A katolikus vallás közismerten magyar vallás, noha kb. 150.000 német és 300.000 román nyelvű római katolikus is van a több mint egymillió magyar katolikus mellett. Egy olyan nacionalista és nemzeti homogenitásra törekvő politikai rendszer, mint amilyen Romániában is fennáll, a nemzeti kisebbségek felszámolásával együtt ezen kisebbségek felekezeteit is támadja, hiszen egy diktatórikus rendszerben ezek az egyházak egyedüli nyilvános fórumai a nemzetiségeknek. A Szentszéknek meg kell látni tehát, hogy Romániában a magyarellenesség nem választható el a katolikusellenességgel. Ha a román kormányok törekvése valóra válik és román nyelvűvé teszik az erdélyi katolikus egyházat, akkor a már románná tett egyházat ugyanúgy betiltják egy tollvonással, ahogy az a görög katolikus román egyházzal történt. Ősi tapasztalat az, hogy ahol a kereszténységet politikai számításoknak rendelik alá, ott nem érvényesülhet Mesterünk, Jézus Krisztus ügye. És az is ősi tapasztalat, hogy ahol a politika érdekeinek megfelelően szembeállítják egymással a nemzetet és az egyházat, ott a nép **soha** nem az egyházat választja. Az egész világegyház tudatába kellene égetni Márton Áron tanítását, melyet a világegyház püspökei személyesen is hallhattak szentéletű püspökünkől a II. püspöki szinóduson 1971-ben: "Tisztán politikai döntések számára a Szentlélek nem ad ajándékokat". És meg is indokolta felszólalásában Márton Áron, hogy miért nem politizálhat az Egyház: azért nem, mert a politikában elkerülhetetlenül szembekerülünk saját hívő tömegeinkkel, mert a politika **legfeljebb** részigazságok képviselőjére alkalmas. De nagyon sokszor még arra sem alkalmas!! Az Egyház rendeltetése ezzel szemben a teljes igazságra, az

üdvösségünk szolgálatára lett irányítva Jézus Krisztus által. Ehhez az Egyháznak napról-napra meg kell újulni, mely csakis az Igére figyelő hívők közössége által lehetséges. Örömmel tapasztaljuk, hogy a megnyomorítani akaró nyomás ellenére élednek ezek a megújuló és megújító közösségek. Az ilyen irányú apostolságban a fiatal papság jár élen, áldásos munkájuk nyomán egyre szaporodnak a Szentírásból élő és egymásra is testvéri gondot viselő közösségek. És ez a fiatal papság az, mely az egyre fogyó ferences atyák által végzett lelkivezetői tevékenységet felvállalja és a fiatalabb korosztályra is kiterjeszti. Örömről azonban fájdalom is vegyül, mert a numerus clausus éppen ezt az apostoli munkát szorítja vissza a Krisztus által kezdeményezett papi hivatások állami szabályozásával és egyúttal a világi hívők egyre fokozódó ellenőrzésével és megfélemlítésével.

Köszönjük Szentatyánk figyelmét, melyet e levél elolvasásával Európa egyik legszorongatottabb katolikus népközösségének szentelt. Köszönjük áldásos és apostoli munkáját, mellyel egyházunk megújulását és megfiatalodását szolgálja. A világegyház iránti szeretetünk és felelősségünk által megértjük annak a rendkívüli jelentőségét is, hogy Szentatyánk a világ több pontján is határozottan szorgalmazza Krisztus ügyének és a politikának, a világi hatalmi törekvéseknek a szétválasztását. Amit az erdélyi magyar nép az elmúlt közel hetven esztendőben megélt, az nyitottá teszi népünket a világ bármely pontjának szenvedő üldözöttei iránt. Éppen ezért nemcsak a romániai helyzet kapcsán, hanem az általános világproblémák láttán is nagy jelentőséget tulajdonítanánk egy olyan elvi állásfoglalásnak, melyet a Szentszék a nemzetiségi kérdéstről fogalmazna meg. Hiszen a világ lakosságának jelentős hányada nyelvi kisebbségben él, a nyelvi kisebbség pedig legtöbbször vallási kisebbséget is jelent.

Befejezésül engedje meg Szentséges Atyánk,

hogyan annak a csodatevő csiksomlyói Szűz Máriának az oltalmába ajánljuk egész apostoli munkáját, akihez egy hittel és egy akarattal záródolnak századok óta az erdélyi és a moldvai katolikus magyarok is.

1987 tavaszán

a bázisközösségek tagjai

Szendi József veszprémi püspök parlamenti beszéde

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Köszönöm meghívását e találkozóra. Bizalmával tisztelt meg minket püspököket, hogy megossza velünk gondjait és lehetőséget biztosítson gyümölcsöző együttműködésünkhöz.

Ahhoz azonban, hogy soha vissza ne térhesse-
nek a most már mindenki által sajnálatosnak
tartott múltbeli események, tisztelettel kérem, egy
olyan új megegyezésnek az alkotmányba vételét
és törvényerőre emelését, az egyház és az állam
viszonyáról, amit a katolikus egyház részéről
nem egy megfélemlített kalocsai érsek ír alá,
hanem ami méltó egy huszadik századi, de-
mokratikus államhoz, mely az egyesült nemzetek
tagja. Szeretném kihangsúlyozni, hogy ezzel az
egyház nem kiváltságokat kér, hanem olyan em-
beri jogok törvényerőre emelését, amelyek bizto-
sítják biztonságát és békéjét ahhoz, hogy minden
akadálytól mentesen hatékony partnere lehessen
az állami szerveknek hazánk és magyar népünk
felemelkedésének és gyarapodásának szolgálatá-
ban.

Tudjuk, hogy nagy gond a betegek, testi és
szellemi fogyatékosok, az ifjúság, az alkoholiz-
mus, a kábítószerélvezet, az öngyilkosságok, a

széthullott házasságok országos problémája. Szabadjon ehhez felkínálnunk szerzetesrendjeink szolgálatát, akik évszázados tapasztalattal bizonyítják, hogy ezen problémák megoldásában mennyire hatékony és áldásos a működésük. Ha manapság a peresztrojka, a glaznoszty és a desztalinizáció idején annyian részesülnek rehabilitációban, miért ne lehetne rehabilitálni az 1950-ben megszüntetett magyar szerzetesrendeket? Ha már a rádió és a televízió is beismeri, mennyire szégyenletes és embertelen volt a szerzetesek szétszórása, miért kell megállni ennek a ténynek a beismerésénél, de semmit sem tenni annak orvoslására? Ha ui. ez elmarad, az annyit jelent, hogy a sajnálkozás csak kényszerű képmutatás. Ha ma hazánkban lehetőség van arra, hogy akár a homoszexuálisok egyesületi engedélyért folyamodjanak természetellenes hajlamaik csoportos kiélésére, miért kell nemzetközi ügyet csinálni abból, hogy néhány vallásos férfi vagy nő szerzetesi közösségben élje meg vallásos igényét imádságban, tisztaságban és igénytelen szegénységben, hogy természetes családi életükről lemondva a magyar nép nagy családjának szentelje tehetségét és munkáját? A fent jelzett országos problémák elleni eredményes küzdelemre a plébániák területéhez kötött világi papság képtelen. De a szerzetesek még ma, 38 évvel a feloszlatusuk után is, sok jó szolgálatra lennének képesek, ha ezt számukra lehetővé tennék szerzetesrendjük helyreállításával.

Kérem, tessék odahatni, hogy az egyházak szabad működése ne csak a templom falain belül, hanem azokon kívül is biztosított legyen. Ne féljenek tőlünk: mi nem fegyverekkel és erőszakkal, hanem a szellem és a szeretet erejével szeretnénk népünk javát előmozdítani. Szabadjon kérni, hogy az egyház szabad kezét kapjon az ifjúsággal való foglalkozásra. Kérjük, hogy minden beiratkozási procedúra nélkül hitoktathassunk és ahhoz tetszés szerint használhassunk szemléltető eszközöket. Szabadjon vallásos ifjúsá-

gi egyesületeket alakítanunk folyóiratokkal és összejövetelei lehetőségekkel. Kérjük, hogy senkit se érjen hátrányos megkülönböztetés azért, mert gyermekét hittanra járattja. Fájdalmas dolog, hogy intézményeink csak akkor adnak anyagi támogatást a lakodalomhoz vagy a temetéshez, és csak akkor tekintik magukénak a megholtat, ha nem kérnek számára egyházi szertartást. Kérjük annak is lehetővé tételét, hogy egyházi középiskoláink annyi osztályban taníthassanak, ahányra beiratkozójuk van.

Kérjük, hogy a sajtó, a rádió és a televízió a vallásos lakosság arányának és igényének megfelelő műsorokat adjon és, hogy a nyilvánvalóan, téves vagy rosszindulatú tömegkommunikációs megnyilvánulások megcáfolására, vagy az ellenük való védekezésre az egyházak is megfelelő nyilvánosságot és lehetőséget kapjanak.

Kérem szüntessék be a papi békemozgalom tájékoztató jellegű, úgynevezett békegyűléseinek szorgalmazását, mivel azokon semmi több nem hallható, mint amiről már a sajtóból, a rádióból vagy a televízióból már értesültünk. Megalázó annak még a látszata is, hogy amit egy segédmunkás e három hírközlő forrásból megérthet, azt a főiskolát végzett papoknak még egyszer meg kell magyarázni időt és pénzt pocsékolva. Pedig most mindkettővel meg kell tanulnunk takarékoskodni.

Ezzel szemben kérem, hogy hívjanak meg minket minden olyan megbeszélésre, ahol megtárgyalhatjuk, mit tehetnénk a szegényekért, a munkanélküliekért, az elhagyatottakért, a rászorulókért, mert ez az igazán papoknak való és nem mondvacsinált békemunka.

Ehhez viszont tessenek megengedni, hogy szabadon járassunk be a kórházba, szociális otthonokba, nevelőintézetekbe, fegyházakba, hogy lelki beszélgetéseinkkel, valamint diszkrét szentségkiszolgáltatásunkkal segítsük elő az emberek megbékélését az Istennel és egymással.

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Meghívójában véleményemet és javaslataimat tetszett kérni. Én őszintén és félelem nélkül mondtam el azokat, mert tömegkommunikációs megnyilvánulásaival rokonszenvet és bizalmat keltett bennem. Ezért remélem, hogy szavaimat nem negatív kritikának, hanem építő szellemű, segíteni akaró javaslatoknak veszi, amiket ezért bizalommal terjesztek elő alkalmas intézkedéseinek meghozatalához magyar hazánk és népünk javára.

Őszinte tisztelettel

(Dr. Szendi József)
veszprémi püspök

Budapest, Parlament, 1988. március 14.

Egy magyarországi katolikus pap leveléből:

"Szendi József veszprémi püspök Grósz Károly miniszterelnök előtt a parlamentben a lehető legnagyobb nyíltsággal és őszinteséggel tárt fel néhány komoly nehézséget. Erre rövid időn belül telefont kapott az ÁEH-ból, hogy azonnal menjen fel Budapestre. Ott, az ÁEH-ban több püspöktársa előtt durván felelősségre vonta Miklós Imre: ki adott engedélyt arra, hogy így merjen nyilatkozni. Talán csak az szomorúbb ennél, hogy senki sem állt a jelenlevő egyházi személyek közül nyíltan Szendi püspök mellé. Úgy tűnik, mintha Grósz kormányfő vonalához szemléletben még nem tudott volna felnőni Miklós Imre vonala és szemlélete. Egy püspök, aki bízott a sokat hangoztatott nyíltságban, egyszerre tapasztalja ugyanazon vezetésen belül a nyolcvanas évek légkörét és az ötvenes évek diktatúráját. Mit tegyen?"

G.A., katolikus pap, Mo.

Miközben a csehszlovák politika élvonalbeli képviselői váltig hangoztatják a reformok sürgősszerűségét s ugyanakkor mágikus ráolvasásként ismételtetik, hogy e reformok nem lehetnek egyenlőek 1968 reformjaival, az országban egyre több megoldatlan probléma halmozódik fel. A sok közül a katolikus hívők követeléseire kívánta volna felhívni a figyelmet az a tüntetés (kísérlet), melyet a szlovák nem hivatalos egyház képviselői hirdettek meg 1988. március 25-én az óváros terére, a Hviezdoslav térre. A tüntetés előzményei az elmúlt év végére nyúlnak vissza, amikor is a morvaországi hívők kezdeményezésére 31 pontban megfogalmazódtak a cseh és szlovák katolikus egyház állammal szembeni követelései. A 31 pont nagyrészt az állam és egyház szétválasztása kapcsán követeli a vallásszabadságot, azaz, hogy politikai szervezeteknek ne legyen beleszólásuk az egyház belső ügyeibe (papok áthelyeztetése, numerus clausus a teológiai főiskolákon, az egyházi tevékenység büncselekményként kezelése stb.) ezen kívül a szerzetesrendek, egyházi közösségek működésének felújítását, független sajtót és könyvkiadást valamint – s ez főleg a szlovák katolikusok fájó pontja, – az üres püspöki székek betöltését (13 püspöki hivatalban csak 2 helyen van felszentelt püspök). A követelések aláírása január 1-én kezdődött, melyet maga Tomasek bíboros is idő- és jogszerűnek tartva bátorított egy körlevelében, mondván: "a félelem és a gyávaság nem lehet keresztényhez méltó magatartás". A követelésekre, meg nem erősített források szerint 450.000 aláírás gyűlt össze. Ennek példátlan ténye nem kis fejtörést okozott a hivatalos politikai szervezeteknek. A követelések valódiságának demonstrálására Prágában az emberi jogok napján februárban tízezernyi hívő gyűlt össze Tomasek bíboros miséjén az óváros Szent Vitus székesegyházában. Ennek parallelje kívánt lenni a pozsonyi demonstráció is, ezúttal mise nélkül, "félórás néma tüntetés" címmel. Ez lényegesen egyszerűbb tette a biztonsági szervek munkáját, hisz a nyílt színen csoportosuló tömeget bármi cím alatt szét lehet osztatni, nem így pl. egy vallási szertartás résztvevőit. Az így megrendezésre került tüntetés szinte kihívást jelentett a hatalom számára, hogy erejét és aényt, hogy "ura a helyzetnek" fitogtatni tudja. A koreográfiát mindehhez egy egészszhetes előkészítés szol-

gáltatta, melyben kedvére böngészhet a napjaink szlovák politikai gyakorlatával közelebbről is ismerkedni kívánó érdeklődő. Csak néhány példa a sok közül: A napilapok, a TV és rádióműsorok egész sora hemzsegett az ellenpropagandától, leleplezéstől és lebeszéléstől (nem ritkán papi személyeket kényszerítve erre a munkára). Az üzemekben, iskolákban rendre megtartott 10 perces fejtágítókban (desatminutovki), amellet, hogy valóban orweli hangnemben beszéltek a szervezőkről, súlyos következményeket helyeztek kilátásba a tüntetésen résztvevők számára. Csütörtökön bezártak a kollégiumok, a vidékieknek haza kellett utazniuk, pénteken tanítási szünnapot rendeltek el. Többször beolvasták a püspöki kar állítólagos "lebeszélő nyilatkozatát", amely ellen, mint hamisítvány ellen a valódi püspöki kar természetesen tiltakozott. A tüntetés napján déltől kezdve elterelték a forgalmat a nevezett főter környékéről, az eső ellenére az óváros utcáin megjelentek a locsolóautók, melyek a tüntetés idejéig kitartóan öntözték az utcát, majd amikor kellett, a járókelőket is. A teret civil és egyenruhás biztonsági szervek szállták meg, a térre vezető utcák torkolatát pedig rohamkocsik és rabszállító autók tarkították. Ezekből a kellő időpontban kiszálló rendőrök szabályos kordont alkotva nem engedték a térre jutást a gyülekezők számára. A véletlen folytán az egyik közeli szállodához érkező magyar turistaautóbusz számára utat nyitott résen át több embernek sikerült a térre bejutni, ahol a mintegy 2.000 főnyi tömeg közé hajtó, rohamkocsiból kiugráló rendőrök aztán nem kíméltek senkit. (Aznapra szabad verést rendeltek el számukra.) A verés aztán kijutott a kordonon kívül rekedtekre is, sőt szemtanúk szerint még a késő esti órákban is látni lehetett a városszerte a civil lakosságot provokáló, ütlegelő rendőröket. A biztonsági erők felvonulása szabályos bemutatója volt a hosszú idő után első ízben bevetett rohamfelszerelésnek. Működésbe léptek a vízágyúk, rendőrkutyák, provokátorok és a könnygáz. Egy rendőrtiszt öklét rázva ordította: Legközelebb beletaposunk titeket a földbe...püspökeitek pedig nem lesznek. A térre bejutott kb. húszeszes tömeg többszöröse az óváros utcáiról a Prior nagyáruház előtti térre vonult, míg onnét is szét nem oszlatták őket. Az est végeredménye kb. 200 letartóztatott, agyba-főbe vert emberek (köztük öreg nénikék), kiket a rendőrségen órák hosszat álltattak a falnak fordítva feltartott kezekkel és elkeseredettek tömegei. Ez nem-

csak a résztvevőkre, a távolmaradókra is érvényes. A távolmaradók közé tartoznak többek közt a szlovákiai magyar értelmiségi oppozíció tagjai is, akiket az azonosulás hiánya is a távolmaradásra késztetett. Ez valóban nem könnyű feladat egy szlovákiai magyar számára, aki nem nagyon tud belehelyezkedni a szlovák "katolikus nemzetkonceptió" (mi slováci katolici) céljaiba, mely a jogos követelések mellett tartalmazza a nagymorávio-mániát, a Ciril-Metód kultuszt, Tiso (egykori szlovák államférfi) szenttéavatásának szorgalmazását is. A valójában aktív szlovák nem hivatalos egyház vezetőinek úgy tűnik, nem szerepel célkitűzéseik között a dél-szlovákiai magyarság pasztorációja. Pedig itt is akadna bőven tennivaló. A legszembetűnőbb jelenségek az elhagyott templomok, fogyatkozó egyházközségek, a kevés pap, az egyre inkább elmateriálizálódó, elszellemtelenedő magyar katolikus tömegek. Szlovákiában a leghiteltlenebbnek emlegetett "Dél" tehát valóságosan szomjazná az újraevangelizálást, ha a nem hivatalos egyház vezetői másként gondolkodnának, mint ahogy egyik vezetőjük nyilatkozta egy amerikai szlovák újságban a kérdés kapcsán, hogy a szlovákiai magyarok kérdését az idő oldja majd meg, ui. a szlovákság genetikailag és polulációt tekintve is erősebb tartalékokkal rendelkezik. Magától adódna pedig a megoldás, ha pl. a nem hivatalosan működő szerzetesrendek, laikus hívő közösségek magyar tagjait megbíznák a dél-szlovákiai települések missziós munkájával. Erre azonban mindeddig még nem akadt példa. Az ezzel kapcsolatos szlovák felfogás idegenkedik mindenfajta nemzeti "elkülönüléstől", s megváltó módszerként sokkal inkább az egységbe tömörülést vallja magáénak. Ha ez a tünet a jövőre nézve is igaznak bizonyul, akkor a szlovákiai magyarság sajnos erről az oldalról sem várhat megértést a szlovákságtól saját problémái orvoslásához. Pedig a szlovák peresztrojkát a fentiek alapján bizonyító monolitikus pártállamban nincs más számottevő politikai erő, mely a jövő szempontjából határozott elképzelésekkel, átfogó koncepcióval rendelkezne. Legalábbis jelenleg nincs. Ha a szlovák katolikus ellenzéktől sem várható, hogy a keresztény humanitás elvei alapján megértsék és támogassák magyar testvéreik ügyét, akkor kérdés, vajon kitől várhat segítséget a szlovákiai magyarság a jövőben?

- mire -

Magyar állampolgárok szolidaritási nyilatkozata a szlovákiai tüntetőkkel

NYILATKOZAT

Alulírott magyar állampolgárok - hívők és nem hívők - rokonszenvűnkét fejezzük ki azon szlovákiai tüntetőkkel, akik vallási jogaikat követelve néma demonstrációra gyűltek össze Pozsonyban. Egyetértünk a csehszlovákiai katolikus hívek követelésével: A híveknek jogukban áll saját vallásuk gyakorlásában élni, amit számukra az alapvető emberi jogok biztosítanak.

Felháborítónak tartjuk a szlovák hivatalos szerveknek a tüntetőkkel szembeni magatartását, és aggodalommal tölt el minket azoknak a sorsa, akiket a szlovák politikai rendőrség őrizetbe vett. Egyúttal bízunk abban, hogy a jövőben a csehszlovák vezetés biztosítja az állampolgárait megillető egyéni és közösségi jogokat.

Budapest, 1988. április 25.

240 aláírás

elküldve: - Csehszlovákia budapesti Nagykövetségének
- J. Ch. Korec titokban működő püspöknek, Pozsony
- F. Tomasek bíborosnak, Prága

Korec püspök válasza

Drága magyarországi barátaink!

Őszinte köszönet figyelmességetekért és szolidaritásokért. Mindez a keresztény gondolkodás és a humanitás értékes megnyilvánulása részletekről. Köszönet érte tinéktek. Lélekben egyesülve veletek vagyunk!

J.Ch. Korec

Drága magyarországi barátaink!

Még egyszer szeretnék visszatérni az Önök emberi és keresztényi együttérzése kinyilvánításának gyönyörű gesztusára, melyet a szlovákiai és a csehszlovákiai hívők számára tanúsítottak.

Sokak nevében köszönöm azt a gondos, érdekteljes és alapos figyelmet is, melyet Önök nyilatkozatukkal és aláírásaikkal bizonyítottak. Ha a jövőben is ilyen **tisztelettel** és figyelemmel támogatnánk egymást és kölcsönösen együttműködnénk, akkor olyan együttélés bontakozhatna ki Dunamedencénkben, mely buzdítást jelentene más nemzetek számára is. Megőrizve saját nemzeti azonosságunkat mindnyájan figyelemmel követnénk és tiszteletben tartanánk más nemzetek azonosságát. Ma Európának és vele az egész világnak szüksége van az igazságra és az igazságosságban folyó életre.

Mély tisztelettel üdvözlöm Önöket

J.Ch. Korec

Pozsony, 1988. június 13.

Egy egyházszakadás margójára

1988. június 30. egy újabb egyházszakadás tényével került be az egyház történetébe: Marcel Lefèbvre hivatali működésétől felfüggesztett érsek a pápa engedélye nélkül 4 püspököt szentelt a svájci Ecône-ban. A meg nem engedett püspökszentelés által a tradicionalista püspök formálisan is egyházszakadást idézett elő. Ezt követően a világegyház püspökei "tragédiáról", "az egyház testén okozott mély sebről" beszéltek, amelyeknek elkerülésére a pápa szinte minden tőle telhetőt megtett. Mások véleménye szerint azonban a Vatikán túlságosan messzire ment, aránytalanul magas árat is hajlandó lett volna fizetni az egyházszakadás elkerülése érdekében.

Az 1988 májusában Lefèbvre és a Vatikán közötti és mindkét fél részéről aláírt megegyezés meglepő azzal, hogy az agg püspök megszünteti a római II. Vatikáni Zsinat elleni nyilvános támadásokat, de nem érintette a probléma gyökerét: az érseknek a zsinati tanításhoz való viszonyát. Lefèbvre-t nem kötelezte volna a megegyezés sem a vallásszabadság, sem az ökumenizmus, sem a püspöki kollegialitás zsinati tanításának elfogadására, amelyeket az elvetendő "modernizmus" és a "francia forradalom szellemének tett engedménynek" tekint.

A tények ismeretében ezért érthető, miért szemlélte a francia és svájci püspökök egy része a nyilvánosság előtt sem titkolt szkepszissel II. János Pál pápa és Ratzinger bíboros "veszélyes kísérletét" (Catholic Herald), hogy integrálják az egyházba a makacs érseket és papi közösségét. Sokan tartottak attól, hogy a tradicionalistáknak tett nagyvonalú engedmények a Zsinat további kilúgozásához vezethet. Ez pedig az egyházon "még nagyobb sebeket" ejtett volna, mint maga a skizma (egyházszakadás). "Sokak számára érthetetlen lett volna, hogyan lehetséges valamit makacs engedetlenséggel kicsikarni - írta Krätzl bécsi segédpüspök Róma engedékenységre célozva -, amikor más esetben nagyon is megalapozott kérések teljesítése sem elképzelhető." A megalapozott kéréseknél a segédpüspök a püspökkinevezésekre utal, amelyeknél Róma messzemenően figyelmen kívül hagyja a helyi egyházak érdekeit.

Az egyházszakadást követően a Vatikán egy bizottságot nevezett ki, amely feladata, hogy megkönnyítse

azon papoknak és híveknek a katolikus egyházba történő beilleszkedését, akik közel állnak a szakadár érsekhez, de nem akarják őt követni a skizmába. Ezeknek az egyházban és Lefèbvre-ben egyaránt csalódott tradicionalistáknak a pápa különféle engedményekkel kedvez, így pl. biztosítja nekik, hogy a régi, a Zsinat után megszüntetett és csak kivételes esetekben engedélyezett rítus szerint tartsanak szentmiséket, vagy arra kéri a híveket, hogy tartsák tiszteletben az említett csoport "érzékenységet".

"Vajon nem csalódtak-e mások az egyházban végbe ment fejlődésben? Vajon nem aggódnak-e mások is az egyházért? És nem félnek-e attól, hogy elvesztik ezt az egyházat, amely hazájuk?" - kérdezte egy feltűnést keltő cikkben Krätzl segédpüspök. "Mindenekelőtt azokra gondolok, akik a Zsinat után a pápával és az egyházzal új utakra merészkedtek. Ők teljes erejükkel és kezdeményezőképességükkel az egyház építésén fáradoztak...Azokra gondolok, akik laikusként egyházi szolgálatban állnak...és a klerikalizmus új hullámától tartanak.

Azokra a nőkre gondolok, akik úgy érezték, hogy az egyház magukra hagyja őket gondjaikkal. Az elmúlt püspöki szinódus sokat beszélt róluk, de az összefoglaló jelentésbe alig került valami ezzel kapcsolatban. A nagyszámú újraházasodottra gondolok. Ők bizakodtak az 1980-as püspöki szinódus után, amely egy a kérdés alapos kivizsgálásával foglalkozó bizottság létrehozását határozta el. Mi lett mindebből?

Azokra gondolok, akik otthagyták az egyházat: az iránta érzett érdektelenségből, anyagi megfontolásból, de itt-ott csalódásból is.

Vajon nem érdemelnének-e ők valamennyien épp úgy megértő gondoskodást, vajon nem lettek-e ők is otthontalanok?

Otthontalanná válni mindig is szomorú dolog. Még szomorúbb azonban, ha azt tapasztaljuk, hogy egyeseket hivatalosan körül-aggódnak, míg másokra oda sem figyelnek, sőt mi több, szemrehányásokkal illetik őket. 'Otthontalan voltam és befogadtatok.' Vajon kire gondol ma ezzel a kijelentéssel Jézus?" - kérdezi a bécsi segédpüspök.

Kérdései bizonyára megérnek egy alapos lelkiismeretvizsgálatot.

Wildmann János

OLVASÓINK LEVELEIBŐL

"Köszönöm, hogy elküldte az Egyházfórum című folyóiratot.

Kérem, ne haragudjon, és igazán sajnálom, de nem ilyennek képzeltem, ezért kérem, hogy ne küldjön többet."

S.E., Bp.

"Nagyon lesújtó a vélemény róla (=Egyházfórumról - szerk.). Fáj az, hogy annyi gyűlölet sugárzik belőle! Hiszen egy Atyának gyermekei vagyunk, de míg két ember van, tökéletes egybehangolás sohasem lesz. És ezt csak szeretettel tudjuk áthidalni. Megértéssel egymás iránt egyházon belül.

Most, amikor már felütötte fejét a sátán-imádat, amikor már egy-egy Szentostyáért dollárokat fizetnek, hogy a benne lévő Urat meggyalázzák, nagy szeretet kell. Nem tudom, ki kötötte be szemedet, és ami nagyon érthetetlen, hogy tudod te az egyházi dolgaidat - ami tisztség - elvégezni, hogy ilyen gyűlölet olvasható ki a könyvből.

Ne hagyd magad mások által befolyásolni - hiszen Istennel szembeszállni nem lehet, csak szeretettel átkarolni Őt, mert Ő tudja, Ő ismeri a mi jövőnket és bennünket! Ne hívd ki magad ellen, magatok ellen az Úr haragját, ne bánts, ne bántsátok Őt Egyházában, papjaiban.

Ha pedig megváltoztatod könyvednek stílusát, benne fő uralkodó a szeretet lesz, meglásd rajta lesz Isten áldása, és ha jó, amit akarsz, úgy sikerülni fognak a vele kapcsolatos terveid!

Az őszinteség olykor fáj is, de akkor is szükséges. És fájón őszinte csak azzal szokott lenni az ember, akit szeret és bízik benne, hogy az elég erős ahhoz, hogy elviselje és hasznára fordítsa."

K.B., Bp.

- Őszintén sajnáljuk, hogy levélírónk úgy véli: "gyűlölet sugárzik" az **Egyházfórum**ból. Megnyugtató azonban, hogy vele ellentétben Olvasóink döntő többsége helyesen értelmezi a szerkesztők szándékát: egy nyílt és kritikus lappal hozzájárulhatunk bizonyos problémákkal történő őszinte

szembenézéshez és az egyház iránt érzett felelősségünk gyakorlati komolyan vételéhez.

Osztjuk azonban véleményét, miszerint "fájón őszinte csak azzal szokott lenni az ember, akit szeret és bízik benne". Épp ezért hálások is vagyunk levélírónk kritikájáért, bár nem értünk vele egyet.

Egy kijelentését szeretnénk még pontosítani: nem érezzük szükségesnek folyóiratunk stílusának megváltoztatását, hogy "Isten áldását" érezzük rajta. Ezt ugyanis lépten-nyomon tapasztaljuk. A stílus megváltoztatására csupán az állami szervek jóindulatának elnyerése érdekében lenne szükség. Isten áldása és az állami hatóságok jóindulata pedig számunkra: Ég és föld! - szerk.

"Az 1. szám azóta sem érkezett meg és a többi sem."

Se. Székesfehérvár

"A jelzett folyóiratból eddig még egy számot sem kaptam meg. Ha lehetséges, kérem mind a négy már megjelent számot és az ezután megjelenőket is."

E.F., plébános, Mo.

"A folyóiratnak csupán a 2. és 3. száma jutott el hozzám nem kis bonyodalom, illetve késedelem nélkül. Az elsőt olvastam, a negyedikről még nem is hallottam."

M.Z., Mo.

"Az Egyházfórumból egy barátomtól annak idején az 1986/2. számot kaptam meg. Szívességből. Sajnos más és több szám nem jutott kezeimhez, noha epedve várom - mert 'éhezem' ennek igazságait."

N.J. plébános, Észak-Mo.

"Igen nagyon érdekel az Egyházfórum minden sora, ezért szívesen hozok áldozatot minden számaért. A nehézségtől nem kell megriadni! "Veritas liberabit Vos"

- et Nos etiam! Hamukából már volt elég. Kérem tartsák meg a lap nyitott jellegét és ne engedjék, hogy olyannyira megalázó szolgálkúség legyen urrá fölötté! A lap csak addig ér valamit, amíg ráreflektóroz a valós tényekre és dolgokat nem agyonhallgat, hanem kiterget."

egy nyugdíjas kat. pap, Mo.

"A folyóiratról: az első szám olvasása után nagyon aggódtam a jövője miatt. Gondolom, rengeteg visszajelzést kapott már, így semmi újat nem tudok. Magam is elhibázott lépésnek tartottam, hogy a Kocsi és Lipien dokumentum az **első** számban megjelent. Egy későbbi számban talán kisebb felháborodást váltott volna ki. Nem magát a műfajt, illetve rovatot ellenzem. Vagy talán ezzel akarták a lap profilját a kezdet kezdetétől fémjelezni?

Nem vagyok egy szentimentális típus, de az újabb számokat meghatódva olvastam. Tudja, milyen nagy élmény nekünk, otthoniaknak az igazat nyomtatva látni? Olyan gondolatokat, amelyeket az ember maga is csak félig értve-sejtve próbál továbbadni. Óriási eredmény lenne, ha tartani tudnák a színvonalat, s nem fogynának ki a témából sem."

Mo., civil teológus, Mo.

"Lehet, hogy begyöpösödött vénnek tart, de akkor is becsületes ember vagyok. Mert azt is megírom, hogy a Tatjana-könyv - ez igen! El tud-e juttatni hozzám még tíz példányt belőle? - és ekkor még szerény is voltam! És ha már ilyesmire is vállalkoznak, mondom egy régen sikertelenül portált ötletemet is. Nincs átfogó írás az Egyház szociális tanításáról. És ez több irányban is annyira bonyolult, hogy nem is bíztatnék senkit, hogy neki veselkedjék. Viszont a mi adott helyzetünkben nagyon hiányzik."

L.Ö., Bp.

- Levélíróinkat ezután sem tartjuk "begyöpösödött vénnek", "csak" becsületes embernek, akinek kritikájára sokat adunk! A következő egy-két év folyamán az egyház szociális tanításával egyszer alaposabban kívánunk foglalkozni. - szerk.

"Persze. A nép mindig is tömeges gyülekezéssel tüntette ki a cirkuszt, a csodatevést és a kenyérszaporítást. Ez nem az a jelenség, amin töprengeni kellene. Ez már érdekesebb, hogy egy olyan országban, ahol évtizedekig szorongatták az Egyházat, ma a honvédség hangosítja ki az ünnepi misét, hogy az a bazilikától kétszáz méterre lévő téren is hallható legyen. Mi az oka az állam viselkedésváltozásának?...Két dologról egyszerre van szó. Az egyik: az állami vezetés már nem ragaszkodik ahhoz, hogy az ateizmus komolyan ateizmus legyen. Nyakukba szakadt a saját elégtelenségük, és most elfogadnak mindenféle támogatást, ha a zászló legalább látszat szerint változatlan marad. A társadalom - és ezzel a saját hatalmának - szétesésénél jobb még a különféle világnézetek összeboronálása is. Bárki számára nyilvánvaló lehet, hogy ez a végső felbomlás felé vezető út egyik kései állomása egy állam pályáívében. A másik: egy hatalom bármilyen szorongató szükséghelyzetbe kerül is, nem fog elfogadni olyan istenhitet, amely a hatalomra kényes mondanivalóit nem hagyja ki a hangosított szövegeiből. A hazardírozás a hatalmi játszmákban nem szokás. Kipróbáltan idomult ideológiájú garnitúrát lehet csak kebelre ölelni...Már látszik, hogy készül a nagyméretű neokonstantini kiegyezés. Magyarországon is, tágabban is...Az intézményes egyház még legkeményebb, leginkább sáncok mögé szorul korszakaiban sem vált meg egyfajta gondolkodásától. A maga számára a lényegi áttörésnek azt tekintette, ha az evilági hatalom birto-
kosaival sikerül megértetnie, hogy működési engedélyt kell adniuk...Cirkusz a népnek - ez csak a legkisebb szomorúság. Van ennél nagyobb is. Ami itt folyik, az ideológiateremtés, amely betereli a népet egy 'ateista, de mégis Isten-barátja állam' elfogadásába...Ha az intézményes egyház kezét nyújt az államnak, ezt saját megfészkelése és porcióhoz jutása érdekében teszi...- Nagy baj a neokonstantini pályaválasztás, mert elszabotálja az egyház azon küldetését, amely összeköti a szegényekkel, elnyomottakkal, kisemmizettekkel, elnémtetettakkal."

K.J., Székesfehérvár

"Véleményem az, hogy ilyen beszéd már régen hangzott el püspök ajkáról Magyarországon (levélírónk Szendi püspöknek a Dokumentációs-rovatban közölt beszédére

gondol - szerk.). Nem tetszett, hogy szidta az ún. békepapokat. Kinek-kinek meg kell hagyni a lelkiismereti szabadságát. Jelen pillanatban a szerzetes rendek visszaállítása egyházi részről nehezen kivitelezhető, hisz működő rendeknek is utánpótlásgondjaik vannak. Helyette jobb lenne, ha önkéntes civilekből létesülnének katolikus iskolák vagy ökumenikus jellegűek, mármint a tanárokat illetően. Ez azt hiszem életrevaló ötlet és kezdeményezés lenne. Félek az egyezményektől, konkordátumoktól, amit úgy tűnik hamarosan újra kötni fog az állam a püspöki karral. Amit kötöttek, az is rossz volt ld. pl. a főkegyúri jog gyakorlását, állameskü stb. Az ilyesféle egyezmények a fejlődéssel sohasem számolnak, hanem örökérvényűnek akarnak tűnni."

K.Gy., katolikus pap, Mo.

"1990-re új egyházi törvény készül...Mi az, amit mi nagyon szeretnénk?

- Az Állami Egyházügyi Hivatal eltörlését. S semmi ehhez hasonló hivatalt nem szeretnénk utódaként látni.

- Az új törvénynek ki kell mondania az állam és az egyház teljes szétválasztását. Jogi garanciát kell adni arra vonatkozólag, hogy ezt a törvényt be is fogják tartani a jövőben.

- Következésképpen az egyház ügyeibe semmiféle beleszólást nem szabad megengedni.

- Az államnak le kell mondania a főkegyúri jog gyakorlásáról.

- Meg kell szüntetnie az ún. békepapok támogatását, s ezt a kérdést is teljes mértékben egyházi belügynek kell tekintenie.

- Többé nem szólhatnak bele sem ÁEH sem BM szinten a papok helyezésébe..."

S.Gy., katolikus pap, Mo.

- Megfontolandónak tartjuk a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán bármilyen egyházügyi törvényre. Vajon nem vonatkoznak-e erre is Czapik Gyula egykori egri érseknek az 1950-es, állam és egyház közötti megállapodást megelőző tárgyalások megkezdésekor mondott szavai: "Egyik oldalon szétválasztanak, a másik oldalon azt akarják, hogy kapcsolódjunk össze?"

- szerk.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A **Teológiai-Pasztorációs Tanulmányok Magyar Központja** pályázatot hirdet a magyar kormány és a katolikus egyház megegyezésének 40. és a Vatikáni Zsinat befejezésének negyedszázados évfordulója alkalmából **Megegyezés és megújulás** címmel.

A pályázat témája a katolikus egyház múltbeli (1945-től) és jelenbeli helyzete és jövője a mai Magyarországon, illetve az országhatárokon kívül kisebbségben élő magyarság körében.

A pályamunkák műfaja kötetlen. Terjedelmük 15-30 gépelt oldal (A/4-es lap). Különös indok esetén azonban elfogadunk rövidebb és hosszabb lélegzetű műveket is.

A pályázati felhívásra egyaránt jelentkezhetnek Magyarországon és külföldön élő magyarok és nem magyarok. A pályamunkák elláthatók névvel vagy jeligével (álnév), de lehetőleg kérjük jelezni, hogy a **Teológiai-Pasztorációs Tanulmányok Magyar Központja** miképpen léphet kapcsolatba a szerzővel. A beküldött munkák publikálási joga a **Teológiai-Pasztorációs Tanulmányok Magyar Központjánál** van.

Három díj megítélését tervezzük:

I. díj:	200.-- SFr	(kb. 7.000.-- Ft)
II. díj:	150.-- SFr	(kb. 5.250.-- Ft)
III. díj:	100.-- SFr	(kb. 3.500.-- Ft)

A díjak megoszthatók, és alkalmas művek hiánya esetén odaítélésüktől el lehet tekinteni.

A pályázatok beküldési határideje:

1990. január 31.

Az írásokat magyar nyelven és három példányban a következő címre kérjük megküldeni: Teológiai-Pasztorációs Tanulmányok Magyar Központja, Postfach 241, CH-6000 Luzern 6, Schweiz.

KÉRŐ KÖSZÖNTÉS

(Dr. Paskai Lászlónak, bíborosi kinevezése alkalmából)

"Értetek, püspökökért, imádkozunk az Istenhez. Ezt az imát egy hozzátok intézett kéréssel kötjük össze. Teljes szívűből arra kérünk benneteket, hogy egy Isten és Örömhír nélküli világ jelenlegi helyzetében mindent a Szentlélekre építsetek, és úgy beszéljete, ahogyan az Isten szava felelős hirdetői beszélhetnek és beszélniük kell...

Elsősorban nem szóval, hanem mindenekelőtt tanúságtétellel kell a világnak hirdetni az evangéliumot. A Szentírás és az ősegyház gyakorlata szerint a tanúságtétel önmagunk odaadásában, a mártírumban, a kenózisban van: a tanúságtétel mártíriummal válik. Szavaitok és a mi szavunk is csak úgy lesz Isten szavává, élettel és erővel teljessé, 'élesebbé minden kétélű kardnál. Behatol, s szétválaszt leiket meg szellemet, ízet és velőt' (ld. Zsid 4,12)...

Alázatosan kérünk benneteket, ne beszéljete egyházas szólamokban 'a szó és jó példa apostolkodása'-ról. Ezt mindenki ismeri, de csak kevesen látják világosan a szócséplés, a külsőségek és képmutatás veszélyeit.

Szavaknál és vonzó példáknál is többet ér a keresztyének egyszerű és szerény, világos és őszinte jelenléte a világban, egy hosszában és széltében, magasságában és mélységében evangéliumi életmód (ld. Ef 3,18). Alázatosan kérünk benneteket, hogy mindenekelőtt ez a valóságos jelenlét legyen szívügyetek. A világhoz ezen édes igát vállatokra véve szóljatok úgy, hogy a dagályosság és divatosság, az ünnepélyes összejövétel és beszédetek ne semmisítse meg Krisztus keresztyének erejét, és nyilatkozataitok ne legyenek üres szóvirágok (ld. 1 Kor 1,17). És ne beszéljete úgy sem, mint akik egy más világban élnek...

Állítsátok ezen világ üzenetével...szembe: az üzenetet, hogy tüzet hoztok és azt akarjátok, hogy lángra lobbanjon (ld. Lk 12,49). Hozzátok napvilágra a hit örömét, amely a Szentlélektől származik. Rázzátok föl a közömbösöket, segítsetek a keresőknek, vigasztaljátok a szomorkodókat...Mutasdátok meg az evangélium szellemében az evangéliumi elmélkedéshez, az imához, az evangéliumnak való ön- és világfeláldozáshoz, az Istennek való hálaadáshoz és az ember szolgálatához vezető utakat.

Krisztus szeretete és a Szentlélek kegyelme legyen veletek. Hálaánk kíséri benneteket."

(Josef Zvěřina, Ich habe mich entschieden. Mut zum Glauben, Freiburg: Herder Verlag 1980, 31-33 l.)

Die Herausgabe einer Doppelnummer von **Egyházfórum** hat einen besonderen Grund: den Start der Edition der Bücherreihe von **Egyházfórum**. Als erstes Buch (in dieser Reihe) wurde das Werk von **Tatjana Goritschewa** "**Von Gott zu reden ist gefährlich**" in ungarischer Übersetzung veröffentlicht. Wegen dieser zusätzlichen Arbeiten verzögerte sich die Herausgabe der Nummer 5. unserer Zeitschrift, die jetzt zusammen mit Nummer 6. vorliegt.

Unter dem Titel "**Gelitten um der Wahrheit willen**" sind weite Teile dieser Doppelnummer zwei Themenkomplexen gewidmet: einerseits der Situation der russisch-orthodoxen Kirche und andererseits der Frage der Gewaltlosigkeit und Wehrdienstverweigerung.

Anlässlich des Milleneums der **Taufe der Kiever Rus** veröffentlichten wir Beiträge von **Fairy von Lilienfeld** ("Viele haben um ihres Glaubens willen den Tod erlitten"), **Dimitri Pospelovskij** ("Die Tausendjahrfeier der Taufe Russlands und die Relegation im heutigen Russland: Der Glaubenskampf in einem atheistischen Staat"), **Gerd Stricker** ("Die Reformen Gorbatschows und die Religionsfreiheit in der Sowjetunion"), **Hans-H. Hücking** ("Christliche Basisgruppen in Mittel-Ost-Europa angesichts der Reformpolitik von Gorbatschow") und **Karl Christian Felmy** ("Der Himmel auf Erden. Das geistliche Leben der russisch-orthodoxen Kirche").

Zur Frage der **Gewaltlosigkeit** und **Wehrdienstverweigerung** ist in Ungarn in jüngster Zeit einiges in Bewegung geraten: sowohl die Staatsmacht wie die (kath.) Bischofskonferenz zeigen vermehrt ihre Bereitschaft, diese Problematik anzugehen und sie gleichzeitig zu entschärfen. **Egyházfórum** will dazu beitragen, diese Entspannung voranzutreiben. Daher verzichten wir auf die Veröffentlichung mehrerer uns zugeschickter kritischer Beiträge und wenden uns der theologischen Dimension dieser Frage und der jetzigen Lage der Wehrdienstverweigerung zu. Dazu sind hilfreich der Beitrag von **Josef Blank**, ("Gewaltlosigkeit - Krieg - Militärdienst") sowie einige Stellungnahmen der Weltkirche. Zur Lage in Ungarn schreiben u.a. **Károly Kiszely** ("Chronologie der Wehrdienstverweigerung in Ungarn"), und **József Merza** ("Demonstration für einen alternativen Zivildienst"); ferner werden einige Dokumente (z.B. Briefe an die ungarische Regierung) veröffentlicht.

Ergänzt wird die Doppelnummer von **Egyházfórum** durch eine biblische Meditation von **Paul-M. Zulehner** ("Lebendige Gemeinde - Anwalt des Menschen"), ein Interview mit Erzabt **András Szennay** OSB zur pastoralen Situation der katholischen Kirche in Ungarn, ein Interview von **János Wildmann** mit **Ulrich Noger** zum Problem der rumänischen Flüchtlinge in Ungarn, eine Rezension von **Antal Jung** sowie durch Kurzarartikel.

Als Dokument publizieren wir abschliessend einen **Brief** von Basisgruppenmitgliedern an **Johannes Paul II.** sowie die **Rede** des Bischofs von **Veszprém**, **József Szendi**, im ungarischen Parlament.